

UDK: 262.3 (497.5 Marča) „1819“ (091)
282:264 (497.5) „1819“ (091)
292 Csaplovics, J.
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 4. prosinca 2009.
Prihvaćeno za tisak: 22. veljače 2010.

Čaplovičeva povijest Marčanske biskupije*

Zlatko Kudelić
Hrvatski institut za povijest
Opatička 10
10000 Zagreb
Republika Hrvatska
e-mail: zkudelic@isp.hr

Autor analizira podatke o biskupima grkokatoličke Marčanske biskupije i njezinoj povijesti koje je 1819. godine iznio slovački putopisac J. Csaplovics, ukazuje na njegov utjecaj na krajišku historiografiju u 19. i 20. stoljeću te navodi izvore na kojima je J. Čaplovič temeljio svoje zaključke.

Ključne riječi: Habsburška Monarhija, Zagrebačka biskupija, Marčanska biskupija, Pećka patrijaršija, Ján Čaplovič, Vojna krajina, Katolička crkva, pravoslavlje, crkvena unija, isusovci, historiografija

1. Uvod

Ján Čaplovič (Iohann von Csaplovisc), slovački putopisac, etnograf i novinar,¹ u

* Ovaj rad nastao je u sklopu projekta "Vojna krajina: društveno-kulturni integracijski procesi i nacionalni identiteti", koji Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske vodi pod šifrom 019-0190611-0596.

¹ Slovak Ján Čaplovič (Iohann von Csaplovisc), rođen je 22. IX. 1780. u Horných Príbelciach, a umro 29. V. 1847. u Beču. Tijekom života obavljao je razne dužnosti, a između ostalog od 1809. do 1813. bio je tajnik pakračkog pravoslavnog episkopa Josifa Putnika. Nakon toga nastanio se u Beču, gdje je radio kao dvorski agent, te kao namještenik grofa Schönborna proveo je više od 30 godina u Beču kontkati-
rajući s visokom aristokracijom, činovnicima središnjih visokih državnih tijela te brojnim novinarima i znanstvenicima. Čaplovič je ostavio golemi opus od 20(!) knjiga i mnoštvo članaka posvećene ugarskoj etnografiji, pravu, povijesti, privredi i statistici. Članke je objavljivao u brojnim časopisima, među kojima se ističu *Wiener allgemeine Literaturzeitung*, *Hesperus*, *Pressburger Zeitung*, *Agramer Zeitung*, *Tudományos gyűtemény* i *Századunk*. Osim publicističke i znanstvene djelatnosti Čaplovič se bavio i političkim problemima njegova vremena, pa se suprotstavljao mađarizaciji Slovaka, koju je nastojao provesti grof Karl Zay, viši inspektor evangeličke crkve u Ugarskoj. Zay je mađarizaciju držao nužnom

svom djelu o Slavoniji i Hrvatskoj, objavljenom 1819. godine u Pešti,² cijelu drugu knjigu posvetio je Pravoslavnoj crkvi u Hrvatskoj, točnije Karlovačkoj mitropoliji.³ U njezinu povijest uvrstio je i povijest grkokatoličke Marčanske (Svidničke ili Platejske) biskupije, utemeljene 21. studenoga 1611. breveom *Divinae Maiestatis Arbitrio* pape Pavla V,⁴ kojom je spomenuti papa grkokatoličkom biskupu Simeonu Vratanji⁵ dodijelio biskupsku vlast u Ugarskoj, Hrvatskoj i Slavoniji i Žumberku.

mjerom za postizanje jezičnog jedinstva i sprječavanje ruske opasnosti, a Čaplovič je s njim polemizirao u nekoliko članaka u razdoblju između 1841. i 1844. godine, od koji su dva izašla i u *Agramer Zeitungu* 1841. godine. Sve do smrti 1847. godine u Beču Ján Čaplovič je aktivno sudjelovao u obrani i promicanju slovačkih interesa. Opširnije: Vendelin JANKOVIČ, *Jan Čaplovič, život, osobnost, dielo*, Spisi historičkého odboru Matice Slovenskej v Turčianskom S. Martine, sväzok 8., 1945., 7.-25., 165.-207.; Radoslav GRUJIĆ, *Pakračka eparhija. Istorijsko-statistički pregled*, Pakrac, 1930., 176.-178.

² Johann von CSAPLOVICS, *Slavonien und zum Theil Croatien*, II., Pesth, 1819.

³ Karlovačka mitropolija utemeljena je 4. ožujka 1695. godine, kada je Leopold I. potvrdio sedam pravoslavnih episkopa na prijedlog pečkog patrijarha Arsenija III. Crnojevića (patrijarh od 1674. do 1706.), a jurisdikcijski su joj bili podvrgnuti pravoslavni kršćani u Ugarskoj, Hrvatskoj i Slavoniji. Njezino sjedište prvo je bilo u manastiru Krušedolu, koji je bio prva mitropoljska rezidencija, a Srijemski Karlovci između 1703. i 1706. godine bili su rezidencija Srijemske eparhije. Od 1708. mitropolitova rezidencija postaju Srijemski Karlovci, a Krušedol ostaje pravno i titularno sjedište. Opširnije: Radoslav GRUJIĆ, „Karlovačka mitropolija”, *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatslo-slovenačka (NE)*, II., Zagreb, 1926., 268.-278.; Uroš STANKOVIĆ, *Pravno razvijanje srpske pravoslavne mitropolije Sremsko-karlovačke*, knjiga I., Beograd, 1936., 88.-102.; Živan SEČANSKI-Mirko MIRKOVIĆ, „Karlovačka mitropolija”, *Enciklopedija Jugoslavije*, 6., Jap-Kat, Zagreb, 1990., 711.-712.; „Karlovačka mitropolija”, *Opći religijski leksikon*, ur. Adalbert Rebić, Zagreb, 2002., 427.; Zlatko KUDELIĆ, *Marčanska biskupija. Habsburgovci, pravoslavlje i crkvena unija u Hrvatsko-slavonskoj vojnoj krajini (1611.-1755.)*, Zagreb, 2007., 384.-387., 413.-426.

⁴ Marčanska biskupija nazvana je po mjestu Marči u kojem je biskup Simeon obnovio srušenu katoličku crkvu Svih Svetih i podigao „zgradu nalik na samostan”, kako stoji u breveu pape Pavla V. Bečki dvor je Simeona i njegove nasljednike nazivao i „vlaškim biskupom” zbog naziva „Vlah” za pravoslavne doseljenike u Vojnu krajinu, a njegova nasljednika Maksima Predojevića Dvor je imenovao „vretanij-skim” biskupom, naslovom koji je u Pečkoj patrijaršiji označavao zapadna područja izvan Osmanskog Carstva u kojima su se naselili pravoslavni kršćani, u ovom slučaju Ugarsku i Hrvatsku. No, Rimsku kuriju nije bila spremna prihvatiti biskupski naslov podrijetlom iz kancelarije pravoslavne Pečke patrijaršije, pa je Beč od 1642. godine marčanskim biskupima dodijeljivao naslov „svidničkih” biskupa po rimokatoličkoj Svidničkoj biskupiji, koja se nalazila u dijelu Ugarske pod osmanskom vlašću i nije imala biskupa. Rim je odbio i ovaj prijedlog pod objašnjenjem da grkokatolički biskup nije mogao nositi naslov rimokatoličke biskupije. Rimsku kuriju novu grkokatoličku biskupiju prvo je nazivala „episcopatus Montis Feletrii”, tj. „biskupija uskočkih gora”, a od 1670. godine, kad je marčanski biskup Pavao Zorčić imenovan i naslovnim platejskim biskupom po gradu Plateji u Grčkoj, nazivala ju je „Platejskom”. Bečki dvor to nije prihvatio nego je i dalje marčanskim biskupima dodjeljivao svidnički naslov, pa su marčanski biskupi za Beč bili svidnički biskupi, a za Rimsku kuriju i platejski biskupi. Predzadnji marčanski biskup Gabrijel Palković (1751.-1759.) nosio je naslov „druziparski” (Drusipariensis), a zadnji, Vasilije Božičković (1759.-1785.) do 1777. godine bio je „dioklecijanopoljski” (Diocletianopolitanus), a od 1777. križevački biskup. Opširniji pregled historiografije o Marčanskoj biskupiji: Nicolaus NILLES, *Symbolae ad illustrandam historiam ecclesiae orientalis in terris coronae Sancti Stephani*, Oeniponte, II., 1885, 1058.-1059.; Janko ŠIMRAK, *Graeco-catholica Ecclesia in Jugoslavia. Dioecesis Crisiensis, olim Marčensis Historiae et hodiernus status*, Zagreb, 1931., 11., 130., 133., 140.; Niko IKIĆ, „Der Begriff Union” im Entstehungsprozeß der unierten Diözese von Marča (Križevci), St. Otilien, 1989., 161.-163.; J. UHAČ, *Marčanska biskupija*, 121.; Drago ROKSANDIĆ, *Etnos, konfesija, tolerancija*, Zagreb, 2004., 72.-73.; Z. KUDELIĆ, *Marčanska biskupija*, 27.-57., 169.

⁵ Simeona, kojem suvremeni izvori pripisuju prezime „Vratanja” ili „Vretanja”, posvetio je 1607. u Györu (Raabu) godine za pravoslavnog episkopa Ugarske i Hrvatske nepoznati korintski arhiepiskop Kozma,

Simeona je kao novog grkokatoličkog biskupa, od kojeg se očekivalo postupno provođenje unije⁶ pravoslavnih krajišnika („Vlaha”)⁷ Hrvatsko-slavonske vojne

a 1609. ga je pečki patrijarh Jovan (1592.-1614) posvetio za episkopa „zapadnih strana, zvanih Vretanja ili Vratanija”, tj. Ugarske i Hrvatske. Simeon je 1611. godine s ivaničkim župnikom Martinom Dobrovićem otišao u Rim, gdje je 19. XI. pred kardinalom Robertom Bellarminom ispovijedio katoličku vjeru i prihvatio uniju, nakon čega ga je 21. XI. za grkokatoličkog biskupa posvetio i potvrdio papa Pavao V. Biskupovao do 1630. godine, kada ga je odlukom Ferdinanda II. na biskupskom mjestu naslijedio Maksim Predojević, a prema izvješću zagrebačkog biskupa Franje Ergelskog preminuo je 1634. godine. Opširnije: *Petri Petretich episcopi Zagrabienensis Historia de Valachorum in Confiiis Regni Slavoniae degentium Episcopatus origine, progressu et efectibus*, Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, II. d 51., f. 1. i 2. (dalje: PETRETICH, *Historia de Valachorum Episcopatus*); Radoslav LOPAŠIĆ, *Monumenta ecclesiae graeco-orientalis in Croatia et Slavonia*, Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (dalje: HAZU), XV-25., A-III., 2.; N. NILLES, *Symbolae ad illustrandam historiam ecclesiae orientalis*, 1058.-1059.; Atanazije MATANIĆ, „Izvještaji zagrebačkih biskupa i nadbiskupa u sačuvani u Vatikanskom arhivu”, *Bogoslovska smotra*, 45, (1), Zagreb, 1975., 123.-124.; Janko ŠIMRAK, *De Relationibus Slavorum Meridionalium cum Sancta Romana Sede Apsotolica saeculis XVII. et XVIII.*, Zagreb, 1926., 7.-23.; J. ŠIMRAK, *Graeco-catholica Ecclesia in Jugoslavia*. 5.-9., 138., 140., 143, 144; Dimitrije VITKOVIĆ, „Šta je negda bila Vretanija”, *Glasnik istorijskog društva u Novom Sadu*, VII/1.-3., 1934., 83.; J. UHAČ, *Marčanska biskupija*, 26., bilj. 11.; Zlatko KUDELIĆ, „Povijest grkokatoličke Marčanske biskupije (”biskupije Vlaha”) zagrebačkog biskupa Petra Petretića iz 1662. godine”, *Povijesni prilozi*, god. 22., br. 25., Zagreb, 2003., 193.-196.; Zlatko KUDELIĆ, „Isusovačko izvješće o krajiškim nemirima 1658. i 1666. godine i o marčanskom biskupu Gabrijelu Mijakiću (1663.-1670.)”, *Povijesni prilozi*, god. 26., br. 32., Zagreb, 2007., 121.-122., bilj. 5., 170.-171.; Z. KUDELIĆ, *Marčanska biskupija*, 162., bilj. 239., i stranice 169., 517.-518.

⁶ Unija (sjedinenje) pravoslavnih kršćana s Katoličkom crkvom prema poimanju Katoličke crkve jest crkveno-pravni akt kojim se uspostavljalo zajedništvo pojedinih istočnih crkava s univerzalnom, Katoličkom crkvom, kojoj je poglavar rimski biskup, tj. papa. Zaključivanju unije prethodili su pregovori s Rimom, a u Ugarskoj uniju je sklapao ugarski primas i nadbiskup Grana kao legat Svete stolice izravno s carem u Beču, a tek je potom obavještavao Rim o uniji. Rimka je kurija od pravoslavne hijerarhije i vjernika zahtijevala prihvaćanje odredbi Firentinskog sabora iz 1439. godine, a u 17. stoljeću za uniju se uz ispovijedanje vjere po tridentinskom obrascu zahtijevalo prihvaćanje papina prvenstva, nauka o čistilištu, izlaženje Duha svetoga iz Oca i sina i korištenje beskvasnog kruha u euharistiji, a grkokatolička hijerarhija tražila je očuvanje obreda i povlastice, odnosno socijalno izjednačavanje s rimokatoličkim klerom. Zbog negativnih reakcija na Firentinsku uniju u Bizantu, tijekom 16. i 17. stoljeća prihvatljivijim je držano sklapanje unije samo nižeg klera i vjernika, kojima je ostavljen obred, a izostavljani su patrijarh (vjerski poglavar) i pravoslavni episkop čiju su jurisdikciju prije prihvaćali vjernici. Taj način unije odbijali su pravoslavni kršćani jer je nijekao njihovu crkvu kao ustanovu kojoj su pripadali, a u praksi unija se nije puno razlikovala od obraćenja na katoličanstvo, što su zagovarali rimokatolički biskupi u Dalmaciji da bi spriječili utjecaj kaluđera i episkopa Pečke patrijaršije na doseljene pravoslavne vjernike, kojima je zbog njihove slabe upućenosti u vjerska i dogmatska pitanja, bila bliža osoba koja je pripadala istom, grčkom obredu, nego ona koja je ispovijedala isto vjerovanje. No, provođenje papinskih odluka o načinu unije pravoslavnih kršćana ovisilo je i o postojećim političkim prilikama i interesima pojedinih država. Opširnije: *Lexicon für Theologie und Kirche*, Herder Verlag, Freiburg, 1966., Band X., 502.-503.; Josef MACHA, S. J., *Ecclesiastical Unification*, Roma, 1974., 11.-79., 100.-355.; Michael LACKO, „Die Union in Kroatien”, *Handbuch der Ostkirchenkunde*, u: Wilhelm NYSSEN-hans Joachim SCHULZ-paul WIERTZ, *Handbuch der Ostkirchenkunde (HOK)*, Band I., Düsseldorf, 1984., 278.-281.; *Velika povijest Crkve*, V/5., Zagreb, 1980., 172.-211.; Hubert JEDIN, Crkveni sabori, Zagreb, 1980., 13.-43.; Mile BOGOVIĆ, *Katolička crkva i pravoslavlje u Dalmaciji za mletačke vladavine*, Zagreb, 1993., 24.-25., 106.-107., 144.-146.

⁷ Pravoslavni kršćani iz Osmanskog Carstva, koji su naseljavani u Vojnu krajinu, osim „Vlasima šizmaticima” u izvorima su nazivani i „Vlasima ili uskocima”, a pojavljuju se i nazivi „Valachi seu Rasciani”, „Valachi seu Serviani”, „Valachi seu Graeci”, Vlasi ili Morlaci, „Illirica gens graeci ritus” te „homines Ritus Ruthenici seu Graeci”. U ovom tekstu pojam „Vlah” rabimo kao konfesionalnu oznaku za pravoslavne krajiške, polazeći od terminologije zagrebačkih biskupa, koji su razlikovali *Slavonce*, krajiš-

krajine s Katoličkom crkvom, potvrdio i nadvojvoda Ferdinand, a zagrebački biskup Petar Petretić (1648.-1667.) u izvješću o Marčanskoj biskupiji 1662. godine napomenuo je da je osobno doživio Simeonov susret s tadašnjim zagrebačim biskupom Petrom Domitrovićem (1611.-1628.).⁸ Prema papinskoj ispravi Simeon je obnovio srušenu katoličku crkvu Svih Svetih u Marči i pokraj nje podigao samostan Svetog Mihaela Arkandela, koji je postao sjedište nove grkokatoličke biskupije, koja je jurisdikcijski obuhvaćala Ugarsku, Hrvatsku, Slavoniju i „rubne predjele Kranjske” (Žumberak). No, svim marčanskim biskupima prilikom im-

ke katoličke starosjedioce, od *Predavaca*, katolika pristiglih u Krajinu „iz Bosne”, odnosno Osmanskog Carstva te *Vlahe šizmatike*, krajiške pravoslavce različitog etničkog podrijetla i jezika, koji su od 1611. godine trebali biti podređeni grkokatoličkim marčanskim biskupima. Tijekom 17. i prve polovice 18. stoljeća pravoslavlje su u Krajini prihvaćali i katolički starosjedioci i katolici doseljeni u nju iz Banske Hrvatske i iz Bosne, a većina dokumenata navodi da su Vlasi dolazili „iz Turske” ili „iz Bosne”, tj. Bosanskog pašaluka. Valja istaknuti da je M. Šarić u tekstu o međukonfesionalnim odnosima među Vlasima tijekom 16. i 17. stoljeća naveo da su srpski i vlaško ime u 17. stoljeću u nekim krajevima, a posebno u Hrvatskoj, postali sinonimi, ali taj zaključak nije obrazložen nikakvim primjerima iz odgovarajućih izvora. Opširnije: R. LOPAŠIĆ, *Monumenta ecclesiae graeco-orientalis* A.-I., 11.-125., A-III., 1.-30.; PETRETICH, *Historia de Valachorum Episcopatus*, f. 1., 6., 9.-10., 12.; Janko ŠIMRAK, *De Relationibus Slavorum Meridionalium cum Sancta Romana Sede Apsotolica saeculis XVII. et XVIII.*, Zagreb, 1926.; Radoslav GRUJIĆ, *Pakračka eparhija*, Pakrac, 1930., 58.; Marko JAČOV, *Spisi Kongregacije za propagandu vere u Rimu o Srbima 1622-1644 I.*, Srpska akademija nauka i umetnosti, *Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda*, II. odeljenje, knjiga XXVI., Beograd, 1986.; Zlatko KUDELIC, „Izvješće zagrebačkog biskupa Benedikta Vinkovića apostolskom nunciju Casparu Mattheiju o Marčanskoj biskupiji i Vlasima iz 1640. godine”, *Povijesni prilozi*, 19., Zagreb, 2000., 166., 168., 171., 174., 176.-177.; Zef MIRDITA, *Vlasi u historiografiji*, Zagreb, 2004.; Hrvoje PETRIĆ, „Tko su „Slovenci“ ili Slavonci u Hrvatsko-slavonskoj vojnoj krajini tijekom 17. stoljeća?”, *Radovi zavoda za hrvatsku povijest*, vol. 39., Zagreb, 2007., 23.-38.; Zrinka BLAŽEVIĆ *Ilirizam prije ilirizma*, Zagreb, 2008.; Z. KUDELIC, „Isusovačko izvješće”, 127.-145., 168.; Z. KUDELIC, Marčanska biskupija, 59.-73., 127.-133., 180., bilj. 276.; Željko HOLJEVAC-Nenad MOAČANIN, Hrvatsko-slavonska Vojna krajina i Hrvati pod vlašću Osmanskoga Carstva u ranome novom vijeku, Zagreb, 2007., 53.-55.; Marko ŠARIĆ, „Inter-confesional Relations and (In)tolerance among Vlachs (16th-17th Centuries”, u: (ed.) Egidio IVETIC-Drago ROKSANDIĆ, *Tolerance and Intolerance on the Triplex Confinium. Approching the „Other” on the Borderlands Eastern Adriatic and beyond 1500-1800. Proceedings of the Fourth International conference of the International Research Project „Triplex Confinium”-Tolerance and Intolerance on the Triplex Confinium-Religions, Cultures, Soceities, political structures of the „Other” in the Eastern Adriatic (15th-19th Centuries)*, Padova, 2007., 184.-192.

⁸ Ferdinandova isprava kojom je potvrdio Simeona kao grkokatoličkog biskupa nakon njegova povratka iz Rima, izdana je 12. siječnja 1612. U njoj Ferdinand ističe da je Simeonu Vretaniji kao biskupu Vlaha i Rašana nastanjenih u Hrvatskoj i Slavonskoj krajini i Kranjskoj još 23. ožujka 1611. godine izdao „patent” kojim ga je obvezao iskorijeniti zablude i praznovjerna vjerovanja protivna Katoličkoj crkvi. Opširnije: NAZ, *Politica*, I., 85.; R. LOPAŠIĆ, *Monumenta ecclesiae graeco-orientalis*, A-III., 1.; PETRETICH, *Historia de Valachorum Episcopatus*, f. 2r: „Revertus itaque Româ a praedictis Domino Reverendissimo Petro Domitrovich Episcopo Zagrabinesi honorifice susceptus, quod ego et oculis meis vidi, et auribus audivi, eram enim eiusdem domini episcopi Petri Domitrovich studia humaniora in scholis patrum Societatis Jesu colendo alumnus in eiusdem arce zagrabieni existens.”; Stjepan ANTOLJAK, *Hrvatska historiografija*, Zagreb, MMIV., 105.-106.; Z. KUDELIC, *Marčanska biskupija*, 163.-164., 514.-515. O nadvojvodi Ferdinandu, tj. ugarsko-hrvatskom kralju Ferdinandu II. vidjeti: Ferdo ŠIŠIĆ, „Politika Habsburgovaca spram Hrvata do Leopolda I.”, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 266., *razreda historičko-filološkoga i filozofičko-juridičkoga* 120., Zagreb, 1939., 93.-148.; Robert BIRELEY, *Religion and Politics in the Age of Counterreformation: Emperor Ferdinand II., William Lamormaini, and the Formation of Imperial Policy*, Chapell Hill, 1981.; Robert BIRELEY, *The Jesuits and the Thirty Years War: Kings, Courts and Confessors*, 2003.; Z. BLAŽEVIĆ, *Ilirizam prije ilirizma*, 151., 196., 203., 215.-218., 228.-237.

enovanja nije uvijek dodijeljivano isto jurisdikcijsko područje nego je Rim nekim Simeonovim nasljednicima u 17. stoljeću ograničio jurisdikciju samo na Zagrebačku biskupiju, a u 18. stoljeću nekim marčanskim biskupima jurisdikcija je proširena na cijelu Hrvatsku i Slavoniju. Krajiške vojne vlasti doživljavale su ih kao biskupe jurisdikcija kojih je prvenstveno obuhvaćala Hrvatsko-slavonsku vojnu krajinu ili u nekim slučajevima samo Varaždinski generalat i Žumberak.⁹ Marčanski samostan bio je sjedište grkokatoličkih biskupa do 19. studenoga 1735, kada su pravoslavni krajišnici iz Marče istjerali zadnja tri grkokatolička kaluđera, pa je novo sjedište grkokatoličke Marčanske biskupije premješteno u žumberački Pribić, ali kad je Bečki dvor 11. XII. 1737. i 3. XII. 1738. presudio da Marča pripada grkokatolicima, pravoslavni krajišnici spalili su Marču 28. lipnja 1739. godine. Pravoslavni kaluđeri i svećenstvo ostali su u njoj i njezinoj okolici sve do 1753. godine, kada ih je Beč odlučio iseliti iz Marče pod objašnjenjem da su pravoslavni krajišnici Marču neopravdano zauzeli i da ona pripada grkokatolicima. Tada su u Marču uvedeni katolički redovnici pijaristi, ali je Marčanska biskupija postojala kao apostolski vikarijat sve do utemeljenja grkokatoličke Križevačke eparhije (biskupije) 1777. godine odlukom carice Marije Terezije.¹⁰

Spomenuti J. Čaplovič je u drugoj knjizi njegovog djela iz 1819. godine, u poglavlju pod naslovom *Varaždinski događaji*, opisao povijest Marčanske biskupi-

⁹ Biskupima Pavlu Zorčiću (1671.-1685.), Marku Zorčiću (1685.-1688.), Izaiji Popoviću (1689.-1699.), Gabrijelu Turčinoviću (1700.-1707.) i Rafaelu Markoviću (1710.-1726.) Rim je kao jurisdikcijsko područje odredio Zagrebačku biskupiju, ali su oni nastojali crkvenu vlast obnašati i na čitavom krajiškom području, zbog čega su se sukobljavali s nekim krajiškim generalima. Biskupima Grguru Jugoviću (1707.-1709.), Grguru Vučiniću (1727.-1733.) i Teofilu Pašiću (1738.-1746.) Rim i Beč su odredili isto jurisdikcijsko područje, Hrvatsku i Slavoniju, a biskup Silvestar Ivanović, imenovan 1734. godine, umro je već krajem 1735., prije nego je dobio potvrdu iz Rima. Opširnije: Z. KUDELIĆ, *Marčanska biskupija*, 167., 350.-355., 363.-366., 370., 379.-380., 392.-393., 396.-399., 410., 426.-427., 430.-432., 443.-447., 455.-456., 477.-479.

¹⁰ N. Ikić je zaključio da na prijelazu iz 16. u 17. stoljeće u Ugarskoj i Hrvatskoj pod habsburškom vlašću nije bilo organizirane Srpsko-pravoslavne crkve, a i K. Kaser je napomenuo da u vrijeme ranog krajiškog društva nije postojala nikakva organizacija pravoslavne crkve, nego da su postojali samo neki manastiri, a da je jedina službena crkvena organizacija bila unijatska, koju krajiške pravoslavne obitelji uglavnom nisu prihvaćale. Potrebno je napomenuti da je od srpskih povjesničara jedino M. Grbić naveo kako se sva unija svodila na Domitrovićevo dodjeljivanje darovnice Marči tek kada su ga kaluđeri priznali za mitropolita, tj. biskupa, *pa je vladičanska stolica u Marči za srpske pravoslavne naseobine podignuta kao unijatska*. Iako su marčanski biskupi od 1739. godine, nakon što su pravoslavni krajišnici spalili Marču stolovali u Pribiću, kontinuitet Marčanske biskupije do 1777. godine i utemeljenja grkokatoličke biskupije u Križevcima kao njezine nasljednice jasno ističe isprava Marije Terezije od 16. lipnja 1777. godine. Njome je Vasilije Božiković (1759.-1785.) imenovan prvim rezidencijalnim križevačkim biskupom, a u njoj stoji da je Križevačka grkokatolička biskupija nastala iz apostolskog vikarijata koji je već od prije postojao u Hrvatskom Kraljevstvu pod svidničkim naslovom, tj. da je nastao iz Svidničke, tj. Marčanske biskupije. Opširnije: Manojlo GRBIĆ, *Karlovačko vladicanstvo*, II., Karlovac, 1892., 198.-202.; Dane REBA, *Enchiridion constitutionum, decretorum, dispositionum, declarationum, instructionum selectorum mutuum rituum catholicorum relationem ecclesiae orientalis catholicae in Croatia cospectumque contractum illustrans*, Križevci, 1911., 98.-100.; J. ŠIMRAK, *Graeco-catholica Ecclesia in Jugoslavia*, 11.; Dušan KAŠIĆ, *Srpski manastiri u Slavoniji i Hrvatskoj*, Beograd, 1996., 332.; J. UHAČ, *Marčanska biskupija*, 121.-123.; N. IKIĆ, "Der Begriff Union", 207.-209.; Z. KUDELIĆ, *Marčanska biskupija*, 454.-479.

je istaknuvši da je ova biskupija utemeljena kao pravoslavna i srpska episkopija, koju je 1753. godine Bečki dvor nepravedno oduzeo pravoslavnim Srbima. Njegov zaključak vrlo brzo preuzela je krajiška historiografija i Marčansku biskupiju navodila kao prvu srpsku i pravoslavnu episkopiju u Habsburškoj Monarhiji iako Beč prije 1695. godine na području Monarhije službeno nije potvrdio nijednu pravoslavnu episkopiju nego je od 1611. imenovao marčanske biskupe kao grkokatoličke biskupe, koji su pred predstavnicima državnih i crkvenih vlasti prisezali da će na posvećenje u odlaziti u Rim i pravoslavne krajišnike sjediniti s Katoličkom crkvom. Historiografija uglavnom te činjenice nije spominjala iako arhivsko gradivo pokazuje da je Marčansku biskupiju Bečki dvor držao grkokatoličkom biskupijom sa sjedištem u marčanskom samostanu sv. Mihaela Arkandjela, a sve do pojave knjige N. Ikića o uniji u Marči i austrijskog povjesničara K. Kasera o Vojnoj krajini nije detaljnije analizirano ni pitanje da li je moguće govoriti o postojanju organizirane i službeno priznate Pravoslavne crkve u Monarhiji prije objavljivanja Leopoldove povelje iz 1695. godine.¹¹ Osim teze o Marčanskoj biskupiji kao prvoj srpskoj pravoslavnoj episkopiji i teze o konstantnoj izloženosti pravoslavnih Srba zajedničkom pritisku Katoličke crkve i vojnih krugova u Monarhiji da prihvate uniju, Čaplovićev tekst sadrži dosta pogrešnih biografskih i kronoloških podataka o većini marčanskih biskupa, koje krajiška historiografija ponavlja od sredine 19. stoljeća do danas, iako povijest Marčanske biskupije pruža kompleksniju sliku o habsburškoj vjerskoj politici u Vojnoj krajini tijekom 17. i prve polovice 18. stoljeća. Zato ćemo u ovom radu prvo upozoriti na pogrešne Čaplovićeve podatke o marčanskim biskupima te ukazati na autore koji su ponovili i još proširili njegove zaključke bez odgovarajuće analize arhivskog gradiva, a na kraju ćemo ukazati na moguće izvore njegovih teza, koji sežu u prvu

¹¹ Svi zagrebački biskupi u svojim su izvješćima Beču i Rimu naglašavali da je Marčanska biskupija utemeljena kao grkokatolička biskupija za pravoslavne Vlahe na području Zagrebačke biskupije i da je samostan u Marči bio određen za sjedište biskupije, iako je prvi biskup Simeon imao daleko šire jurisdikcijsko područje. Dvorsko rano vijeće je istaknulo 1717. godine, za biskupovanja Rafaela Markovića, da je Marča oduvijek bila sjedište grkokatoličke biskupije, a tijekom 1737. i 1738. godine vođene su rasprave između predstavnika katoličke i pravoslavne strane o podrijetlu Marčanske biskupije, nakon kojih je Bečki dvor 11. XII. 1737. i 3. XII. 1738. odlučio da Marču treba vratiti grkokatolicima jer je podignuta kao sjedište grkokatoličke biskupije. Dvorski savjetnici su 1744. godine na narodno-crkvenom saboru napomenuli da je Marča pripadala grkokatolicima, a i carica Marija Terezija je 5. XI. 1753. presudila da su pravoslavni krajišnici neopravdano oteli Marču grkokatolicima. O utemeljenju Karlovačke mitropolije u Monarhiji vidjeti 3. bilješku. Opširnije: Dimitrije RUVARAC, „Mnenje ugarske dvorske kancelarije o zaključcima narodnog sabora od 1744. godine”, *Arhiv za istoriju srpske pravoslavne karlovačke mitropolije*, Sremski Karlovci, 1912., god. II., sv. 23.-24., 365., 369.; N. IKIĆ, „*Der Begriff Union*”, 128.-134.; Karl KASER, *Slobodan seljak i vojnik*, II., Zagreb, 1997., 191.; Zlatko KUDELIC, „Katoličko-pravoslavni prijevori o crkvenoj uniji i grkokatoličkoj Marčanskoj biskupiji tijekom 1737. i 1738. godine”, *Povijesni prilozi*, Zagreb, 2004., god. 23., br. 27., 101.-132.; Željko HOLJEVAC-Nenad MOAČANIN, *Hrvatsko-slavonska Vojna krajina i Hrvati pod vlašću Osmanskoga Carstva u ranome novom vijeku*, Zagreb, 2007., 87.-88.; Z. KUDELIC, *Marčanska biskupija*, 175.-178., 182.-186., 220.-221., 230.-243., 253.-255., 276.-281., 295.-306., 325.-327., 330.-331., 340., 353., 359. -360., 365.-366., 397.-398., 411.-412., 431.-432., 439., 454.-474., 483., 488.

polovicu 18. stoljeća i do raspravâ između katoličkih predstavnika i predstavnika pravoslavnih krajišnika i episkopa o počecima Marče i njezinoj pripadnosti Katoličkoj ili Pravoslavnoj crkvi. Te rasprave su pokazale postojanje različitih interpretacija marčanske povijesti na katoličkoj i pravoslavnoj strani jer su katolici uglavnom iznosili povijesne činjenice koje može potvrditi arhivsko gradivo, prvenstveno ostavština zagrebačkih biskupa, a pravoslavni predstavnici iznosili su crkvenu predaju Srpske pravoslavne crkve koja je sadržavala netočne i tendenciozne podatke koji nisu nikada detaljnije analizirani, ali su od 19. stoljeća ušli u historiografiju Vojne krajine kao znanstveno utemeljene činjenice, čiju vjerodostojnost nije nitko držao upitnom.¹²

2. Čaplovičeva interpretacija povijesti Marčanske biskupije

Početke Marče Čaplovič je stavio u sredinu 15. stoljeća, „mnogo prije Mohačke bitke”, navevši da su je podigli „Srbi iz Makedonije i Bosne” (!?), kojih da se više tisuća naselilo u Varaždinskom generalatu, te da kad su Turci opustošili samostan i okolna naselja novih doseljenika nakon bitke kod Mohača ta opustošena područja nazvana *desertum primum*, koje da je nazvano Varaždinski generalat, te *desertum secundum*, odnosno Karlovački generalat. Nakon toga su prema Čaploviču to područje naselili „srpski i bosanski prebjezi” koji da su poduprli kralja Ferdinanda I. protiv Ivana Zapolje, za što ih je Ferdinand I. 1564. godine nagradio privilegijama. Tijekom vladavine njegova nasljednika Maksimilijana I. naseljavanje je dodatno pojačano iz Bosne, a za kralja Rudolfa II. došla je skupina doseljenika pod vodstvom (vojvoda, op. Z. K.) Vukovića i Pejašinića.¹³ Tada je

¹² Opširnije: U. STANKOVIĆ, *Pravno razvijanje srpske pravoslavne mitropolije Sremsko-karlovačke*, 18-32., 72.-73., 88.-102.; Z. KUDELIC, „Katoličko-pravoslavni prijepori“, 114.-131.

¹³ J. CSAPLOVICS, *Slavonien und zum Theil Croatien*, II., 18.-19. Valja napomenuti da su Vlasi prema Petretičevom izvješću iz 1662. godine naseljavani među katolike, pa se o tom području ne može govoriti kao o potpuno opustjelom području, što čine neki povjesničari. Nazivi Varaždinski i Karlovački generalat ustalili su se tek nakon 1630. godine za područja koja su do tada nazivana Slavonska krajina i Hrvatska krajina. Naseljavanje i organiziranje Slavonske krajine (Varaždinskog generalata), odvijalo se drugačije od Čaplovičeva opisa, jer on nije naveo postojanje domaćeg (Slavonaca) i doseljenog katoličkog pučanstva (Predavaca, katolika doseljenih iz Bosne te katolika iz Banske Hrvatske) u Varaždinskom generalatu. S. Pavičić naveo je približan razmještaj predavačkih i ostalih sela u prvoj polovici 17. stoljeća, a križevački zapovjednik Galler 1647. godine procijenio je da su Predavci činili trećinu, a možda i polovicu populacije u Krajini. Procjene o broju naseljenih pravoslavnih Vlaha kreću se od 40.000-74.000, a zagrebački biskup Benedikt Vinković izvješću iz 1639. naglasio je da se u Krajini nalazi 100.000 katolika i 74.000 Vlaha. Opširnije: H. J. BIDERMAN, „Die Serben-Ansiedlungen in Steiermark und im Warasdiner Grenz-Generalate“, Separat-Abdruck aus den *Mittheilungen des historischen Vereins für Steiermark*, Heft XXXI., Graz, 1883. 1.-62.; Aleksa IVIĆ, „Migracije Srba u Hrvatsku tokom 16., 17., i 18. stoleća”, *Srpski etnografski zbornik*, XXVIII/16., Beograd, 1923., 1.-189.; XXXVI/21., Beograd, 1926., 1.-189.; Josip MAL, „Uskočke seobe i slovenske pokrajine”, *Srpski etnografski zbornik, knjiga XXX., prvo odeljenje: naselja i poreklo stanovništva*, knjiga 18., Ljubljana, 1924., 16.-77., 146.-185., 211.-213.; Stjepan PAVIČIĆ, *Podrijetlo naselja i govora u Slavoniji*, Djela JAZU 47., Zagreb, 1953., 212.-217.; Vjekoslav KLAIĆ, *Povijest Hrvata*, Zagreb, 1982., 419.-590.; Gunther Erich ROTHENBERG, *The Austrian Military Border in Croatia 1522-1747.*, Urbana-Illinois, 1960., 74.-75.; Nada KLAIĆ, *Društvena previranja i bune*

prema Čaploviću iz manastira Rmnja kraj Bihaća stigao i mitropolit Gabrijel sa 70 kaluđera, kojem je Dvor dopustio slobodno ispovijedanje njegove vjere i druge pogodnosti te Bruškom libelom 1578. godine osigurao i godišnju dotaciju od 300 forinti za biskupe u Marči. Doseljenici su se naselili u močvaru koju je načinila rijeka Glogovnica nedaleko od opustošenog samostana Marče, gdje je Gabrijel od drva sagradio samostan i crkvu, a Čaplović je napomenuo da su novi kolonisti zadužili dinastiju Habsburg ne samo borbom protiv Turaka i uređenjem toga područja nego i zato što su mogli najbolje biti upotrijebljeni za iskorijenjivanje luterana u Štajerskoj i Austriji, zbog čega da im je Ferdinand II. dodijelio povlastice 1627. i 1630. godine, koje su potvrdili i Ferdinand III. 1642., Leopold I. 1659. i Karlo VI. 1717. godine.¹⁴

u *Hrvatskoj u XVI. i XVII. stoljeću*, Beograd, 1976.; Fedor MOAČANIN, „Vojna krajina do kantonalnog uređenja”, u: (ur.) Dragutin PAVLIČEVIĆ, *Vojna krajina. Pvoijesni pregled-historiografija-rasprave*, Zagreb, 1984., 26.-27.; Drago ROKSANDIĆ, *Srbi u Hrvatskoj od 15. stoljeća do naših dana*, Zagreb, 1991., 15.-35.; Karl KASER, *Slobodan seljak i vojnik. Rana krajiška društva*, I., Zagreb, 1997., 78.; Nataša ŠTEFANEK, „Demographic changes on the Habsburg-Ottoman Border in Slavonia (c. 1570-1640)”, u: Marlene KURTZ-Martin SCHEUTZ-Karl VOCELKA-Thomas WINKELBAUER, *Das Osmanische Reich und die Habsburgermonarchie. Akten des internationalen Kongresses zum 150-jährigen Bestehen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, Wien, 22.-25. September 2004., München, 2005., 551.-578.; Mirko VALENTIĆ, „Vojna krajina u 17. stoljeću”, u: (ur.), Mirko VALENTIĆ-Lovorka ČORALIĆ, *Povijest Hrvata. Druga knjiga: Od 15. kraja stoljeća do kraja Prvog svjetskog rata*, Zagreb., 2005., 3.-25.; Z. KUDELIĆ, *Marčanska biskupija*, 128.-138.; 141.-143., 233.-235.; Hrvoje PETRIĆ, „Trgovišta i stupanj urbanizacije u Slavonskoj krajini”, *Podravina. Časopis za multidisciplinarna istraživanja*, vol. VIII., br. 15., Koprivnica, 2009., 39.-63.

¹⁴ J. CSAPLOVICS, *Slavonien und zum Theil Croatien*, II., 19. Episkopa Gabrijela (Gavrila Avramovića) kao utemeljitelja Marče spominju A. Stojačković, K. Czoernig, koji njegov dolazak stavlja oko 1600 godine, F. Vaniček, J. Schwicker, S. Pavlović, Đ. Rajković, prema kojem je tek 1609. utemeljena pravoslavna episkopija za Srbe pravoslavne vjere, J. Modestin, V. Petković, V. Krasić, i M. Radeka. R. Grujić je prvo također držao Vasilija osnivačem Marče, ali je kasnije istaknuo da tradicija osnivanje Marče pripisuje i dabro-bosanskom mitropolitu Gavrilu Avramoviću i požeškom episkopu Vasiliju, napomenuvši da se o Simeonovu podrijetlu ne zna ništa. Grujićeve zaključke o Gavrilu Avramoviću kao osnivaču Marče ponovio je i D. Roksandić, spomenuvši Simeona kao prvog srpkog vladiku, a to je ponovio i K. Kaser. Austrijski povjesničar J. Bidermann 1883. godine odbacio je Vaničekovu tezu o preseljavanju Srba 1563. godine iz doline Drave na područje Lepavine kao netočnu upozorivši da isprave u kojima se to navodno spominje zapravo govore o reakcijama na prijedlog generala Lenkovića iz 1563. godine o preseljenju Vlaha iz doline rijeke Drave na neko drugo mjesto, pa su kranjski i koruški staleži mislili na posjede samostana Lepoglave, čemu su se 1565. godine usprotivili hrvatski staleži. Zato prema Bidermannu nije vjerodostojna ni priča o dolasku manje grupe Srba iz manastira Rmnja 1572. godine za vladavine Maksimilijana II., i njihovom naseljavanju oko Kalnika na temelju carskog odobrenja, koju sadrži jedna isprava ministarstva financija od 13. VI. 1746 godine. Bidermann je netočnom nazvao i Vaničekovu tezu o dolasku „srpskih Morlaka” iz obalnog područja u područje kraj rijeke Glogovnice u Slavonskoj krajini oko 1562. godine, upozorivši da je privilegij na koji se Vaniček pozvao zapravo privilegij od 12. VII. 1564 godine, koji je dodjeljen žumberačkim uskocima, a odbacio je i Vaničekovu tvrdnju da se privilegij Ferdinanda I. od 9. IX. 1538., koji je Czoernig objavio u II. knjizi, odnosi na navodna srpska naselja između Čazme i Drave iz kojih da su nastale prve kapetanije, jer spomenuta isprava ni jednom riječju ne navodi gdje su se nalazili ti Srbi niti kamo su se namjeravali naseliti. Opširnije: Aleksandar STOJAČKOVIĆ, *Čerte života naroda srbskog u ugarskim oblastima, od vremena, kad su Mađari u ove došli, pa do slavnog doba vaskresenija Vojvodine Serbie, ili od godine 895-1848.*, Beč, 1849., 19.-23.; Karl von CZOERNIG, *Ethnographie der österreichischen Monarchie*, Wien, 1857., vol. II., 169.; Franz VANIČEK, *Spezialgeschichte der Militärgrenze*, Wien, 1875., I., 380.-382.; Johann Heinrich SCHWICKER, „Zur Geschichte der kirchlichen Union in croatischen Militärgrenze”, *Archiv für österreichische Geschichte*, Band 52., 2. Hälft-

Navedeni Čaplovičevi podaci vrlo su nepouzdana, pa i netočni, jer on spominje Varaždinski generalat još u doba Mohačke bitke(?!), no kako su prema breveu pape Pavla V. Turci u Marči uništili rimokatoličku crkvu Svih Svetih, koju je početkom 17. stoljeća počeo obnavljati Simeon, ona u vrijeme kada je opustošena nije mogla biti pravoslavno sjedište, pa je Srbi nisu masovno mogli naseliti još u 15. stoljeću, što tvrdi gotovo sva srpska historiografija osim M. Grbića.¹⁵ Iako mnogi autori spominju navodno donošenje odluke o Marči na zasjedanju u Brucku na Muri pozivajući se na Čaploviča, konkretnu ispravu koja bi sadržavala odluku o Marči ili odobrenje za postavljanje pravoslavnog episkopa u Marči nitko nije objavio niti citirao.¹⁶ Biskupa Simeona Vratanju¹⁷ Čaplovič je samo spomenuo kao Gabrijelova nasljednika, ali nije naveo njegov odlazak s ivaničkim župnikom

te, Wien, 1875., 280.-290.; Franz VANIČEK, *Spezialgeschichte der Militärgrenze*, I., Wien, 1875., 379.-383.; Đorđe RAJKOVIĆ, „O namastiru Marči“, *Letopis Matice Srpske*, knjiga 123, 1880., 10-11.; Emil PICOT (PIKO-PAVLOVIĆ), *Les Serbes de Hongrie*, Prague, 1873. Srpski prijevod: Stevan PAVLOVIĆ, *Srbi u Ugarskoj*, Novi Sad, 1883., 69.; J. H. BIDERMANN, „Die Serben-Ansiedlungen in Steiermark und im Warasdiner Grenz-Generalate“, 38.-42.; Vladimir KRASIĆ, „Manastir Lepavina. Prilog srpskoj istoriji“, *Letopis Matice srpske*, 159., Novi Sad, 1889., 10.; Radoslav GRUJIĆ, *Propast manastira Marče*, Zagreb, 1908., 4.; Josip MODESTIN, „Marča“, *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka*, II., Zagreb, 1926., 779.-780.; Vladimir PETKOVIĆ, *Pregled crkvenih spomenika kroz povjesnicu srpskog naroda*, SANU, Posebna izdanja 157., odelenje društvenih nauka, Nova serija, knjiga 4., 183.; R. GRUJIĆ; *Pakračka eparhija*, 45.-46.; Milan RADEKA, *Gornja krajina ili Karlovačko vladičanstvo*, Zagreb, 1975., 134.; D. ROKSANDIĆ, *Srbi u Hrvatskoj*, 36.-37.; K. KASER, *Slobodan seljak i vojnik*, II., 185.; Drago ROKSANDIĆ, „Rmanj, an Orthodox monastery an the Triplex Confinium-perceptions and myths, 15th-18th Centuries“, u: (ed.) E. IVETIC-D. ROKSANDIĆ, *Tolerance and Intolerance on the Triplex Confinium*, 92.-101., 111.-124.

¹⁵ Srpska historiografija govori o počecima Marče prije održavanja saboru u Brucku na Muri 1578. godine, ali još krajem 19. stoljeća M. Grbić je odbacio tezu o postojanju Marče prije početka 17. stoljeća i o postojanju srpskih naselja na tom području prije Mohačke bitke, napomenuvši da su i prije i poslije Mohačke bitke na tom području postojale hrvatske rimokatoličke župe, a Marča je bila previše blizu Zagrebu da bi među rimokatoličkim župama prije turskih pustošenja mogao nastati pravoslavni manastir. Grbić je upozorio da je to područje opustjelo četrdeset do osamdeset godina prije „srpske seobe“ za episkopa Vasilija, koji je prema njemu došao krajem 16. stoljeća u Marču, a pozvao se i na tekst Ferdinandove povelje od 7. rujna 1599. godine prema kojoj je područje oko Marče opustjelo četrdeset godina ranije. U Mažuranovoj knjizi o Hrvatima i Osmanskom Carstvu detaljno su opisana osmanlijska pustošenja, koja pokazuju da su Turci od 1572. do 1581., te 1586. i 1591.-1593. često napadali naselja unutar Varaždinskog generalata i na njegovim rubovima, pa i okolicu Zagreba. Na zasjedanju Hrvatskog sabora održanog 24. I. 1593. utvrđeno je da je samo Hasan paša Predojević u Hrvatskoj u dvije godine spalio 26 tvrđava i odveo oko 30.000 osoba, pa se postavlja pitanje da li bi Marča mogla ostati netaknuta tijekom svih tih osmanlijskih napada. Opširnije: PETRETICH, *Historia de Valachorum Episcopatus*, f. 1.; Dane GRUBER, *Borba Hrvata s Turcima (od pada Sigeta do mira Žitva-Doroškoga)*, Zagreb, 1879.; M. GRBIĆ, *Karlovačko vladičanstvo*, II., 195.; Dušan KAŠIĆ, *Srbi i pravoslavlje u Slavoniji i sjevernoj Hrvatskoj*, Zagreb, 1967., 33.-36., 45.-46.; D. KAŠIĆ, *Srpski manastiri u Slavoniji i Hrvatskoj*, 318.-319.; N. IKIĆ, „Der Begriff Union“, 156.-158.; Ivo MAŽURAN, *Hrvati i Osmansko Carstvo*, 140.-166.; K. KASER, *Slobodan seljak i vojnik*, I., 89.-98.; Mirko VALENTIĆ, „Stogodišnji hrvatsko-turski rat“, u: (ur.) Mirko VALENTIĆ-Lovorka ČORALIĆ, *Povijest Hrvata. Druga knjiga: Od kraja 15. stoljeća do kraja Prvog svjetskog rata*. Zagreb, 2005., 3.-25.; Ž. HOLJEVAC-N. MOAČANIN, *Hrvatsko-slavonska Vojna krajina*, 53.-55.; Z. KUDELIĆ, *Marčanska biskupija*, 121.-144.

¹⁶ O autorima koji su ovu tezu preuzeli od Čaploviča govorimo naprijed u ovom tekstu.

¹⁷ J. CSAPLOVICS, *Slavonien und zum Theil Croatien*, II.; O prezimenu „Vratanja“ vidjeti 8. bilješku!

Martinom Dobrovićem (podrijetlom „Vlahom Bosancem”) u Rim 1611. godine, prihvaćanje unije i posvećenje za grkokatoličkog biskupa, kao ni potvrdu nadvojvode Ferdinanda nakon povratka iz Rima kojom je Ferdinand Siemona obvezao da će iskorijeniti praznovjerne među Vlasima i običaje suprotne katoličkoj vjeri.¹⁸ Budući da je Simeona 1607. godine za pravoslavnog episkopa posvetio korintski arhiepiskop Kozma zato što u Ugarskoj, Slavoniji i Hrvatskoj nije bilo pravoslavnog crkvenog dužnosnika („arhijereja našega grčkoga”), Čaplovičeva teza da je Simeon bio Gabrijelov arhimandrit teško je održiva jer ona otvara pitanje podrijetla i postojanja spomenutog Gabrijela. Naime, on bi prema Čaplovičevim podacima bio prvi pravoslavni episkop u Marči i biskupovao od Brucka na Muri 1578. sve do Simeonova posvećenja u Raabu, odnosno 29 godina, dok Kozmina povelja tvrdi da je Simeon posvećen zato što tada u Ugarskoj, Slavoniji i Hrvatskoj nije bilo pravoslavnog episkopa. Isto tako nisu jasni razlozi Simeonova prvoga posvećenja u Raabu, a ne u Peći kod srpskog patrijarha Jovana, jer pretpostavka da je Simeon posvećen 1607. godine zbog Gabrijelove smrti ne odgovara na pitanje je li Simeona za episkopa prije smrti možda preporučio Gabrijel, niti ne objašnjava zašto je Simeon tek 1609. godine otišao na posvećenje u Peć, nego nameće pitanje bi li ga pravoslavni krajišnici u Varaždinskom generalatu uopće prihvatili kao episkopa još 1607. godine bez posvećenja i potvrde pečkog patrijarha, pa se može i pretpostaviti da Simeon do tada uopće nije bio u Marči. Šturo arhivsko gradivo spominje i požeškog episkopa Vasilija koji je došao 1595. godine u Križevce, a kojeg je po zapovijedi nadvojvode Ferdinanda zapovjednik generalata Sigismund Herberstein trebao zbrinuti kao vojvodu i time privući druge prebjege u Krajinu, pa su neki povjesničari početke Marče povezali s tim episkopom, iako za takav zaključak nema temelja. Teza o organiziranju pravoslavne crkvene organizacije krajem 16. stoljeća u Monarhiji upitna je zbog izdavanja patenta Simeonu u proljeće 1611. godine, kojim ga je nadvojvoda Ferdinand obvezao iskorijeniti zabluda protivnih katoličkoj vjeri, i zbog utemeljenja Marčanske biskupije kao grkokatoličke biskupije u studenome iste godine, što pokazuje da državna vlast tada nije bila spremna prihvatiti postojanje samostalne pravoslavne episkopije ili Pravoslavne crkve u Monarhiji. Dozvola boravka pojedinom pravoslavnom episkopu, u ovom slučaju Vasiliju, ne znači da je Beč istovremeno odobrio i organiziranje Pravoslavne crkve jer nije poznata nikakva isprava koja bi spominjala eventualno Vasilijevo jurisdikcijsko područje niti episkopiju koja bi mu pripadala.¹⁹

¹⁸ O Bellarminovoj i Ferdinandovoj ispravi vidjeti 7. i 10. bilješku! Martin Dobrović bio je prema ispravi iz Graza podrijetlom „Vlah Bosanac”. Opširnije: D. ROKSANDIĆ, *Etnos, konfesija, tolerancija*, 51.-53.; Z. KUDELIC, *Marčanska biskupija*, 162., bilj. 240.

¹⁹ M. Grbić Simeona je spomenuo kao Vasilijeva nasljednika i unijatskog biskupa i zaključio da se Simeon prezivao Vratanja po nazivu kraja u kojem je živio. R. Lopašić je na 151. stranici svoje knjige o Karlovcu Simeona naveo kao „prvog vladiku episkopata za kršćane grčko-iztočne crkve”, zaključio da je oko 1610. zaveden u varaždinskoj krajini „prvi episkopat za kršćane grčko-iztočne crkve” i da je marčanski samostan ozidan troškom zagrebačkog biskupa Petra Domitrovića, ali je na 196.-197. stranici napisao da je 1609. osnovana marčanska (svidnička) sjedinjena eparhija. F. Hammerl samo je naveo da

Oskudne isprave ne otkrivaju ni Simeonove motive za prihvaćanje unije, iako u historiografiji postoje različite teze, pa srpska historiografija ili ističe da je to bio samo Simeonov strateški manevar kako bi zadržao biskupsko mjesto i dalje radio kao srpski pravoslavni episkop koji je samo formalno prihvatio uniju, ili naglašava da je na njega izvršen pritisak „u netrpeljivoj katoličkoj sredini” zbog kojeg da je morao prihvatiti uniju pod pritiskom crkvenih i vojnih vlasti, što su kao objašnjenje prihvatili mnogi inozemni povjesničari Vojne krajine. Autori nekih sinteza hrvatske povijesti i povjesničari iz Katoličke crkve još od J. Šimraka imenovanje grkokatoličkog biskupa u Marči drže posljedicom širega unijatskog pokreta među južnim Slavenima i izrazom njihove navodne želje za jedinstvom s Katoličkom crkvom i naglašavaju da je unija u Marči bila dobrovoljna jer Monarhija ne bi mogla privući nove doseljenike u Krajinu represivnim mjerama, uvjetujući stjecanje krajiškog statusa promjenom njihove vjere, tj. odbacivanjem

je kaluđer Simeon Vratanja oko 1600. s „velikom četom iseljenika” došao u Hrvatsku, a A. Ivić je kao utemeljitelja Marče spomenuo Simeona, koji da se kao posvećeni episkop bez episkopije stavio na raspolaganje pečkom patrijarhu, a ovaj ga je imenovao vretanijskim episkopom, nakon čega da je Simeon podigao Marču kao sjedište episkopske stolice. J. Mal je istaknuo da je pečki patrijarh poslao Simeona Vratanju u Krajinu na izričitu želju naroda, a J. Šimrak da je Simeon došao iz manastira Remete u Orahovici i početkom 17. stoljeća s nekoliko kaluđera prešao na kršćansku stranu i važio kao Vasilijev nasljednik. D. Kašić prvo je Simeona nazvao marčanskim arhimandritom u vrijeme episkopa Vasilija, a kasnije je tvrdio da je došao iz manastira Rmnja. Prema D. Vitkoviću Simeon je došao iz manastira Krke, J. Radonić zaključio je da je Marča podizana 1608 i 1609. godine, a Simeon bio prvi marčanski biskup, dok su Simeonov dolazak iz Orahovice ponovili J. Uhač i N. Ikić, koji je zaključio da početkom 17. stoljeća nije postojala organizirana pravoslavna crkva u Monarhiji. F. Čulinović napomenuo je da su srpski naseljenici dobili 1605. svoju prvu episkopiju sa sjedištem u Marči i da je prvi episkop bio Vasilije iz Orahovice, a tezu o Vasiliju kao osnivaču Marče nalazimo kod V. Klaića, F. Šišića i D. Mandića. G. E. Rothenberg ponovio je Schwickerov podatak da je Marča utemeljena kao pravoslavna 1609. godine, kao i N. Štefanec, koja je ustvrdila da je 1609. godine dozvoljeno osnivanje pravoslavne episkopije, ali nitko o spomenutih autora nije objasnio tko je dozvolio njeno osnivanje niti se pozvao na ikakve službene isprave habsburških vlasti koje bi to eventualno potvrdile. Opširnije: R. LOPAŠIĆ, *Karlovac*, 151., 196.-197.; M. GRBIĆ, *Karlovačko vladičanstvo*, II., 196.-197.; Franjo HAMMERL, „Pavao Zorčić-unijatski vladika. Prigodom tristote godišnjice sjedinjenja naše braće unijata sa rimskom crkvom 1611.-1911.”, *Vrhbosna*, Sarajevo, 1911., br. 5., 69.; Ferdo ŠIŠIĆ, *Pregled povijesti hrvatskog naroda. Prva knjiga-od najstarijih vremena do 1. decembra 1918.*, Zagreb, 1920., 301.-303.; Aleksa IVIĆ, „Marčanska episkopija od Simeona Vratanje do Gavrila Predojevića (1609.-1642.)”, *Brastvo*, Novi sad, 1923., 156.-157.; J. MAL, „Uskočke seobe i slovenske pokrajine”, 155.; Janko ŠIMRAK, „Povijest marčansko-svidničke eparhije i crkvene unije u Jugoslavenskim zemljama” *Bogoslovska smotra*, 1924-25., 181.; D. VITKOVIĆ, „Šta je negda bila Vretanija?”, 80.; Jovan RADONIĆ, *Rimska kurija i južnoslovenske zemlje od XVI. do XIX. veka*, SANU, Posebna izdanja CLV., Odeljenje društvenih nauka, Nova serija, knjiga 3., Beograd, 1950., 44.-45.; Ferdo ČULINOVIĆ, *Seljačke bune u Hrvatskoj*, Zagreb, 1951., 177., bilj. 247.; G. E. ROTHEMBERG, *The Austrian Military Border in Croatia*, 70.; D. KAŠIĆ, *Srbi i pravoslavlje u Slavoniji i sjevernoj Hrvatskoj*, 45.-46.; V. KLAJČ, *Povijest Hrvata*, V., 518.-520., 670.-671.; Ferdo ŠIŠIĆ, *Pregled povijesti hrvatskog naroda*. (ur. Trpimir Macan), Zagreb, 1975., 349.-352.; N. IKIĆ, *Der Begriff „Union”*, 51., 135.-184.; Dominik MANDIĆ, *Hrvati i Srbi, dva stara i različita naroda*, Zagreb, 1990., 202.-204.; D. KAŠIĆ, *Srpski manastiri u Slavoniji i Hrvatskoj*, 319.; J. UHAČ, *Marčanska biskupija*, 24.; Nataša ŠTEFANEK, „Tolerance and Intolerance in the Croatian Slavonian Kingdom at the turn of the 17th Century. Contest for Gomirje”, u: (ed.) E. IVETIĆ-D. ROKSANDIĆ, *Tolerance and Intolerance on the Triplex Confinium*, 146.

pravoslavlja i prihvaćanjem unije.²⁰ Neki autori su Simeonovo prihvaćanje unije povezali s navodnim srpskim, odnosno pravoslavnim podrijetlom zagrebačkog biskupa Petra Domitrovića (1611.-1628.), ali taj zaključak nastao je na krivim Krčelićevim i Farlatijevim podacima jer je Domitrović prema novijim istraživanjima M. Koradea bio rodom iz Hrvatskoga Zagorja, a ne iz pravoslavne obitelji.²¹

Stanje u Krajini tijekom Simeonova biskupovanja spominjali su prvenstveno katolički izvori, a najraniji podaci potječu od grkokatoličkog rusinskog kaluđera Metodija Terleckog, koji je 1628. i u ljeto 1629. godine posjetio Krajinu. Njegova su izvješća pokazala da unija nije zaživjela među Vlasima jer su i dalje održavali vjerske običaje koji su u mnogo čemu odudarali od katoličkog nauka, a među Vlasima su najutjecajniji bili pravoslavno svećenstvo i kaluđeri, kao i pravoslavni episkopi iz Osmanskog Carstva. Zato je za širenje unije tek trebalo pripremiti grkokatolički svećenički kadar koji bi zamijenio pravoslavno svećenstvo i kaluđere lojalne pravoslavnim pećkim patrijarsima.²² Moramo upozoriti da je zagrebački

²⁰ O unijatskom pokretu opširnije postoje različite teze među autorima. Opširnije vidjeti u: J. ŠIMRAK, „Povijest marčansko-svidničke eparhije”, 174.-181.; Carolus NEŽIĆ, *De pravoslaviv Jugoslaviv saec. XVII. ad catholicam fidem reversis necnon de eorum conceptu Romanae Ecclesiae*, Romae, 1940., 140.-146.; J. RADONIĆ, *Rimska kurija i južnoslovenske zemlje*, 44.-60.; G. E. ROTHENBERG, *The Austrian Military Border*, 105.-111.; N. IKIĆ, *Der Begriff „Union”*, 190.-192., 205.-206., 210.-214., 232.-236.; D. ROKSANDIĆ, *Srbi u Hrvatskoj*, 36.-38.; K. KASER, *Slobodan seljak i vojnik*, II., 185.; Ludwig STEINDORFF, *Kroatien. Vom Mittelalter bis zur Gegenwart*, Regensburg, 2001., 77.-78.; J. KOLARIĆ, *Ekumenska trilogija*, 396.; Z. KUDELIĆ, *Marčanska biskupija*, 41., bilj. 54. i 117, bilj 177.; N. ŠTEFANEK, „Tolerance and Intolerance in the Croatian Slavonian Kingdom”, u: (ed.) E. IVETIC-D. ROKSANDIĆ, *Tolerance and Intolerance on the Triplex Confinium*, 131.-149.; Hrvoje PETRIĆ, „O katoličkoj obnovi i obrazovanju na prostorima Senjske, Modruške i Zagrebačke biskupije u 17. stoljeću”, *Podravina. Časopis za multidisciplinarna istraživanja*, god. IV., br. 8., Koprivnica 2005., 147.-166.; Hrvoje PETRIĆ, „Katolička obnova i konfesionalne tolerancije/netolerancije na širem prostoru Triplexa Confiniuma do oko 1630. godine na primjeru koprivničkog područja u 16. i 17. stoljeću”, *Croatica Christiana Periodica*, god. XXX., br. 57., Zagreb, 2006., 55.-63.; Hrvoje PETRIĆ, „Roman Catholic Church and Confessional Revival. (In) tolerance in a complex Borderland up to 1630s. Case Study of the town of Koprivnica”, u: (ed.) E. IVETIC-D. ROKSANDIĆ, *Tolerance and Intolerance on the Triplex Confinium*. 243.-252.; Ž. HOLJEVAC-N. MOAČANIN, *Hrvatsko-slavonska Vojna krajina*, 87.-88.

²¹ M. Grbić naveo je da Petar Domitrović potječe od srpsko pravoslavnih roditelja. Pozvavši se na isusovca Nillesa zaključio je da je Simeon prihvatio uniju zbog Domitrovićevog pritiska, ali da se ne može zaključiti da je bio unijat iz uvjerenja jer je narod znao da ga je posvetio srpski patrijarh. Grbićev zaključak o Domitrovićevom podrijetlu ponovili su A. Ivić, R. Grujić i D. Kašić. Isusovac F. Hammerl se pozvao na Farlatija i istaknuo je da je Domitrović rođen u Oštrcu u žumberačkoj katoličkoj obitelji grkoistočnog obreda, a J. Šimrak zaključio da je Domitrović rođen od roditelja „grčkog obreda” u Ivaniću na biskupskom dobru i pozvao se na katalog Tome Kovačevića, koji se čuva u Arhivu HAZU. I J. Mal naveo je da je Domitrović bio uskočki sin iz Oštrića pod Žumberkom, očito poistovjećujući pojam „uskok” i „pravoslavac”, a J. Kolaric samo naveo da je Domitrović potekao iz obitelji istočnog obreda. Opširnije: M. GRBIĆ, *Karlovačko vladništvo*, II., 198.-202.; A. IVIĆ, „Marčanska episkopija od Simeona Vretanje do Gavrila Predojevića (1609.-1642.)”, 157.-158.; J. ŠIMRAK, „Povijest marčansko-svidničke eparhije”, 177.; R. GRUJIĆ, *Pakračka eparhija*, 48.; D. KAŠIĆ, *Srpski manastiri u Hrvatskoj i Slavoniji*, 321.; Mijo KORADE, „Petar Domitrović”, u: *Zagrebački biskupi i nadbiskupi, Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, Zagreb, 1995, 297.-298.; F. HAMMERL, „Pavao Zorčić-unijatski vladika”, 69.; Janko ŠIMRAK, „Marčanska eparhija. Vladika Gabre Mijakić”, *Bogoslovska smotra*, Zagreb, 1930., 67.-69.; J. MAL, „Uskočke seobe i slovenske pokrajine”, 152.

²² Terleckijeva izvješća vidjeti u: M. JAČOV, *Spisi Kongregacije za propagandu vere*, 132.-137., 154.-157.; Z. KUDELIĆ, *Marčanska biskupija*, 182.-186., 188.-191.

biskup Petar Petretić u izvješću upućenom Leopoldu I. 1662. godine napomenuo da se pravoslavni Vlasi nisu usuđivali suprotstavljati vizitatorima koje su u Krajinu upućivali pečki patrijarsi zbog prikupljanja poreza među njima kako ne bi bili izopćeni „poput Simeona”, prvog marčanskog grkokatoličkog biskupa, a prema isusovačkom izvješću o događajima iz 1666.-1670. godine Simeona je dvije godine prije smrti pečki patrijarh (Pajsije, patrijarh od 1614. do 1648. godine, op. Z. K.) smijenio zbog prihvaćanja unije. Podatak da je Simeon preminuo oko 1630. godine nije točan jer je prema izvješću zagrebačkog biskupa Franje Ergelskog Simeon umro 1634. godine, a prema isusovačkom izvješću Maksim Predojević već je od 1630. godine upravljao Marčom.²³

Netočan je i Čaplovičev podatak da su tri marčanska biskupa nakon Simeona bili Maksim Mojsilo, Makarius i Gabrijel Miszlenovics²⁴ jer ti biskupi nikada nisu postojali. Tri Simeonova nasljednika u Marči bili su Maksim Predojević (1630.-1642.), Gabrijel Predojević (1642.-1644.) i Bazilije Pedojević (1644.-1648.), suvremenici zagrebačkih biskupa Franje Ergelskog (1629.-1637.), Benedikta Vinkovića (1637.-1642.) i Martina Bogdana (1642.-1648.). Njih je biskupima imenovao samo Bečki dvor nakon što su prisegnuli da će biti grkokatolici, prihvatiti papu kao crkvenog poglavara, odreći se pečkog patrijarha kao raskolnika i poći u Rim na posvećenje i potvrdu. Međutim, od njih trojice samo se Bazilije Predojević uputio u Rim, ali nije bio potvrđen niti povećen zbog protivljenja Rimske kurije da svećenika grčkog obreda imenuje biskupom latinske biskupije, a preminuo je prije nego je ovaj problem riješen. Maksim i Gabrijel Predojevići nakon imenovanja u Beču otišli su na posvećenje i potvrdu u Pečku patrijaršiju, a njihov suvremenik, zagrebački biskup Benedikt Vinković (1637.-1642.), optužio ih je za prividno prihvaćanje unije kako bi dobili biskupsko mjesto, alu da su i dalje ostali pravoslavci koji su učvrstili pravoslavlje u Krajini, sprječavali širenje unije među krajiškim pravoslavicima i održavali stalne kontakte s pečkim patrijarsima, koje su priznavali za crkvene poglavare, a ne katoličke biskupe u čijim su se biskupijama nalazili. Benedikt Vinković pokušao je pitanje unije u Krajini riješiti i dijalogom s Maksimom Predojevićem, ali njihov susret 1640. godine nije donio nikakve

²³ PETRETICH, *Historia de Valachorum Episcopatus*, f. 13r: „Quinto. Ex causa huius excommunicationis, in textu eiusdem per verba illa, cur ille Fratres persequitur et coram Dominis cum eis litigat, hoc est, eos accusat, cognoscitur, nemini Valachorum licere talem visitatorem, et pecuniarum exactorem prodeire, ne similiter ut Simeon excommunicaretur.”; Z. KUDELIC, „Isusovačko izvješće o krajiškim nemirima”, 171: „...manet nihilominus usque ad mortem suam anno circiter 1630. obitum Simeon unitus Ecclesiae, sed duobus ferme ante mortuum annis, propter illam ipsam probabiliter unionem a patriarcha depunitur, in eius autem locum supplantator ipsius, ex eodem monasterio nequissimus caluger Maximus Predojevich sub priori ficto vrataniensis episcopi titulo consecratur, et episcopale officium administrat Simeone adhuc vivente...”; A. MATANIĆ, „Izveštaji zagrebačkih biskupa i nadbiskupa”, 124.: „...Hinc cum Simeon quidam Britanniae episcopus appellatus, Catholicae Ecclesiae unitus, nuper e vivis excesserit...”; Z. KUDELIC, *Marčanska biskupija*, 220.-221.

²⁴ J. CSAPLOVICICS, *Slavonien und zum Theil Croatien*, II., 21.

konkretne rezultate jer je Maksim ostao pri svojim stavovima, koje je Vinković držao neprihvatljivima katoličkoj vjeri.²⁵

Za marčanskog biskupa Savu Stanislavića (biskup 1648.-1661.) Čaplović je naveo samo da je 1654. godine počeo gradnju crkve u Marči i da ju je završio 1657., dok je o biskupu Gabrijelu Mijakića (biskup 1663.-1670.) zabilježio samo da su ga „grčko svećenstvo i nacija” zazidali zato što ga je Petar Zrinski pozvao u pobunu protiv Leopolda I.²⁶ I ti Čaplovićevi podaci su netočni jer o biskupovanju ove dvojice biskupa postoji mnogo arhivskog gradiva njihovih suvremenika, zagrebačkog biskupa Petra Petretića (1648.-1667.) i njegova nasljednika Martina Borkovića (1667.-1687), koje biskupovanje ove dvojice marčanskih biskupa prikazuje puno složenije i slojevitije. Petretić je i Savu Stanislavića i Gabrijela Mijakića držao prividnim grkokatolicima i upozoravao Beč i Rim da se nisu ponašali kao grkokatolički biskupi jer nisu bili posvećeni u Rimu, nego ih je samo potvrdio Bečki dvor nakon što su prisegnuli da će biti grkokotolici, prihvatiti papu kao crkvenog poglavara i odreći se pečkog patrijarha. Savu Stanislavića, koji je u Marču došao iz manastira Rmnja, prvo su sami krajišnici izabrali za novog marčanskog biskupa i predložili vojnim vlastima, a Sava je prihvatio uniju u Linzu u isusovačkom kolegiju pred svjedocima. Nakon toga otišao je na posvećenje u Peć pravoslavnom patrijarhu, koji ga je imenovao vretanijskim episkopom, a Petretić je primijetio da je Sava ipak odlučio otići u Rim samo kako ne bi izgubio godišnju novčanu potporu koju mu je odredio Dvor kao marčanskom biskupu. Iako je u Rimu Sava 1651. godine ispovijedio vjeru prema tridentskom obrascu, nije bio posvećen za grkokatoličkog biskupa nego samo potvrđen kao kaluđer bazilijanac, ali kad se vratio u Krajinu tvrdio je da ima crkvenu vlasti i od rimskog pape i od pečkog patrijarha. Petretić je optužio Savu Stanislavića da se ponašao kao pravi pravoslavni episkop jer je naplaćivao porez i od katolika i od pravoslava u Krajini, dozvoljavao egzarsima pečkog patrijarha da vizitiraju Krajinu i iz nje odnose crkveni porez u Peć, zabranjivao je pravoslavnim Vlasima prihvaćanje unije i odlazak u katoličke crkve, a katolike nazivao krivovjercima. Pravoslav-

²⁵ Gabrijel Predojević stigao je s grupom kaluđera u Marču iz manastira Rmnja, koji su napustili u srpnju 1638. Među kaluđerima je bio i Sava Stanislavić, koji je bio marčanski biskup od 1648. do kraja 1661. godine. Opširnije: D. KAŠIĆ, *Srpski manastir*, 323.; Z. KUDELIC, „Izvjješće zagrebačkog biskupa Benedikta Vinkovića”, 153.-179.; *Relatio Josephi Herberstein, vicegenerali, de ecclesia orientali et dioecesi Suidnicensi ex anno 1666. 20 octobris*, Arhiv HAZU, A-III., 11., f. 3.-4.; Z. KUDELIC, „Povijest grkokatoličke Marčanske biskupije”, 199.-201.; Z. KUDELIC, „Isusovačko izvješće o krajiškim nemirima”, 156.-158., 171.-172.; Z. KUDELIC, *Marčanska biskupija*, 180., bilj. 276., 231.-242., 249.-262., 265.-267.

²⁶ J. CSAPLOVICS, *Slavonien und zum Theil Croatien*, II., 21. Sačuvani podaci pokazuju da je Sava crkvu gradio od svibnja 1654. do svibnja 1657. godine. Prema ispravi pisanoj njemačkim jezikom iz Mađarskog državnog arhiva, koju je 2006. objavio S. Gavrilović, gradnja crkve je počela 1656. godine, ali u istoj knjizi Gavrilović je objavio popis neunijatskih, tj. pravoslavnih episkopa iz Marče, koji se nalazi u spomenutom arhivu, a prema kojem je gradnja marčanske crkve počela 1. V. 1654. i završena 10. V. 1657. Opširnije: D. KAŠIĆ, *Srpski manastiri*, 324., bilj. 36.; Slavko GAVRILOVIĆ, *Grada za istoriju Vojne granice, Kniga III: Varaždinski generalat (1595.-1704.)*, SANU, Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda, II. odeljenje-spomenici na tuđi mjesecima, knjiga XXXIX., Beograd, 2006., 199., 228.

ni kaluđeri slobodno su prelazili iz Krajine u Osmansko Carstvo i obratno bez odobrenja krajiških vlasti, čime se širilo i pravoslavlje, a kaluđeri su osumnjičeni i za špijuniranje u korist Turaka. Petretić se posebno osvrnuo na kršenje *Statuta Valachorum* i upozorio da je Sava Stanislavić, poput Maksima Predojevića, svojevolumeno interpretirajući sadržaj krajiških povlastica potaknuo krajiške nemire 1658. godine tvrdnjom da je sva zemlja između Drave i Save (tj. generalat) dodijeljena na raspolaganje Vlasimâ i da zapovjednici tu nemaju pravo naseljavati katolike. Nemire u generalatu je smirio zapovjednik generalata Walter Leslie obećavši da će povlastice biti uvažene, ali Savu Stanislavića nitko nije pozvao na odgovornost, iako su ga njegovi suvremenici, zagrebački biskup Petar Petretić, križevački zapovjednik Johann Joseph Herberstein i anonimni autor spomenutog isusovačkog izvješća držali začetnikom krajiške pobune, koji je tvrdio da on predstavlja svjetovnu i duhovnu vlast između Save i Drave, odnosno da bi on trebao podijeljivati Vlasima službe.²⁷

Kao nasljednika u Marči Sava je na samrti krajišnicima preporučio Gabrijela Mijakića, ali Čaplović nije opisao dugotrajan i složen proces Mijakićev izbora tijekom kojeg su do izražaja došli različiti stavovi o načinu i opravdanosti imenovanja novog grkokatoličkog biskupa. Naime, zagrebački biskup Petar Petretić je u već spomenutom izvješću iz 1662. Leopolda I. upozorio da način na koji je za marčanskog biskupa preporučeni Gabrijel Mijakić nije bio prihvatljiv jer je samo vladar imao pravo birati novog biskupa između nekoliko predloženih kandidata, a ne krajišnici na temelju preporuke prijašnjeg biskupa (Save Stanislavića). Petretić se izjasnio protiv sva tri kandidata za novog marčanskog biskupa (Gabrijela Mijakića, Simeona Kordića i Joakima Đakovića) jer prema njegovom mišljenju ničim nisu jamčili da će uistinu biti grkokatolici i kao vikari za kršćane grčkog obreda biti podložni zagrebačkom biskupu, prihvatiti uniju i širiti je među Vlasima, prekinuti sve veze s pečkim patrijarsima, zabraniti pravoslavnim kaluđerima i svećenstvu slobodan dolazak u Krajinu i koji se neće uplitati u svjetovne poslove kao predstavnik svih krajišnika. O izboru novog marčanskog biskupa vodila se dugotrajna polemika, pa su na jednoj strani bili zagrebački biskup Petar Petretić, isusovci s Bečkog dvora, zagrebački kanonik Matija Slovenčić i isusovac Baltazar Milovec, koji su zagovarali imenovanje pravog grkokatolika koji bi prekinuo veze s pečkim patrijarsima i počeo raditi na pridobivanju pravoslavnih krajišnika za uniju, a na drugoj su bili slavonski velikaši, ban Nikola Zrinski, zapovjednik Varaždinskog generalata Walter Leslie i ugarski kancelar György Szelepcsényi, koji su zagovarali imenovanje onog kandidata kojeg su zahtjevali sami krajišnici, strahujući od nemira ako bi im bio nametnut biskup kojega nisu željeli. Iako je Petretić predlagao dovođenje grkokatoličkog svećenstva i kaluđera iz Ukrajine i protivio se imenovanju Gabrijela Mijakića, Dvor se na kraju priklonio

²⁷ Z. KUDELIC, *Marčanska biskupija*, 274.-290.

mišljenju krajiških vojnih krugova o imenovanju Gabrijela Mijakića za biskupa po želji krajišnika, iako on tada još nije bio grkokatolik nego se obvezao da će kao budući marčanski biskup prihvatiti uniju i pravoslavne krajišnike privesti uniji s Katoličkom crkvom. Mijakić je prvo sam otišao na posvećenje u kolovozu 1663. pravoslavnom mitropolitu u Jašiju u Moldaviji, a zatim je u Beču prisegnuo pred ugarskim primasom Lippayem i kancelarom Györgyjem Szelepcsényijem da će prihvatiti rimskog papu kao crkvenog poglavara, prihvatiti položaj vikara zagrebačkog biskupa za kršćane grčkog obreda u Zagrebačkoj biskupiji, odreći se pečkog patrijarha i zabraniti dolazak njegovih egzarha u Krajinu, da neće slati kaluđere ili svećenstvo u Osmansko Carstvo niti ih primati, a svakog prebjega u Krajinu poslati zagrebačkom biskupu koji bi dotičnu osobu ispitao o člancima vjere. Obvezao se i da će krajišnike, kaluđere i svećenstvo poučavati u katoličkoj vjeri, da se neće miješati u svjetovne probleme i sporove između Vlaha i krajiških vlasti niti se predstavljati kao njihov predstavnik, a za kršenje prisege trebao je biti kažnjen smrtnom kaznom. Međutim, sve do izbijanja krajiške bune 1666. godine Mijakić nije otišao u Rim niti se susretao sa zagrebačkim biskupom Petrom Petretićem, a pozornost vlasti na sebe privukao je kad su ga križevački pukovnik J. J. Herberstein i Petretić optužili da je podržavao krajišku bunu 1666. godine i njezinog vođu Osmokruga te da nije ispunio obećanje o prihvaćanju unije i njezinom šitenju među krajišnicima, koje je dao prilikom biskupskog imenovanja. Petretić je naglasio da je neposredan povod koji je Mijakića potaknuo na put u Rim bilo gušenje krajiške bune 1666. godine, kad je Mijakić bio osumnjičen za pružanje podrške buntovnim Vlasima, ali u Rimu nije bio posvećen zbog intervencije isusovca Georga Geilera iz Beča, koji ga nije smatrao pravim grkokatolikom. Budući da su do kraja 1667. godine pukovnik Herberstein, zagrebački biskup Petar Petretić i kaločki nadbiskup Mijakića u izvješćima optužili da je i dalje ostao raskolnik te da nije ispunio uvjete pod kojim je imenovan marčanskim biskupom, Petretić je Leopoldu I. preporučio uklanjanje Gabrijela Mijakića uz uporabu vojnih postrojbi. Međutim, Petar Petretić nije dočekaio Mijakićevo smjenu jer je preminuo 12. listopada 1667. godine, a zagrebačkim biskupom postao je pavlin Martin Borković, koji je također tražio Mijakićevo smjenjivanje iako je Mijakić u svibnju 1668. drugi put ispovijedio vjeru u Beču i uživao zaštitu bana Petra Zrinskog. Međutim, Borković je Mijakićevo ponašanje držao neprihvatljivim, a njegove izjave o vjeri, obredu i Crkvi ocijenio suprotnima katoličkoj vjeri te mu prigovorio da nije ispunio obećanje o podizanju škola za vlašku mladež. Zbog svih nepovoljnih mišljenja o Gabrijelu Mijakiću već u rujnu 1668. godine su Tajno vijeće i Dvorsko ratno vijeće predlagali Leopoldu I. Mijakićevo smjenjivanje, a konačna odluka o Mijakićevom uklanjanju iz Marče donijeta je na sastanku dvorskih savjetnika u studenome iste godine. Na temelju zaključaka predočenih Leopoldu I. u prosincu iste godine vladar je odlučio svrgnuti, ali tako da to ne bi izazvalo nemire među Vlasima, a kao povod za Mijakićevo uhićenje u studenome

1670. iskorišten je napad pravoslavnih kaluđera na grkokatoličkog svećenika Pavla Zorčića u rujnu 1670. godine. Stvarne razloge Mijakićeva svrgavanja naveo je zagrebački biskup Martin Borković Propagandi u kolovozu 1671, naglasivši da je Mijakić uhićen zbog neispunjavanja uvjeta koje je prihvatio prilikom biskupskog imenovanja i zbog poticanja krajišnika na pobunu „riječima i osobnim primjermom”. Neke isprave iz tog vremena navodile su kao razlog Mijakićeva uhićenja i njegovo navodno sudjelovanje u Zrinsko-frankopanskoj uroti, iako o tome nije bilo dovoljno konkretnih podataka, ali to objašnjenje predstavnici vlasti su nudili krajišnicima kako bi izbjegli izbijanje nereda koje je mogla izazvati vijest da je Mijakić uklonjen zbog neispunjenja obećanja o provođenju unije. I u presudi urotnicima kao jedan od razloga kojima su državne vlasti opravdavale smrtnu kaznu za Petra Zrinskog i Frana Krstu Frankopana stajalo je da su planirali kao saveznike pridobiti Vlahe i njihova biskupa Gabrijela Mijakića. Međutim, odluku o Mijakićevom svrgavanju Dvor se nije usudio provesti sve do jeseni 1670. godine zbog bojazni da bi se Vlasi mogli pridružiti Petru Zrinskom, a kao povod za njegovo uhićenje iskorišten je napad pravoslavnih kaluđera odanih Mijakiću na grkokatoličkog svećenika Pavla Zorčića u Svetom Ivanu Žabnom u rujnu 1670. godine. General Johann Joseph Herberstein, tada već zapovjednik Karlovačkog generalata, u listopadu je uhitio Mijakića u Marči i prvo ga je utamničio u Senju, zatim je prebačen u Graz, pa u Šotvin i konačno u šlesku tvrđavu Glatz, gdje je i umro krajem 1685. godine. Krajiške vlasti kao razlog Mijakićeva uhićenja navodile su sudjelovanje u uroti protiv vladara, a nikako neispunjavanje obećanja o uniji i prekidu veza s pečkim patrijaršima, ali su ga krajišnici sve do njegove smrti pokušavali ponovno dobiti za marčanskog biskupa.²⁸

Čaplović nije spomenuo pojavu tzv. vlašskog pitanja tijekom prve polovice 17. stoljeća, odnosno zahtjeve zagrebačkih biskupa i plemstva da svojoj vlasti podvrgnu krajišnike s njihovih posjeda koji su postali dio Varaždinskog generalata, a koje je iste godine kad je Simeona u Marči zamijenio arhimandrit Maksim Predojević riješio Ferdinand II. objavom *Statuta Valachorum*.²⁹ Zagrebački biskupi

²⁸ R. LOPAŠIĆ, *Monumenta ecclesiae graeco-orientalis*, A-I., 80., A-III., 13.; HERBERSTEIN, *Relatio de dioecesi Suidnicensi*, f. 3.-5.; R. LOPAŠIĆ, *Karlovac*, 195.-206.; Zlatko KUDELIC, „Prijedlog dvorskih savjetnika caru Leopoldu I. o smjenjivanju marčanskog biskupa Gabrijela Mijakića i sužavanju vlaških povlastica iz 1668. godine”, *Croatica Christiana Periodica*, XXVI., 51., Zagreb, 2003., 96.-100.; Z. KUDELIC, „Isusovačko izvješće o krajiškim nemirima”, 171.-172.; Z. KUDELIC, *Marčanska biskupija*, 295.-344.

²⁹ „Vlaško pitanje” odnosilo se na obnovu vlasti zagrebačkih biskupa i hrvatske vlastele na njihovim posjedima koji su ušli u sastav Varaždinskog generalata, a trajalo je sve do kraja 17. stoljeća. O vlaškom pitanju dosta je pisano u historiografiji, ali detaljnije veze između unije i pokmećivanja krajišnika još uvijek nisu dovoljno istražene. Isprave zagrebačkih biskupa Benedikta Vinkovića i Petra Petretića upućivane Beču sadrže optužbe protiv marčanskih biskupa da su poticali krajišnike na pobune tendencioznim interpretiranjem sadržaja *Statuta Valachorum*, a kao odgovorne za poticanje krajiških nemiristicali su marčanske biskupe Maksima Predjevića, Savu Stanislavića i Gabrijela Mijakića. Opširnije: PETRETICH, *Historia de Valachorum Episcopatus*, f. 6.-13.; B. SUČEVIĆ, „Razvitak vlaških prava u Varaždinskom generalatu”, 45.-49.; F. MOAČANIN, „Ostaci ostataka’ Hrvatske u borbi za opstanak”,

su sve do uhićenja biskupa Gabrijela Mijakića 1670. godine upozoravali da se marčanski biskupi upliću u svjetovne poslove, tj. da pred vojnim vlastima istupaju kao zagovornici i zaštitnici svih krajišnikâ, prozivali su ih zbog tvrdnji da pravoslavni Vlasi mogu slobodno ispovijedati pravoslavlje i da ne moraju izvršavati različite obaveze koje su im nametali vojni zapovjednici, jer da ih nisu spominjala *Statuta Valachorum*, a sve to nije bilo primjereno njihovom položaju vikara zagrebačkih biskupa za kršćane istočnog obreda u Zagrebačkoj biskupiji.³⁰ Beč nije prihvatio ni prijedlog zagrebačkih biskupa o imenovanju marčanskim biskupima onih osoba čije bi poznavanje katoličke vjere prethodno provjerili kaluđeri i katolički predstavnici, nego je imenovao kandidate koje su birali i predlagali sami krajišnici na njihovim skupovima, a podržale krajiške vojne vlasti. Taj način imenovanja marčanskih biskupâ zagrebački biskupi držali su kršenjem odredbi kanonskoga prava prema kojem su im marčanski biskupi morali biti podložni kao njihovi vikari, te kršenjem vladareva patronatskoga prava prema kojem krajišnici nisu mogli samostalno izabrati marčanskoga biskupa nego samo predložiti tri kandidata, između kojih bi bio vladar izabrao onoga koji bi se pokazao pravim grkokatolikom. Kako je Bečki dvor tvrdio da vladar može marčanske biskupe imenovati bez konzultacija s Rimskom kurijom temeljem patronatskoga prava, koje je habsburškom vladaru dopuštalo da sam imenuje deset biskupa u Ugarskoj i za njih samo traži potvrdu Rima, pojavio se već spomenuti spor oko prava imenovanja marčanskih biskupa, zbog kojega su marčanski biskupi između 1630. i 1670. godine bili imenovani samo na Bečkom dvoru nakon što su prisegnuli da će postati grkokatolici i pravoslavne krajišnike sjediniti s Katoličkom crkvom, ali

u: *Historija naroda Jugoslavije*, II., Zagreb, 1959., 401.-465.; Jaroslav ŠIDAK, „O značenju Vojne krajine u hrvatskoj povijesti”, u: D. PAVLIČEVIĆ, *Vojna krajina*, 9.-20.; Josip ADAMČEK, „Problem krajiških buna u historiografiji”, u: D. PAVLIČEVIĆ, *Vojna krajina*, 117.-139.; F. MOAČANIN, „Pokušaji sporazumijevanja između hrvatskog plemstva i vlaha Varaždinskog generalata u 17. stoljeću”, u: D. PAVLIČEVIĆ, *Vojna krajina*, 275.-392.; *Statuta Valachorum: prilozi za kritičko izdanje*. Prijevod izvornika Zrinka BLAŽEVIĆ, Zagreb, 1999., (ur.) Drago ROKSANDIĆ-Čedomir VIŠNJIĆ; Zrinka BLAŽEVIĆ, *Vitezovičeva Hrvatska između stvarnosti i utopije: ideološka koncepcija u djelima postkarlovačkog ciklusa Pavla Rittera Vitezovića (1652.-1713.)*, Zagreb, 2002., 75.-82.; M. VALENTIĆ, „Vojna krajina u 17. stoljeću”, 111.-122.; Z. KUDELIĆ, „Isusovačko izvješće o krajiškim nemirima”, 146.-156., 168.-170, 173.-176.; Z. KUDELIĆ, *Marčanska biskupija*, 42.-57., 191.-217.; Nataša ŠTEFANEK, „Tolerance and Intolerance in the Croatian Slavonian Kingdom at the turn of the 17th Century. Contest for Gomirje”, u: (ed.) E. IVETIĆ-D. ROKSANDIĆ, *Tolerance and Intolerance on the Triplex Confinium*, 125.-152.; Z. BLAŽEVIĆ *Ilirizam prije ilirizma*, 218.-220., 237.-238.

³⁰ Izvješća zagrebačkih biskupa Benedikta Vinkovića (1637.-1642.) i Petra Petretića (1648.-1667.) s optužbama protiv marčanskih biskupa između 1630. i 1670. godine za prividno prihvaćanje unije djelomično su objavili A. Ivić, J. Šimrak, M. Jačov i Z. Kudelić u citiranim djelima, ali slične teze sadrže i neobjavljena pisma zagrebačkih biskupa Benedikta Vinkovića i Petra Petretića iz Nadbiskupijskog arhiva u Zagrebu. Opširnije: Ivan KUKULJEVIĆ, „Petar Petretić”, *Arkiv za poviestnicu jugoslavensku*, IX., Zagreb, 1866., 312.-316.; Andrija LUKINOVIĆ, *Zagreb-devetstoljetna biskupija*, Zagreb, 1995., 201.-205.; M. KORADE, „Benedikt Vinković”, u: *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, 315.-325.; M. KORADE, „Petar Petretić”, u: *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, 333.-339.; HERBERSTEIN, *Relatio de dioecesi Suidnicensi*, f. 2.; Z. KUDELIĆ, „Isusovačko izvješće o krajiškim nemirima”, 167.-168.; Z. KUDELIĆ, *Marčanska biskupija*, 278.-279., 286.-290.

ih je Rim odbijao potvrditi. Osim toga, Dvor je po preporuci vojnih zapovjednika odbio zahtjeve zagrebačkih biskupa za oštrijim postupanjem prema marčanskim biskupima, prozivanima zbog poticanja nemira tendencioznim interpretiranjem vlaških povlastica, jer su zapovjednici držali da bi to, kao i nametanje unije, moglo ugroziti stabilnost Vojne krajine i izazvati krajiške nemire. Naime, uniju su pravoslavni krajišnici poistovijećivali i s pokmećivanjem, koje je doživljavano i kao promjena društvenog položaja, tj. gubitak povlaštenog krajiškog statusa i pretvaranje u podložnike zagrebačkih biskupa ili plemstva, ali i kao gubitak njihovog identiteta, koji su činili njihovi običaji i pravoslavna vjera. Kako su Vlasi vjeru poistovijećivali s obredom, što su isticali svi suvremeni autori izvješća o Vojnoj krajini, bilo kakva promjena obreda, što su predlagali katolički predstavnici, doživljavana je i kao promjena njihova identiteta.³¹

Navedene probleme oko imenovanja i položaja grkokatoličkih marčanskih biskupa trebalo je riješiti imenovanje Pavla Zorčića marčanskim biskupom 28. veljače 1671. godine, ali ni o ovom biskupu Čaplović nije iznio točne podatke, pa ga je pogrešno nazvao Mijakićevim vikarom koji da je postavio temelj za vjerske progone, a Zorčićevo prihvaćanje unije objasnio njegovim ponosom, lukavošću i koristoljubljem, zbog kojih je težio biskupskoj časti. Prema Čaploviću Zorčić se okrenuo zagrebačkom biskupu i obećao prihvatiti uniji i postati vikarom zagrebačkog biskupa ako mu on (Martin Borković, op. Z. K.) pomogne postaviti marčanskim biskupom, pa je imenovan svidničkim biskupom i vikarom zagrebačkog biskupa za kršćane grčkog obreda, a s biskupom Leopoldom Kolonićem 1678. sklopio ugovor prema kojem će mu biti predana kurija Pribić, zaplijenjena obitelji Zrinski, da bi (zbog napredovanje unije) mogao godišnje u Zagrebu školovati šest mladića za grkokatoličke svećenike. To je poveljom potvrdio Leopold I. 1682. godine, ali Čaplović je istaknuo da neunijati o svemu tome ništa nisu smjeli znati pa je navodno Zorčić pred njima tvrdio da je posvećen u Moskvi, ali kad je narod otkrio njegovu tajnu oružjem mu se suprotstavio prilikom prve vizitacije krajišnika, nakon čega je on pobjegao u Zagreb, gdje je i umro, a narod postao vrlo nepovjerljiv prema biskupima koji su ga naslijedili u Marči.³²

Ovi Čaplovićevi podaci su potpuno netočni jer je Pavao Zorčić bio đakon u Marči u vrijeme biskupovanja Bazilija Predojevića i Save Stanislavića, a ne Mijakićev vikar. Nakon Savine smrti zbog „smutnji” oko izbora novog marčanskog biskupa među kaluđerima uputio se u Zagreb biskupu Petru Petretiću, i tu je sastavio

³¹ Poistovijećivanje vjere s obredom kod pravoslavnih krajišnika ističu gotovo svi autori onovremenih izvješća koji su tijekom 17. stoljeća boravili u Krajini ili su o njoj pisali: Metodije Terlecki, Rafael Levaković, zagrebački biskupi Benedikt Vinković i Petar Petretić, isusovci koji su u nekoliko navrata kao misionari boravili u tom području te kranjski velikaš Johann Weikhard Valvasor. Opširnije: Z. KUDELIC, *Marčanska biskupija*, 145.-152., 182.-185., 230.-242., 244.-255., 262.-265., 278.-279., 296.-298.

³² J. CSAPLOVICS, *Slavonien und zum Theil Croatien*, II., 21.-22.

spis pod naslovom *Apologija*, upućen marčanskim kaluđerima, kojim je „pobijao zablude raskolnika”. Petretić ga je poslao na školovanje u Ugarsko-ilirski kolegij u Bologni, pa je on od 1662. do 1667. godine boravio u Zagrebu i Bologni, a nakon povratka prva mu je župa bila Sveti Ivan Žabno. Sudjelovao je i na dijecezanskoj sinodi Zagrebačke biskupije održanoj od 3. do 5. lipnja 1669. godine, na koju se nije odazvao tadašnji marčanski biskup Gabrijel Mijakić. Pavao Zorčić prihvatio je iste uvjete kao i Gabrijel Mijakić da bi bio imenovan grkokatoličkim biskupom u Marči, nakon čega ga je Beč imenovao svidničkim biskupom, a Rim apostolskim vikarom za raskolničke Vlahe u Zagrebačkoj biskupiji i platejskim biskupom. Iako je na inzistiranje zagrebačkog biskupa Martina Borkovića Zorčićevo jurisdikcijsko područje bila samo Zagrebačka biskupija, a on morao prihvatiti položaj vikara zagrebačkoga biskupa za kršćane grčkog obreda, Beč je Zorčiću dodijelio isto jurisdikcijsko područje kao i prvom marčanskom biskupu Simeonu, Ugarsku i Hrvatsku, što je potvrdio biskup Bečkog Novog Mjesta Leopold Kolonić preporučivši Zorčiću da skrbi i za kršćane grčkog obreda u Komoranu, Kolonićevom rodnom mjestu. Osim toga, Leopold I. inzistirao je da Zorčić u Rimu bude imenovan apostolskim vikarom kako bi Vlahe iz Zagrebačke biskupije, koji su prema papinskoj ispravi spadali pod Zorčićevu jurisdikciju, izuzeo od jurisdikcije zagrebačkog biskupa Martina Borkovića i izravno ih imao pod svojom vlašću. Ovom je odlukom vjerojatno trebalo spriječiti bilo kakvu mogućnost ponovnog vezivanja krajišnikâ uz plemstvo ili zagrebačke biskupe u slučaju nekih novih političkih previranja, kao što je to bilo u slučaju Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana, koji su pregovarali s Mijakićem.³³

Ni Čaplovićeva teza da su se krajišnici Pavlu suprotstavili odmah tijekom prve vizitacije Krajine nije točna jer je Zorčić nakon povratka iz Rima u proljeće 1672. godine organizirao sinodu u Marči, na kojoj su prisutni kaluđeri i svećeni i ugledniji krajiški predstavnici prihvatili uniju, ali nisu lepavinski kaluđeri. Nakon toga je izbio njegov sukob s kaluđerima i svećenstvom koji su mu se opirali i bunili krajišnike protiv njega, pa je u ožujku uhićeno šest kaluđera, a nakon njih još petorica, koji su odlukom Leopolda I. poslani na Maltu zajedno s gomirskim igumanom Simeonom Nemčevićem i nekim gomirskim kaluđerima koje je uhitio zapovjednik Karlovačkog generalata Herberstein. Suprotno Čaplovićevoj tezi o Zorčićevom bijegu u Zagreb već tijekom prve vizitacije, Pavao Zorčić vizitirao je Karlovački generalat u jesen 1672., Varaždinski zimi 1673. godine, a vizitacije je obavljao i 1673./1674., u jesen 1676. i početkom 1677. godine, te u jesen 1683.

³³ R. LOPAŠIĆ, *Monumenta ecclesiae graeco-orientalis*, A-I., 135.; Z. KUDELIC, *Marčanska biskupija*, 347.-355.; Stjepan RAZUM, „Biskupijska skupština (sinoda) Zagrebačke biskupije iz 1669. godine. Prva biskupijska sinoda biskupa Martina Borkovića”, u: *Tkalčić. Godišnjak društva za povjesnicu Zagrebačke biskupije*, br. 8., 2004., 7.-112.; Stjepan RAZUM, „Biskupska skupština (sinoda) zagrebačke biskupije iz 1673. godine. Druga biskupijska skupština Martina Borkovića”, u: *Tkalčić. Godišnjak društva za povjesnicu Zagrebačke biskupije*, br. 10., 2006., 98.-99. Zorčićev spis *Apologija*, u kojem opisuje razloge zbog kojih je prihvatio uniju, nalazi se u Arhivu HAZU pod signaturom II. C 46.

i početkom 1684. godine. Drugu sinodu održao je 25. svibnja 1681. godine u Marči, ali na njoj se nisu pojavili svećenici iz Karlovačkog generalata i primorja zbog prijetnji vojvodâ da će ubiti svakog svećenika i kaluđera koji bi se uputili u Marču. Ovakvu reakciju krajiških vojvodâ Pavao Zorčić je objasnio utjecajem kaluđera koji ga nisu prihvaćali za biskupa jer ga nisu izabrali oni sami, nego ga je imenovao vladar. On je upozoravao zagrebačkog biskupa Martina Borkovića i Beč da su mu tijekom vizitiranja svećenstvo i kaluđera formalno izražavali pokornost, ali da su i dalje radili po starom, kao i Vlasi, kod kojih nije promijeniti ustaljene običaje koje je Katolička crkva držala neprihvatljivima, posebno razvrstavanje brakova, jer su pravoslavni svećenici brakove sklopljene u Katoličkoj crkvi držali nevaljanima. Rješenje ovih problema Zorčić je vidio u stvaranju odgojne ustanove za izobrazbu grkokatoličkog svećenstva koje bi s vemenom zamijenilo postojeće svećenstvo u Krajini, koje ga nije prihvaćalo za biskupa. To je bio razlog podizanja grkokatoličkog sjemeništa kao odgojne ustanove za grkokatolike, čije je utemeljenje predložio još 1672. godine zagrebački biskup Martin Broković, a i sam Pavao Zorčić je nekoliko puta predlagao podizanje odgojne ustanove za grkokatolike, pa je Leopold I. darovnicom od 28. travnja 1682. ipak utemeljio grkokatoličko sjemenište. Međutim, Pavao Zorčić vidio je samo početak ovog projekta jer je preminuo u Marči u siječnju 1685. godine.³⁴

Kao Pavlova nasljednika u Marči Čaplovič je naveo Izaiju Popovića, što nije točno, jer je Pavla naslijedio njegov mlađi brat Marko Zorčić, koji je biskupovao od 1685. do 1688. godine. Njega je Leopold I. u proljeće 1685. godine imenovao svidničkim (marčanskim) biskupom, ali je potvrdu iz Rima čekao skoro tri godine te umro nedugo nakon što ga je papa Inocent X. imenovao apostolskim vikarom „raskolničkih Vlaha u Zagrebačkoj biskupiji” i naslovnim platejskim biskupom. I Marko se morao suočiti s otporom kaluđera i krajišnika da ga prihvate za biskupa jer su oni pokušavali odgovarajuću osobu izabrati između sebe i na Dvoru isposlovati Markovo smjenjivanje pod različitim izlikama, a jedinu podršku mu je osim zagrebačkog biskupa Martina Borkovića pružao Leopold Kolonić,³⁵ budući kardinal i ugarski primas. Krajiški vojni zapovjednici nisu podržavali ni Marka zbog izbjegavanja mogućih nemira među krajišnicima, pa su u Grazu zadržavali i carsku odluku o Markovom imenovanju, ne želeći izazvati

³⁴ Leopoldovom darovnicom od 28. travnja 1682. određeno je da se prihvati s imanja Pribić, koje je dobio Zorčić, koriste za školovanje šestorice vlaških mladića grčkog obreda kod isusovaca, uz napomenu da će Pribić biti oduzet ako marčanski biskup upadne u krivovjerje ili raskol, iznevjeri zagrebačkoga biskupa kao vikar za kršćane grčkog obreda, dopisuje se s pečkim patrijarsima, ili prima pravoslavne kaluđere iz Osmanskog Carstva bez znanja zagrebačkoga biskupa i krajiških vlasti. U darovnici Pavao nije nazvan apostolskim vikarom nego samo vikarom zagrebačkog biskupa. Opširnije: J. ŠIMRAK, Spomenica o grkokatoličkom sjemeništu, 19.-20.; Z. KUDELIC, *Marčanska biskupija*, 356.-363.

³⁵ Leopold Kolonić bio je biskup Bečkog Novog Mjesta, a od 1673. do 1685. godine bio je ugarski kancelar. Nakon Bečkog rata sudjelovao je u radu povjerenstva koje je pripremalo novo uređenje Ugarske. Opširnije: N. NILLES, *Symbolae ad illustrandam historiam Ecclesiae orientalis*, I., bilj. 1., 4.-5.; Z. BLAŽEVIĆ, *Vitezovićeve Hrvatska između stvarnosti i utopije*, 61.

nemire među krajišnicima tijekom trajanja Bečkog rata. Nakon Markove smrti u prvoj polovici 1688. godine Leopold I. je na preporuku zagrebačkog biskupa Aleksandra Mikulića imenovao 22. studenoga 1689. marčanskim biskupom Izaiju Popovića, kojega je zaredio još Pavao Zorčić. Čaplović ga je opisao kao „mudrog i umjerenog čovjeka”, koji se pred krajišnicima morao izjasniti da nije nikakav unijat, a da bi se u to uvjerio patrijarh Crnojević navodno ga je na svom putovanju ispitao da li je pravi pravoslavac, i nakon što se u to uvjerio da jest, potvrdio ga za episkopa. Ovaj Čaplovićev podatak srpska historiografija iznosila je kao dokaz da se Popović vratio pravoslavlju i da je Marča oduvijek bila i ostala pravoslavna, ali Popovićevo biskupovanje zapravo je bilo obilježeno njegovim prijeporima s pečkim patrijarhom Arsenijem III. Crnojevićem, koji je u proljeće 1691. u Hrvatsku uputio svog egzarha Stefana. Njemu je zagrebački biskup Aleksandar Mikulić dozvolio vizitirati kršćane grčkog obreda ne navevši posebno odnosi li se to samo na pravoslavce ili i na grkokatolike. Egzarhov dolazak u Varaždinskom generalatu izazvao je oduševljenje pravoslavnih krajišnika, koji su Izaiju Popovića držali krivovjernikom jer je bio posvećen u Beču, pa svećenstvo više nije htjelo ići njemu na ređenje. Nemire među Vlasima intenzivirao je i Crnojevićev dolazak u Lepavinu u listopadu 1692., odakle je zatražio od Popovića da ga osobno dođe posjetiti, pa je Popović zbog nemira i neposlušnosti svećenstva, koje je odlazilo na ređenje patrijarhu Crnojeviću, upozorio kardinala Kolonića da se mora susresti s patrijarhom u Lepavini. Izaija Popović susreo se s Crnojevićem negdje između siječnja i početka travnja 1693., ali tada nije patrijarhu iskazao podložnost koju je ovaj zahtijevao jer je Popović početkom lipnja izvijestio zagrebačkog biskupa Mikulića da bi zbog velikih nemira među Vlasima trebao poslušati savjet križevačkog vicegenerala Makara i ipak tražiti potvrdu od patrijarha, ali samo formalno, kako bi smirio krajišnike koji su mu prijetili i smrću, što znači da to nije učinio za prvog susreta s Crnojevićem. Nemiri među krajišnicima prestali su kad je Arsenije III. otišao iz generalata, ali nije poznato je li Izaija Popović zatražio i dobio Crnojevićevu potvrdu, a preminuo je početkom 1699. i sahranjen u Marči 28. veljače te godine.³⁶

Od marčanskih biskupa iz 18. stoljeća Čaplović je samo spomenuo Popovićeve nasljednika Gabrijela Turčinovića (1700.-1706.) kao „tihog i dobroćudnog čovjeka”, ne navevši godine njegova biskupovanja niti njegove pokušaje da obnovi jurisdikcijsku vlast marčanskih biskupa u cijeloj Hrvatskoj i Slavoniji. Turčinović je pokušavao Bečki dvor uvjeriti da patrijarh Arsenije III. Crnojević ne može imati jurisdikcijsku vlast nad područjem koje je dodijeljeno marčanskim biskupima, tj. zastupao je tezu kardinala Leopolda Kolonića da su Arseniju III. Crnojeviću mogli biti podložni samo oni pravoslavni kršćani koji su s njim prešli iz Osmanskog Carstva u Monarhiju tijekom Bečkog rata. Međutim, iako je Turčinović očekivao

³⁶ J. CSAPLOVICS, *Slavonien und zum Theil Croatien*, II., 22.; Z. KUDELIC, *Marčanska biskupija*, 364.-370, 379.-387.

obnovu jurisdikcije i u krajevima oslobođenim u Bečkom ratu, Dvor je u Pakracu 1697. imenovao novog grkokatoličkog biskupa, Petra Ljubibratića, kojeg je nakon smrti krajem 1703. godine trebao naslijediti brat Ivan Ljubibratić, što je Turčinović doživio kao kršenje prava marčanskih biskupa jer se prema carskim darovnicama i papinskim ispravama vikarijat marčanskih biskupa za grkokatolike protezao po cijeloj Zagrebačkoj biskupiji, dakle i na pakračkom području. Osim imenovanja Ivana Ljubibratića za grkokatoličkog pakračkog biskupa, Turčinović je kršenjem njegovih prava držao i imenovanje pravoslavnog episkopa Atanzija Ljubovića u Karlovačkom generalatu, koje je pogodovalo širenju pravoslavlja, dok se Turčinoviću kao grkokatoličkom biskupu pokoravalo samo 12 svećenika. Posebnu predstavku Turčinović je uputio 1706. godine Josipu I., žaleći se na odbijanje krajiških vlasti i generala Porzie da mu priznaju biskupsku vlast na području Karlovačkog generalata jer je patrijarh Crnojević predložio svog kandidata, pravoslavnog episkopa Atanzija Ljubovića, i poručio Vlasima da Turčinoviću ne smiju dozvoliti vizitaciju generalata. Zato ga svećenstvo i kaluđeri nisu prihvaćali kao biskupa, nego odlazilo na ređenje Ljuboviću u manastir Komogovinu, pa se širilo se pravoslavlje. Turčinović je od vladara zatražio i korištenje sile kako bi pod crkvenu jurisdikciju podvrgnuo to područje, ali Beč nije konkretno odgovorio nego je prihvatio sve zahtjeve Arsenija III. Crnojevića, iako se tome protivio i kardinal Leopold Kolonić. Nakon ovih zbivanja o Gabrijelu Turčinoviću ne zna se mnogo, ali u listopadu 1707. godine više nije bio živ.³⁷

Čaplovič je kratkotrajno biskupovanje Turčinovićeva nasljednika Grgura Jugovića (1707.-1709.), imenovanog 28. listopada 1707. godine, a koji je preminuo već sredinom 1709., protegnuo do 1718. godine i optužio ga da je kao grkokatolik svojim prozelitizmom iste godine izazvao krajišku pobunu, koju da je smirio general Heister. Taj podatak je pogrešan jer su nemiri u generalatu izbili 1717. godine, a riješilo ih je svojim odlukama Dvorsko ratno vijeće, dok križevački kapetan i dozapovjednik generalata Hanibal Heister 1718. godine nije više obnašao tu dužnost.³⁸ Početak biskupovanja Rafaela Markovića (1710.-1726.) Čaplovič je stavio u 1727. godinu, kada je marčanskim biskupom zapravo imenovan Grgur Vučinić (1727.-1733.), kojeg je nazvao „Vučenovićem”, ali nije naveo godine njegova biskupovanja. Kao Vučinićevog nasljednika Čaplovič je spomenuo nepostojećega Silvestra Palkovića, jer je nakon Grgura Vučinića Beč biskupom imenovao Silvestra Ivanovića (1734.-1735.), koji je preminuo već u prosincu 1735. godine, a Rim ga do tada nije potvrdio, dok je biskup Gabrijel Palković biskupovao od 1751. do 1759. godine i stolovao u žumberačkom Pribiću. Čaplovič je zapravo događaje iz vremena Markovićeva biskupovanja “prebacio” na razdoblje

³⁷ J. CSAPLOVCICS, *Slavonien und zum Theil Croatien*, II., 22.; Z. KUDELIC, *Marčanskabiskupija*, 394.-426.

³⁸ J. CSAPLOVCICS, *Slavonien und zum Theil Croatien*, II., 22.-23; Z. KUDELIC, *Marčanska biskupija*, 427.-428.

kada su biskupovali spomenuti Grgur Vučinić i Silvestar Ivanović, pripisavši mu navodne progone pravoslavnog svećenstva i njegove „nacije” i nasilno nametanje unije. S Markovićem je povezoao i popisivanje krajišnika po vjerskoj pripadnosti koje je pokazalo da tada u Varaždinskom generalatu grkokatolika više uopće nije bilo, ali to popisivanje krajišnika obavljeno je za Vučinićeva biskupovanja 1732. godine.³⁹

Čaplović je iznio i priču o navodnom stradanju lepavinskog igumana Kondrata na ulazu u lepavinski manastir kad nije htio pustiti Markovića u Lepavinu, koja inače nije detaljnije analizirana u historiografiji. Autori koji su navodili ovaj događaj uopće nisu spomenuli točnu oznaku arhivske zbirke ili ispravu koji bi ga opisivali, pa su ovaj događaj stavljali u različite godine, ali neki povjesničari ipak su ga navodili kao primjer netrpeljive vjerske politike Habsburgovaca i kao jedan od uzroka izbijanja krajiških nemira u Varaždinskom generalatu 1716. godine, usmjerenih protiv biskupa Rafaela Markovića. Zanimljivo je da su katolički predstavnici prilikom rasprave s pravoslavnim predstavnicima o pripadnosti marčanske crkve i samostana, održane 1737. godine, optužili pravoslavnu stranu da je taj događaj preuzela iz vremena Save Stanislavića i prebacili ga u Markovićevo doba kako bi stekli naklonost onih kojima su se obraćali.⁴⁰ Nije točna ni Ča-

³⁹ J. CSAPLOVCICS, *Slavonien und zum Theil Croatien*, II., 23.-24. I isusovac Nilles naveo je krivi podatak da je R. Marković biskupovao od 1709. do 1726., a S. Ivanović do 1737. godine. Prema R. Lopašiću Rafael Marković obilazio je Karlovački generalat 1711. godine, a nakon njega je M. Grbić, pozvavši se na Sladovićevo knjigu, istaknuo da je Marković zajedno sa senjskim biskupom Rattkayem 1713. i 1714. godine u Karlovačkom generalatu radio na „prekrštavanju Srba”, iako Sladović ne spominje Markovićevo boravak u generalatu u to vrijeme. Opširnije: N. NILLES, *Symbolae ad illustrandam historiam ecclesiae orientalis*, LXXXIII.; R. LOPAŠIĆ, *Karlovac*, 162.; Maniolo SLADOVIĆ, *Povesti biskupijah senjske i modruške ili krbavske*, Trst, 1856., 118., 309.-311.; M. GRBIĆ, *Karlovačko vladičanstvo*, I., 275., 279.-280.; J. ŠIMRAK, *Graeco-catholica ecclesia*, 130., 136., 138., 140., 144.; Z. KUDELIĆ, *Marčanska biskupija*, 449.-450.

⁴⁰ J. CSAPLOVCICS, *Slavonien und zum Theil Croatien*, II., 23.-24. Od Čaplovića priču o Kondratu su preuzeli A. Stojačković, E. Picot, V. Krasić, F. Vaniček, R. Grujić, G. E. Rothenberg, D. Kašić i K. Kaser. Međutim, spomenuti autori ili uopće ne navode godinu zbivanja ovog događaja, ili iznose različite godine, pa je upitna njegova vjerodostojnost jer ga nikada nitko nije detaljnije analizirao, što je još 1936. godine istaknuo J. Šimrak. A. Stojačković i K. Kaser ne navode godinu zbivanja ovog događaja, iako ga spominju, dok E. Rothenberg prema Vaniceku i Picot-Pavloviću navodi 1718. godinu. Kod R. Grujića nalazimo i 1715. i 1716. godinu, a D. Kašić prvo je je naveo 1717. godinu, pa je u knjizi o srpskim manastirima od Grujića preuzeo 1716. godinu, ali u knjizi o Lepavinsko-severinskoj eparhiji samo je citirao Čaplovićev opis događaja bez izravnog spominjanja godine, a iz teksta se vidi da je mislio na 1717. godinu, pozvavši se i na Vaničekov podatak sa 384.-385. stranice. Opširnije: *Čerte života naroda srbskog u ugarskim oblastima od vremena kad su Mađjari u ove došli, pa do slavnog uskresenija Vojvodine Srbije, ili od godine 895-1848 spisao i izdao Aleksander Stojačković s dodatkom sadržavajućim u sebi za prava ovostranskog naroda srbskog najvažnija pisma i povlastice najnovijeg vremena u Beču 1849*, 52.; Emil PICOT, *Les Serbes de Hongrie*, Prague, 1873., 117. Srpski prijevod: S. PIKO-PAVLOVIĆ, *Srbi u Ugarskoj*, Novi Sad, 1883., 128.-129.; F. VANIČEK, *Spezialgeschichte der Militärgrenze*, I., 384.-385.; Vladimir KRASIĆ, „Manastir Lepavina. Prilog srpskoj istoriji”, *Letopis Matice Srpske*, 1889., knjiga 159., sveska 3., 1.; Radoslav GRUJIĆ, *Propast manastira Marče*, Zagreb, 1908., 8.-9.; Radoslav GRUJIĆ, *Pakračka eparhija*, 1930., 74.-75.; Janko ŠIMRAK, „Dvanaesti marčanski vladika Rafael Marković”, u: *Spomenica grkokatolika Križevačke biskupije za 1936. godinu*, Zagreb, 1936., 143.-144.; G. E. ROTHENBERG, *The Austrian Military Border in Croatia*, 107.; Dušan KAŠIĆ, *Srbi i pravoslavlje u Slavoniji i sjevernoj Hrvat-*

plovičeva teza da su po zapovjedi generala Petazzija svećenici bacani u okove i da su ti progoni potaknuli proces koji je rezultirao odstranjenjem Markovića i grkokatoličkih marčanskih biskupa iz Varaždinskog generalata jer je general Benvenuto Petazzi sudjelovao tek u događajima koji su završili odstranjenjem pravoslavnih kaluđera iz Marče 1753. godine i nema veze s ranijim događajima iz Markovičeva vremena, a i sam Čaplovič u tekstu je Petazzija spomenuo u kasnijim zbivanjima iz 1753. godine, dakle za vladavine Marije Terezije.⁴¹ Krive su i Čaplovičeva teza da je zbog Markovičevih progona pravoslavnih krajišnika došlo do procesa koji je rezultirao odlukom da i on ni njegovi nasljednici Georg Vucsenovics i Silvester Palković moraju napustiti Varaždinski generalat, kao i teza da je Dvorsko ratno vijeće zbog širenja unije naredilo ustoličenje Silvestra Palkovića u Marču, koji da je pobjegao u Beč. Naime, „Georg Vucsenovics” je zapravo bio već spomenuti Grgur Vučinić (biskup od 1727. do kraja 1733. godine), koji nikada nije napustio generalat, što tvrdi Čaplovič, nego je bio u Marči sve do smrti u prosincu 1733. godine. Silvester Palković, kao što smo već rekli, nikad nije postojao jer je marčanskim biskupom u studenome 1734. godine imenovan Silvestar Ivanović, a biskup Gabrijel Palković biskupovao je gotovo dvadeset godina kasnije, od 1751. do 1759. godine. Pogrešan je i Čaplovičev podatak da su se krajišnici 8. rujna 1737. pobunili prilikom posvećenja zastave u Križevcima i oružjem namjeravali udaljiti grkokatoličkog biskupa Silvestra Palkovića iz Marče jer se to dogodilo dvije godine ranije, u rujnu 1735., kada je biskup bio spomenuti Silvestar Ivanović, koji je morao pobjeći iz Marče u Zagreb, gdje je i preminuo u prosincu iste godine. Nije točan ni Čaplovičev podatak da je nakon toga ustoličen novi mačanski biskup Pašić (Teofil, op. Z. K.), koji da se slijedeće (dakle 1738. godine!), suprotstavio krajišnicima kada su htjeli proslaviti blagdan Sv. Mihaela u marčanskom samostanu, ali da je morao pobjeći u Zagreb s dva kaluđera jer su krajišnici provalili u samostansku crkvu kako bi bila održana pravoslavna liturgija. Naime, nakon odlaska Silvestra Ivanovića u rujnu 1735. u Zagreb, u Marči su ostala samo tri grkokatolička kaluđera, Teofil Pašić (budući biskup!), Simeon Bulić i Rafael Ognjančević, koji nisu htjeli pustiti pravoslavne krajišnike u Marču 19. studenog 1735., na blagdan sv. Mihaela Arkandela, pa su ovi provalili u samostan radi održavanja pravoslavne liturgije, a trojicu grkokatoličkih kaluđera zatvorili i pustili nakon održanog bogoslužja. Kaluđeri su tada otišli u Zagreb, a za događaje je osumnjičen Simeon Filipović, episkop pravoslavne Lepavinsko-severinske episkopije, koju je Bečki dvor utemeljio 1734. godine u Varaždinskom generalatu, nakon što je popis proveden 1732. godine pokazao da u generalatu osim tri kaluđera u Marči više uopće nije bilo grkokatolika. Zato je netočan

skoj, Zagreb, 1967., 56.; Dušan KAŠIĆ, *Otpor marčanskoj uniji. Lepavinsko-sverinska eparhija*, Beograd, 1986., 31.-32.; D. KAŠIĆ, *Srpski manastiri u Hrvatskoj i Slavoniji*, 117.; K. KASER, *Slobodan seljak i vojnik*, II., 186.; R. LOPAŠIĆ, *Monumenta ecclesiae graeco-orientalis*, A-II. a 3.; Z. KUDELIC, “Katoličko-pravoslavni prijepori”, 127.

⁴¹ J. CSAPLOVICICS, *Slavonien und zum Theil Croatien*, II., 24.; R. LOPAŠIĆ, *Karlovac*, 212.-213.

Čaplovičev zaključak da je pravoslavni lepavinsko-severinski episkop Filipović ustoličen 1735. godine zbog nemira koje je izazvao biskup Rafael Marković, jer je on preminuo još 1726. godine, a Karlo VI. 31. lipnja 1734. odobrio je posvećenje novog pravoslavno episkopa Simeona Filipovića, koji je službeno potvrđen tek u siječnju 1735. sa sjedištem u Severinu, a ne u Marči. Lepavinsko-severinski episkop Simeon Filipović je bio osumnjičen da je organizirao spaljivanje Marče krajem lipnja 1739. godine i bio je privremeno zatvoren, a preminuo je 1743. godine. Kaluđera Teofila Pašić, jednog od tri preostala grkokatolička kaluđera koje su pravoslavni krajišnici istjerali iz Marče 1735. godine, Karlo VI. imenovao je 19. ožujka 1738. godine marčanskim biskupom, a zagrebački biskup Juraj Branjug uputio ga je iste godine u Rim, gdje je 28. kolovoza imenovan apostolskim vikarom za „Vlahe ili Grke” ne samo u Zagrebačkoj biskupiji nego i u Hrvatskoj i Slavoniji, te platejskim biskupom. Pašić je biskupovao do 1746. godine, kada je smijenjen s biskupskog mjesta zbog sukoba s bečkim apostolskim nuncijem i morao se povući u bazilijanski samostan u Lavovu. Njegov nasljednik Gabriel Palković (1751.-1759.) također je stolovao u Pribiću, a iako je Marija Terezija odlučila 1753. godine da je Marča oduvijek pripadala grkokatolicima, a ne pravoslavicima, zbog smirivanja nemira u generalatu odlučila je u Marču uvesti katoličke pijariste. Gabrijelu Palkoviću je dodijeljeno imanje Preseka, a njegov nasljednik Vasilije Božičković (1759.-1789.) postao je prvi biskup grkokatoličke Križevačke biskupije (eparhije), koja je utemeljena 16. VI. 1777. godine odlukom Marije Terezije.⁴²

3. Čaplovičev utjecaj na historiografiju

Zbog navedenih pogrešnih i manjkavih podataka u Čaplovičevoj knjizi potrebno je upozoriti na historiografiju koja je habsburšku vjersku politiku opisivala kao stalni zajednički pritisak vojnih vlasti i Katoličke crkve na pravoslavne Srbe u Vojnoj krajini da prihvate uniju pozivajući se često na Čaplovičevu knjigu, ali nije objasnila kako je bilo moguće provoditi nasilno unijaćenje i istovremeno graditi stabilni krajiški vojni sustav. Znakovito je da istraživači krajiške povijesti, uz rijetke iznimke,⁴³ nisu razlikovali prijedloge određene strane, prvenstveno pred-

⁴² J. CSAPLOVICS, *Slavonien und zum Theil Croatien*, 22.-26.; J. ŠIMRAK, *Graeco-catholica ecclesia in Jugoslavia*, 54.-55.; Z. KUDELIĆ, „Katoličko-pravoslavni prijepori”, 105.-107.; Zrinka BLAŽEVIĆ, „Kmetско-krajiška buna iz 1755. godine u svjetlu narativnih izvora”, *Ljetopis Srpskog kuturnog društva „Prosvjeta”*, Zagreb, 2006., sv. XI., 334.-349.; Z. KUDELIĆ, *Marčanska biskupija*, 35.-36., 431.-458., 474.-495.

⁴³ Autori koji su spomenuli tolerantniju vjersku politiku Habsburgovaca prema pravoslavnoim krajišnicima od one koja se najčešće ističe su C. Ingrao, D. Roksandić i L. Orešković. Opširnije: Charles W. INGRAO, *The Habsburg Monarchy 1618-1815*, Cambridge, 1994., 29.; D. ROKSANDIĆ, *Etnos, konfesija, tolerancija*, 248.-252., 257., 260.; Luc OREŠKOVIĆ, „La notion de conversion aux frontières de l'Europe: un aspect du catholicisme dans le diocèse de Senj-Modruš aux XVIIe et XVIIIe siècles”, *Croatica Christiana Periodica*, XXVIII., br. 53., Zagreb, 2004., 89.-116.

stavnika Katoličke crkve, od stvarne vjerske politike Bečkog dvora provođene u praksi, koju je karakteriziralo odbijanje zahtjeva za nasilnim nametanjem uni-je krajišnicima sve do 1670. godine, kada je postavljen prvi marčanski biskup odgojen u katoličkim institucijama. Krajiška historiografija nije detaljnije analizirala reakcije Bečkog dvora na većinu prijedlogâ iz krugova Katoličke crkve ili njoj sklonih dvorskih krugova, niti kontekst u kojem su se određeni prijedlozi pojavljivali, nego je svaki pojedinačni prijedlog interpretirala kao primjer sustavne i neprekidno provođene nasilne dvorske vjerske politike u Vojnoj krajini iako je Beč između 1630. i 1670. godine imenovao marčanske biskupe koje Katolička crkva nije prihvaćala, a u 18. stoljeću utemeljio nekoliko pravoslavnih episkopija čijem su se postojanju protivili marčanski grkokatolički biskupi zbog opasnosti da će njihovim utemeljenjem unija postati upitna i da će u Krajini ojačati pravoslavlje. Osim nedovoljno poznate uloge krajiških vojnih vlasti prilikom imenovanja prvog marčanskog biskupa Simeona, prvi slučaj kada su se krajiški zapovjednici složili sa stavovima zagrebačkih biskupa o uniji u 17. stoljeću bio je tek prijedlog o smjenjivanju biskupa Gabrijele Mijakića iz 1668. godine, dakle skoro pola stoljeća nakon imenovanja prvog marčanskog biskupa Simeona. Taj prijedlog podržali su krajiški zapovjednici Ernest Ferdinand Trauttmansdorff i Johann Joseph Herberstein, zagrebački biskup Martin Borković te većina dvorskih savjetnika, no on je bio prije svega potaknut istragom o Mijakićevoj ulozi u krajiškoj buni 1666. godine i navodnim vezama s Petrom Zrinskim i Franom Krstom Frankopanom, koja je proširena i na ispunjavanja obveza koje je Mijakić prihvatio da bi postao biskupom, ali krajišnicima to nije spominjano zbog straha od izbijanja nemira. Upravo uoči Mijakićevog imenovanja 1663. godine pokazalo se neslaganje vojnih krugova s prijedlozima ondašnjeg zagrebačkog biskupa Petra Petretića o postavljanju grkokatolika odgojenog u katoličkim učilištima u Marču, a mnogi primjeri iz povijesti Marčanske biskupije tijekom prve polovice 17. stoljeća pokazuju da su krajiške vojne vlasti postupale suprotno od prijedloga zagrebačkih biskupa, koji su upozoravali Beč i Rim da to pogoduje pravoslavnom svećenstvu i kaluđerima.⁴⁴ Međutim, Čaplovićevi podaci vrlo brzo su ušli u historiografiju Vojne krajine i u sinteze povijesti Srbâ u Ugarskoj ili Monarhiji, objavljeni u 19. i u 20. stoljeću. Njegove podatke koristio je A. Stojačković u povijesti Srbâ iz 1849. godine, koji je ponovio tezu da je Marču po odluci Rudolfa II. na Saboru u Brucku obnovio mitropolit Gavrilo, ali do Pavla Zorčića nije spomenuo ni jednog biskupa nego

⁴⁴ Primjeri suprotnog ponašanja Bečkog dvora od očekivanja zagrebačkih biskupa su Ferdinandovo odbijanje protjerivanja pravoslavnog svećensva iz Krajine 1627. godine i odluka da Vlasi sami između sebe biraju osobu za marčanskog biskupa, zatim imenovanje Simeonova nasljednika, biskupa Maksima Predojevića, bez ikakvih konzultacija s zagrebačkim biskupom Franjom Ergelskim, te imenovanjâ marčankih biskupa između 1630. i 1670. godine samo na prijedlog krajiških vojnih vlasti, a bez suglasnosti zagrebačkih biskupa i Rimske kurije. I nakon imenovanja biskupa Pavla Zorčića, koji je odgovarao Rimu i Beču, provođenje unije nije prošlo kako je očekivano zbog odbijanja krajiških vojnih vlasti da podrže planove marčanskih biskupa o širenju unije u Varaždinskom generalatu. Opširnije: Z. KUDELIC, *Marčanska biskupija*, 182.-219., 243.-290., 293.-344.

zaključio da je Zorčićev primjer pokazao postupno uvođenje unije, te ponovio Csaplovicseve i Bartensteinove podatke o povijesti Marče u 18. stoljeću.⁴⁵ I K. Czoernig je naveo da su u Varaždinski generalat stigle mnoge tisuće srpskih obitelji „iz Bosne i Makedonije” pod vodstvom vojvodâ Pejašinića i Vukovića, s kojima da je iz Rmnja došao i episkop Gabrijel, ali on je na temelju Petretičeva izvješća iz 1662. zaključio da se to dogodilo oko 1600. godine. Prema Czoernigu vladar je Gabrijelu odobrio iz ruševina Marče podići crkvu i samostan i pod vodstvom Gabrijelovog nasljednika Simeona „Vratanije” ti doseljenici su pridonijeli istjerivanju Turaka iz Čazme i gore Garić.⁴⁶

Čaplovičeve podatke nalazimo i u knjizi E. Picota o Srbima u Ugarskoj iz 1873. godine, koju je u srpskom prijevodu 1883. godine objavio S. Pavlović, a Picota možemo istaknuti kao prvog autora koji je glavnu ulogu u pokušajima unijaćenja pravoslavnih krajišnika pripisao isusovcima, iako arhivsko gradivo ne potvrđuje tu tezu. Od Čaploviča on je preuzeo tvrdnju da su Marču u Varaždinskom generalatu podigli bosanski iseljenici još prije Mohačke bitke, da je Ferdinand 1564. godine dao Srbima povlastice zbog sudjelovanja u ratu protiv Ivana Zapolje, da im se broj povećao dolaskom „bosanskih uskoka” tijekom Maksimilijanove vladavine, te da se nova seoba dogodila za cara Rudolfa II., kad su stigla dva „bosanska kneza” Vuković i Peašinić, s kojima da je episkop Gavrilo sa 70 kaluđera iz manastira Rmnja obnovio Marču. Ni Picot do Gabrijela Mijakića nije spomenuo ni jednog marčanskog biskupa nego je samo ponovio da su krajišnici i svećenstvo Gabrijela Mijakića zazidali zbog urote protiv Leopolda I. u tamnicu i da je Pavao Zorčić bio častohlepna osoba koja je zbog novca prihvatila uniju, surađivala s kardinalom Kolonićem te skrivala prihvaćanje unije pred krajišnicima, koji da su ga oružjem otjerali u Zagreb kad je pokušao prvu vizitaciju vjernika. Picot je krivo naveo da je Zorčić ustoličen 1682. godine jer prema Čaploviću te godine Zorčić je samo dobio donaciju od Leopolda I., o čemu opširnije govorimo u 35. bilješci, a ponovio je Čaplovičeve pogrešne podatke o Izaiji Đakoviću, Gabrijelu Turčinoviću, Grguru Jugoviću i Rafaelu Markoviću. No, iako je Picot isusovce proglasio glavnim pokretačima unijatskih nastojanja, nije konkretno spomenuo o kojim se isusovcima radilo niti gdje i kada su se pojavili, nego je samo kao njihove pomagače naveo biskupe Pavla Zorčića i Grgura Jugovića. Od Čaploviča Picot je preuzeo i opis biskupovanja Rafaela Markovića te spomenuo Kondratovo umorstvo i generala Petazzija kao krivca za nasilje („dostojno oružje ježovitsko”), okrivivši isusovce za navodni progon svećenstvá i tijekom Markovičeva biskupovanja, koji da je bio reakcija na rezultat istrage koja je pokazala da grkokatolika u Varaždinskom generalatu nije bilo, ali ni u vezi s tim progonima nije naveo ni jednog pripadnika isusovačkog reda koji bi u njima sudjelovao, niti isusovačku misiju čiji bi članovi poticali te progone. Picot je ponovio Čaplovičeve pogrešne

⁴⁵ A. STOJAČKOVIĆ, *Čerte života naroda*, 19.-23., 50.-53.

⁴⁶ K. von CZOERNIG, *Ethnographie der österreichischen Monarchie*, 169.

podatke o pravoslavnom episkopu Simeonu Filipoviću, a kao Markovićeve nasljednike naveo je već spomenute i nepostojeće Đorđa Vučenovića i Silvestra Palkovića. Na kraju knjige iznio je i dva popisa marčanskih biskupa, onaj Čaplovičev i onaj iz shematizma Križevačke grkokatoličke Križevačke biskupije, koji ne sadrže isti redoslijed biskupa: dok je u Čaplovičevom popisu kao prvog marčanskog biskupa spomenuo je Gabrijela, a u grkokatolike ubrojio samo Pavla Zorčića, Đorđa(Grgura) Jugovića i Rafaela Markovca, u šematizmu je kao prvog marčanskog biskupa naveo Simeona Vrantanju i kao njegovog nasljednika spomenuo nepoznatog Danijela, koji da je prihvatio uniju, dok je kao one koji su odbili uniju naveo Simeona Vrantanju, Savu Stanislavića, Gabrijela Mijakića, Izaiju Popovića i Gabrijela Turčinovića. No, iako Picotova knjiga nije pouzdana za povijest Marče zbog netočne kronologije biskupovanja marčanskih biskupa i zbog krivih imena i prezimena nekih biskupa, što nije ispravio ni prevoditelj S. Pavlović, kao izvor podataka koristili su je povjesničari Vojne krajine u 19. i 20. stoljeću, koji su osobito ponavljali njegove neutemeljene zaključke o navodnom slobodnom djelovanju isusovaca u Krajini.⁴⁷

Čaplovičevu knjigu koristio je i austrijski povjesničar J. H. Schwicker u radu o crkvenoj uniji u Hrvatskoj krajini (Karlovačkom generalatu) iz 1875. godine, čiji naslov ne odgovara sadržaju jer on samo govori o uniji sredinom 18. stoljeća na području Žumberka, a ne u cijeloj Hrvatskoj krajini, kao što naslov sugerira. Schwicker je naglasio da se podrijetlo prijepora oko unije, koji su se u Žumberku odvijali između 1750. i 1770. godine, nalazilo u “nasilnom utemeljenju grkokatoličke Svidničke ili Pribičke biskupije”, koje da je bilo posljedica odstupanja Bečkog dvora od tolerantne politike prema pravoslavicima i njihovoj crkvi sredinom 17. stoljeća, a progoni pravoslavaca da su počeli 1678. godine, kad je prema njemu pravoslavni biskup (!) Pavao Zorčić „otpao” od Pravoslavne crkve i prihvatio uniju s Katoličkom crkvom. Glavnu ulogu u tim događajima Schwicker je pripisao isusovcima, ali ni on nije konkretno spomenuo pripadnike isusovačkog reda koji bi djelovali u Krajini, nego se pozvao na Fiedlerove radove o uniji u Ugarskoj između Drave i Save i o uniji Vlaha u Slavoniji i Srijemu, koji nemaju nikakve veze s događajima u Marči i govore o događajima nakon smrti marčanskog biskupa Pavla Zorčića, a ni Čaplovič na stranici koju je Schwicker citirao uopće ne govori o Zorčićevom vremenu nego o zbivanjima između 1707. i 1735. godine. Schwicker je ponovio Čaplovičev podatak o utemeljenju Marče kao sjedišta pravoslavne episkopije i o dolasku marčanskog biskupa Gabrijela sa 70 kaluđera, ali je taj događaj prema Czoernigu stavio u 1600. godinu. No, iako je zaključio da je

⁴⁷ Emil PICOT (PIKO-PAVLOVIĆ), *Les Serbes de Hongrie*, Prague, 1873. Srpski prijevod: Stevan PAVLOVIĆ, *Srbi u Ugarskoj*, Novi Sad, 1883., 69., 84.-85., 91., 104.-106., 117., 128.-130., 463. Autor na 389. i 390. stranici iznosi tezu da je s patrijarhom Arsenijem III. Crnojevićem u Ugarsku prešlo 40.000 porodica, odnosno 500.000 Srba, te da je srpski narod u Ugarskoj krajem XVII. stoljeća brojio 700.000, a možda i 800.000 duša.

dodijeljenim povlasticama naseljeno područje oko Marče predano u vlasništvo novim doseljenicima i da im je obećano slobodno ispovijedanje njihove vjere, a za izdržavanje biskupa u Marči određen godišnji iznos od 300 forinti, Schwicker nije naveo tko je i kada donio ovu odluku, koju Čaplovič inače povezuje sa saborom u Brucku na Muri iz 1578. godine i ispravom poznatom pod nazivom Bruška libela. Utemeljenje samostana u Marči prema Schwickerovom mišljenju potvrdilo je stalnu dugogodišnju prisutnost pravoslavnih biskupa „srpske nacionalnosti” s ove strane Save, a marčanski samostan nazvao je središtem “pravoslavnih Srba” u Monarhiji sve do dolaska patrijarha Arsenija III. Crnojevića. Ni on sve do Pavla Zorčića nije spomenuo ni jednog marčanskog biskupa niti probleme s unijom, ali je ponovio Čaplovičevu tezu da je Zorčić prihvatio uniju iz koristoljublja i netočne podatke o Zorčićevom istjerivanju iz Marče, o Izaiji Popoviću kao Pavlovom nasljedniku koji da je biskupovao tek kad ga je potvrdio patrijarh Arsenije III. Crnojević, te o biskupima Grguru Jugović i Rafaelu Markoviću kao uzročnicima nasilja u Varaždinskom generalatu. Zanimljivo je da Schwicker nije spomenuo navodno Kondratovo umorstvo niti marčanske biskupe Silvestra Ivanovića i Teofila Pašića, nego samo napomenuo da su nemiri iz tog vremena pripisani pravoslavnom episkopu Simeonu Filipoviću, protiv kojeg da je pokrenuta istraga, a Marča izuzeta iz jurisdikcije srpskog metropolita. Osim isusovcima, krivnju za vjerska nasilja pripisao je i austrijskim generalima koji da su zagovarali uniju, ali je kao jedinog takvog spomenuo samo Benvenuta Petazzija, tj. samo je ponovio Čaplovičev zaključak. Habsburške vladare Schwicker je optužio da su pod prevelikim utjecajem Rima napustili tolerantno držanje prema pravoslavnim Srbima, čemu da su pridonijeli i nesklonost katoličkog klera i ugarskih staleža da prihvate povlastice dane pravoslavnim kršćanima. Uzrok takvog stava Habsburgovaca Schwicker je pronašao u sumnji Bečkog dvora u njihovu lojalnost, jer su kao pravoslavci pravog zaštitnika vidjeli samo u ruskom caru.⁴⁸

Na Schwickerove teze kritički se osvrnuo spomenuti isusovac N. Nilles upozorivši da je on proširio krive Čaplovičeve podatke o Marči kao sjedištu pravoslavne episkopije iako dokumenti potvrđuju da je ona bila sjedište grkokatoličkih (unijatskih) svidničkih biskupa, kako su marčanske biskupe nazivali u Beču. Međutim, i kod Nillesa postoji pogrešna kronologija marčanskih biskupa jer je on kao godinu Simeonove smrti naveo 1630. umjesto 1634. godinu, a nakon prvog biskupa Simeona, a prije Maksima Predojevića (1630.-1642.), spomenuo je nepoznatog biskupa Danijela 1627. godine, zbog kojeg je prema njegovom popisu marčanskih biskupa Pavao Zorčić bio 8., umjesto 7. marčanski biskup, a do utemeljenja grkokatoličke Križevačke biskupije naveo je 18 umjesto 17 biskupa.

⁴⁸ Johann Heinrich SCHWICKER, „Zur Geschichte der kirchlichen Union in croatischen Militärgrenze. Eine geschichtliche Studie”, *Archiv für österreichische Geschichte*, Band LII., II., Hälfte, Wien, 1875, 281., 289.-292., 296.; ISTI, *Geschichte der österreichischen Militärgrenze*, Wien, 1883., 42.; Srpski prijevod Schwickerovog rada glasi *Istorija unijačenja Srba u vojnoj krajini* (sic!), a objavljeno je 1995. godine u Srijemskim Karlovcima.

Nilles je smrt Save Stanislavića pogrešno stavio u 1663., umjesto 1661. godinu, Izaije Popovića u 1698. umjesto 1699. godinu, Silvestra Ivanovića u 1737. umjesto 1735. godinu, biskupovanje Teofila Pašića (1738.-1746) pogrešno je stavio od 1740. do 1751. godine, a spaljivanje Marče stavio je u 1737. umjesto u 1739. godinu. Osim Nillesa i J. Šimrak upozorio je sredinom dvadesetih godina 20. stoljeća na dvojbenu objektivnost Schwickerova rada, no njihovi prigovori ostali su potpuno nezapaženi u krajiškoj historiografiji, koja se nije obazirala na radove povjesničara iz Katoličke crkve.⁴⁹

Iste godine kad i Schwickerov članak pojavilo se opsežno Vaničekovo djelo o povijesti Vojne krajine, koje je također samo šturo ponavljalo Čaplovičeve podatke o povijesti Marče od 16. stoljeća pa do biskupovanja Pavla Zorčića. Vaniček je na temelju Čaplovičevog djela zaključio da je Marčanska biskupija utemeljena na saboru u Brucku na Muri 1578. godine, da je Gabrijel Mijakić stradao zbog Petra Zrinskog, a Pavao Zorčić pobjegao u Zagreb, nakon čega da je iste godine utemeljena Svidnička biskupija, a Zorčić da se vratio i tvrdio da je bio u Moskvi. Spomenuo je dolazak isusovačke misije u Varaždinski generalat 1673.(!) godine, koja da je uniji trebala pridobiti tamošnje „Srbe”, a tu tezu povjesničari Vojne krajine brzo su prihvatili iako nije održiva s obzirom na poznatu povijest isusovačkog reda u Hrvatskoj, o kojoj ćemo više govoriti u osvrtu na Rothenbergovu knjigu. Vaniček je ponovio Bartensteinov zaključak o prisilnom nametnju unije krajišnicima Varaždinskog generalata unatoč svim zaslugama koji su njihovi preci imali za Monarhiju, ali je biskupovanje Rafaela Markovića (1710.-1726.) stavio od 1717. do 1735. godine, a imenovanje pravoslavnog episkopa Simeona Filipovića pogrešno u 1737. godinu. Vaniček je upozorio na Čaplovičevo kronološki krivo određivanje Markovičevog biskupovanja i ponovio njegov opis zbivanja u Lepavini, koji da su završili smrću spomenutog arhimandrita Kondrata (Konrat prema Vaničeku, op. Z.K.), i naveo da su Markovićevi postupci potaknuli proces protiv njega i njegovih pomoćnika Vučenovića i Palkovića, koji je završio odlukom da svi oni moraju napustiti generalat. Nadalje, prema Vaničeku Dvor je naredio da marčanski biskup koji je pobjegao u Beč mora biti ustoličen u Marči i da se mora predstaviti narodu, iako povijest Marčanske biskupije ne spominje ni jednog marčanskog biskupa koji se sklonio u Beč, ponovio je da su se narod i kaluđeri suprotstavili postavljanju biskupa Palkovića u Marču, te zaključio da je to razdoblje karakteriziralo unijaćenje, koje da je bilo u temelju jezuitizma, čiji da je cilj bio upravljati i crkvom i državom.⁵⁰

⁴⁹ Na ovom mjestu moramo istaknuti da ni Šimrakova zbirka izvora o Marčanskoj biskupiji, objavljena 1926. godine, nije poznata krajiškoj historiografiji, jer je autori sintezâ povijesti Vojne krajine gotovo nikad nisu spominjali kao zbirku isprava koja se odnosi na Vojnu krajinu, iako ona sadrži važna izvješća zagrebačkih biskupa za krajišku vjersku i crkvenu povijest. Opširnije: N. NILLES, *Symbolae ad illustrandam historiam ecclesiae orientalis*, LXXII-LXXXIII., CV., 712., 756, bilj. 1.; J. ŠIMRAK, „Povijest Marčansko-svidničke eparhije”, 72.; J. ŠIMRAK, *De Relationibus Slavorum Meridionalium*, 1-23.

⁵⁰ F. VANIČEK, *Spezialgeschichte der Militärgrenze*, I., 182.-188., 227., 280.-282., 379.-385. Opširnije o isusovcima u Hrvatskoj i situaciji u Krajinu govorimo naprijed u tekstu o Rothenbergovoj knjizi.

Čaplovičeve podatke o Marči u 20. stoljeću ponovili su J. Modestin, V. Petković i F. Čulinović, koji je kao zagovornike unijaćenja naveo i nekoliko osoba iz 16. stoljeća koje s Marčom nisu imale nikakve veze; J. Mal ponovio je Vanicekovu tezu o dolasku isusovaca 1673. u okolicu Varaždina, J. Radonić naveo da je “vojna granica” uglavnom bila fromirana za vlade Ferdinanda I. i Maksimilijana II.(!?) a B. Sučević samo je spomenuo nominalno prihvaćanje unije marčanskih biskupa, koji su istovremeno priznavali i pečkog patrijarha i uniju nazvao procesom koji je vodio pokmećivanju, a povijest Marče u 18. stoljeću prikazao je rabeći Vaničekove i Grujićeve zaključke.⁵¹

Američki povjesničar G. E. Rothenberg koristio je Čaplovičevu knjigu u kombinaciji s Czoernigovim, Picotovim, Schwickerovim i Vanicekovim tezama za prikaz vjerske politike Habsburgovaca u njegovoj sintezi povijesti Vojne krajine, koju i danas povjesničari drže mjerodavnom. Međutim, njegov prikaz događaja obiluje brojnim pogrešnim kronološkim podacima i proizvoljnim zaključcima koji su teško održivi usporede li se tekstovi autorâ koje je Rothenberg citirao kao izvore podataka s rezultatima istraživanja povjesničara i teologa koji su se detaljnije bavili Marčanskom biskupijom i poviješću Katoličke crkve u Hrvatskoj. Rothenberg je Habsburgovce nazvao zaštitnicima pravoslavnih kršćana protiv zahtjeva hrvatskih staleža, ali i naglasio da su Habsburgovci bili spremni promijeniti vjersku politiku kad nestane turske opasnosti i prisiliti pravoslavne krajišnike na uniju. Prema njegovoj inerpretaciji Vlasi su utemeljili pravoslavni manastir u Marči 1609. godine kao sjedište pravoslavnog episkopa, ali nije spomenuo Simeonovo posvećenje u Rimu ni potvrdu nadvojvode Ferdinanda, niti događaje do imenovanja Gabrijela Mijakića 1663. godine. Međutim, kod Rothenberga nalazimo dva različita podatka o počecima unijaćenja. Na 85. strani naveo je da je s dolaskom isusovačke misije u Varaždin 1670 (!) počeo pritisak pojedinih pobožnih krajiških časnika na pravoslavno svećenstvo zbog izazivanja nemira, koji da su zahtijevali uklanjanje Gabrijela Mijakića kao organizatora pobune (radi se o krajiškoj buni iz 1666., op. Z. K.) i postupno deportiranje “grčkog svećenstva”, a da se Mijakić povezao s urotnicima i od krajišnika tražio da oružjem ustanu protiv Leopolda I., ali da je na licu mjesta ubijen (Čaplović kaže da je zazidan zbog sudjelovanja u uroti protiv Leopolda I., op. Z. K.). No, na 106. strani Rothenberg je istaknuo da su pravoslavni doseljenici utemeljili vjerski centar u Marči, koja da je bila sjedište pravoslavnog episkopa i da je zbog toga Varaždinski generalat izabran za posebnu pažnju u pohodu protiv šizmatika. Pozvavši se na Picota i Kronesa istaknuo je da su nevolje počele s dolaskom isusovaca u Zagreb 1670 (!) godine, a od Vaničeka

⁵¹ J. MAL, „Uskočke seobe i slovenske pokrajine”, 212.; J. MODESTIN, „Marča”, 779.-780.; V. PETKOVIĆ, *Pregled crkvenih spomenika*, 183.; FERDO ČULINOVIĆ, *Seljačke bune u Hrvatskoj*, Zagreb, 1951., 96.-97., 177., bilj. 247.; J. RADONIĆ, *Rimska kurija i južnoslovenske zemlje*, 44.; B. SUČEVIĆ, „Razvitak ‘vlaških prava’ u Varaždinskom generalatu”, 41., 44., 49., 52., 58.-59.

je preuzeo tezu da je biskup Pavao Zorčić bio prisiljen postati unijat i svoje stado povesti za sobom, zbog čega su ga krajišnici prisilili na bijeg, a svaki biskup da je otada morao dokazati da je bio pravoslavac. Oslonivši se na Čaplovićeve teze Rothenberg je zaključio kako su isusovci svojom upornošću zadobili podršku nekoliko revnih časnika, pa je navodni pritisak posebno bio usmjeren prema starim naseobinama u Varaždinskom generalatu pod objašnjenjem da se na njih nisu odnosile povlastice, iako Čaplovič na stranicama koje Rothenberg spominje uopće ne govori o isusovcima ili bilo kakvim njihovim planovima o unijaćenju u Krajini, a ni u poznatom arhivskom gradivu ne nalazimo potvrde za takav zaključak. Zbivanja od navodnog bijega Pavla Zorčića iz Marče, koji se nikad nije zbilo, pa do 1716. godine Rothenberg je opisao na temelju netočnih Picotovih, Schwickerovih i Vaničekovih podataka, pa je ublažavanje pritiska na pravoslavne krajišnike pripisao izbijanju rata s Turskom 1716., koji da je pojačan nakon uspješnog završetka rata u slijedećim desetljećima, kad je navodno bilo mnogo pokušaja konverzijâ. Međutim, kao primjer za ovu tezu iznio je pogrešan Čaplovičev podatak da se biskup Grgur Jugović, koji je inače biskupovao od 1707. do 1709. godine, uz pomoć Dvorskog ratnog vijeća 1718 (!) godine nametnuo za biskupa, nakon čega da su pravoslavni svećenici zatvarani i batinani, a lepavinski arhimandrit (već spomenuti Kondrat, vidjeti bilj. 40!) ubijen. No, Rothenberg nije objasnio što je potaknulo nemire u zimi 1717./1718. godine, dakle one koji su izbili prije navodnog Jugovičeva biskupskog imenovanja, jer on ne spominje nikakav događaj iz 1717. godine koji bi ih potaknuo, a početak biskupovanja Rafaela Markovića (1710.-1726.) stavio je u 1727. godinu, napomenuvši da su ga postavili Austrijanci kako bi onemogućili izbor ikoga od pravoslavnih krajišnika na bilo koje važnije mjesto u Krajini. Moramo naglasiti da je do tog zaključka Rothenberg došao kombinirajući pogrešne Čaplovićeve kronološke podatke o Rafaelu Markoviću, koji je umro još 1726. godine, s izvješćem karlovačkog zapovjednika Rabatte iz 1729. godine, kada je već marčanski biskup bio Grgur Vučinić (1727.-1733.), koji uopće nikada nije vizitirao Karlovački generalat.⁵² Zanimljivo je da se Rothenberg u obje bilješke koje se odnose na navodni (i netočni!) dolazak isusovaca u Varaždin i u Zagreb u drugoj polovici 17. stoljeća osim na Čaploviča i Picota pozvao na izvješće križevačkog pukovnika Herbersteina koji je objavio R. Lopašić, te na rad austrijskog povjesničara F. Kronesa o isusovcima, *iako oni uopće ne spominju podatke koje im Rothenberg pripisuje*. Krones je samo naveo da su isusovci došli u Zagreb 1606. godine i spomenuo isusovačko izvješće iz 1649. godine pod nazivom *Missio Illyrica*, o kojem ćemo govoriti nešto kasnije, a križevački zapovjednik J. J. Herberstein na stranici koju je Rothenberg citirao isusovce spominje u kontekstu žalbi Vlaha ne samo s isusovačkih posjeda nego i Vlaha podređenih nekim drugim velikaškim obiteljima na njihov položaj, ali

⁵² G. E. ROTHENBERG, *The Austrian Military Border in Croatia*, 65., 70., 85., 105.-108., 111.

uopće nije spominjao Varaždin niti ikakve krajiške časnike na koje bi utjecali isusovci.⁵³

Neodrživost Rothenbergovih zaključaka o isusovcima kao promotorima unije u Varaždinu i Zagrebu od 1670-ih potvrđuju poznati podaci o pojavi isusovačkog reda u Hrvatskoj, čije je djelovanje bilo u prvom redu ograničeno na Bansku Hrvatsku te nisu bili predvodnici navodnih pokušaja unijačenja u Vojnoj krajini jer smo naprijed naglasili da su to pitanje pokrenuli zagrebački biskupi. Isusovci su u Varaždin stigli još 1628. godine na poziv gradskih predstavnika, ali grad je dobio isusovačku misiju tek 1632. godine, a rezidencija je službeno preimenovana u kolegij 1678. godine. U tom razdoblju su u Varaždinu podigli gimnaziju, utemeljili dvije kongregacije i jednu bratovštinu, ali arhivsko gradivo i raspoloživa literatura uopće ne navode ikakav utjecaj isusovaca na krajiške časnike Varaždinskog generalata koji bi ih potaknuo na prisilno unijačenje nego samo spominju povremene isusovačke misije u mnogim mjestima, pa i u Varaždinu i u Karlovcu i njihovoj okolini. Zanimljiv je podatak da je misija u Karlovcu 1621. završila obraćenjem karlovačkog generala Vuka Krste Frankopana, koji je bio sklon protestantizmu, a misionari su dolazili u Karlovac 1633. te 1646.-1648. godine i većinom su se bavili jačanjem pobožnosti i ćudoređa, suzbijanjem protestantizma i praznovjerna među vjernicima, no podataka o sustavnijem utjecaju isusovaca na krajiške časnike nema. Iz 1644. godine poznata su pisma Kongregacije za propagandu vjere o potrebi širenja unije upućena zapovjednicima Varaždinskog i Karlovačkog generalata, Georgu Ludwigu Schwarzenbergu i Vuku Frankopanu, te gomirskom arhimandritu Baziliju, koji je iste godine postao marčanski biskup, ali u tim prijedlozima nitko ne spominje isusovce, niti su poznati neki značajniji efekti ovog obraćanja Propagande spomenutim osobama. Najopsežnije izvješće pod nazivom *Missio Illyrica* iz 1649. godine samo opisuje posjet dvojice isusovaca Marči, koji su zaključili da uniju ne trebaju spominjati kaluđerima jer bi to bilo i opasno i uzaludno, nego da bi trebalo otvoriti katolička sjemeništa za odgoj budućih svećenika koji bi morali iskorijeniti neznanje među kaluđerima i Vlasima. Jedan isusovac boravio je među „Vlasima ili uskocima” oko Metlike i zabilježio njihove običaje, i primijetio da je za njih karakteristično poistovjećivanje vjere s obredom, ali o uniji nije bilo ni riječi. U izvješću zagrebačkog biskupa Petra Petretića iz 1662. godine navedeno je da je marčanski biskup Bazilije Predojević (1644-1648.) prihvatio uniju još kad je bio gomirski arhimandrit zahvaljujući kontaktima s isusovcima koji su kroz Gomirje prolazili na proputovanju iz rijeke i Zagreba i obratno, a prema pismu grkokatolika Metodija Terleckog iz kolovoza 1643. to se dogodilo 14 godina ranije, tj. 1629. godine. Terlecki je u izvješću o vjerskim prilikama u Krajini iz 1629. napomenuo da su Vlasi u Gomirju vrlo bruno reagirali na glasinu

⁵³ Franz KRONES, „zur Geschichte des Jesuitenordens in Ungarn seit dem Linzer Frieden bis zum Ergebnisse der ungarischen Magnatenverschwörung, 1645-1671”, *Archiv für österreichische Geschichte*, LXXIX., Wien, 1893., 279.-324.; Radoslav LOPAŠIĆ, *Spomenici hrvatske krajine*, II., Zagreb, 1895., 317.-318.

da je on zapravo isusovac kojeg da je zbog poznavanja oba obreda poslao vladar obmanjivati ljude, te da su bili spremni oružjem braniti njihovu vjeru, misleći pod tim na obred. Isusovačke misije su zabilježene i 1674. godine ali u katoličkim mjestima uz tursku granicu, ali ne u Krajini, 1733. u Čazmi isusovci su ispovjedali dva grkokatolička svećenika koji su čas pristajali uz grkokatoličkog (marčanskog biskupa, vjerojatno biskup Grgur Vučinić, op. Z. K.), čas uz pakračkog pravoslavnog (Nikifor Stefanović, pakrački episkop od 1721. do 1743. godine, op. Z. K.) i na kraju se odlučili za uniju. Isusovci su se oko 1743. godine nalazili u kraju oko Dubovca, gdje su došli u kontakt i s pravoslavnim kršćanima, ali su izbjegavali stvari u kojima se njihova vjera razlikovala od katoličke da se ne uvrijede, hvalili su njihove blagdane, postove i liturgiju i preporučivali život u slozi s katolicima.⁵⁴

Isusovce u Varaždinskom generalatu kao ispovjednike prilikom ispitivanja i kažnjavanja uhićenih Vlaha iz Osmokruhove bune šturo spominje i izvješće nepoznatog isusovca o krajiškim nemirima iz 1666. godine, a tijekom biskupovanja Petra Petretića (1648.-1667.) značajniji isusovački angažman oko unije bila je podrška Leopoldovih ispovjednika, isusovacâ Johanna Gansa i Phillipa Miller, vojnog ispovjednika isusovca Georga Geilera te hrvatskog isusovca Baltazara Milovca u Beču Petretićevoj akciji protiv imenovanja Gabrijela Mijakića marčanskim biskupom. Spomenuti isusovci su uz podršku zagrebačkog kanonika Matije Slovenčića u Beču pokušavali pridobiti vladara za prijedloge zagrebačkog biskupa Petra Petretića o provođenju unije i sprečavanju imenovanja Gabrijela Mijakića za marčanskog biskupa, ali nisu uspjeli jer su slavonski velikaši i ban Nikola Zrinski zagovarali Mijakića. Izvješća spomenutih isusovaca tijekom dugotrajnog razdoblja biranja novog marčanskog biskupa (prosinac 1661. - proljeće 1663. godine) dosta su pridonijela odluci o Mijakićevom uhićenju, donijetoj 1668. godine u Beču nakon negativnih izvješća o njegovom ponašanju, koje su sastavili dvorski povjerenici na temelju podataka prikupljenih od zagrebačkog biskupa Martina Borkovića i krajiških zapovjednika. Kako bi se dobila jasna slika o odnosu Beča prema isusovačkim prijedlozima o uniji potrebno je napomenuti da Leopold I. nije prihvatio ni prijedlog isusovca Ferencza Ravasza o uniji iz 1688. godine, jer su mu se protivili kardinal Leopold Kolonić i drugi isusovac s Dvora, Gabór Hevenesi (1656.-1715.), ali ni novi vladar Josip I. nije prihvatio Hevenesijev prijedlog iz 1707. godine o načinu kojim bi se pravoslavni Srbi pristigli s

⁵⁴ Ovo izvješće na latinskom jeziku objavio je Miroslav Vanino još 1932. godine, a opisano je u trećem svesku djela *Isusovci i hrvatski narod*, koje je 2005. godine uredio M. Korade. On je zaključio da su njegovi autori bili isusovci Georg Geiler i Juraj Orgovan. Opširnije: R. LOPAŠIĆ, SHK II., 318.; Miroslav VANINO, "Misijska izvješća iz XVII. i XVIII. stoljeća" *Vrela i prinosi. Zbornik za povijest isusovačkog reda u hrvatskim krajevima*, I., Zagreb, 1932., 141.-144.; Miroslav VANINO, *Isusovci i hrvatski narod*, II., 325.-346., 359.-365., 465.-468.; Mijo KORADE, *Hrvatski isusovci misionari*, Zagreb, 1991., 71.-74.; Miroslav VANINO, *Isusovci i hrvatski narod*, III., Zagreb, 2005., (uredio Mijo Korade), 33.-48, 49.-54., 142., 188., 200.-201.; Z. KUDELIC, *Marčanska biskupija*, 147.-149., 183.-185.; 262.-266.

Arsenijem III. Crnojevićem pridobili za uniju nakon patrijarhove smrti.⁵⁵ Navedeni podaci pokazuju da je Rothenberg samo prihvatio Pavlovićeve i Schwickerove netočne zaključke o isusovcima kao nosiocima unijačenja i na njima izgradio svoju tezu, koju arhivsko gradivo ne potvrđuje, ali nije analizirao koji su krajiški nemiri izravno izbili kršenjem povlastica svih krajišnikâ, a kojima je povod bilo navodno prisilno unijačenje pravoslavnih krajišnika, tj. kršenje vjerskih prava.

Isusovce kao promotore unije naveo je i austrijski povjesničar K. Kaser, čiji je opis povijesti Marče izrazito površan i sadrži sve karakteristike već spomenute starije krajiške historiografije koja je na temelju vrlo malo podataka iznosila konkretne, ali pogrešne zaključke o uniji u Krajini: dolazak isusovaca stavio je prema Vaničeku u 1673. godinu, no nije naveo kamo su došli, a kao njihovog glavnog suradnika spomenuo je biskupa Pavla Zorčića, o kojem je samo ponovio pogrešne Rothenbergove i Vaničekove podatke nastale na Čaplovičevom tekstu. Kaser je na temelju Vaničekova zaključaka ime "Svidnička biskupija", koji je Bečki Dvor koristio za Marčansku biskupiju od biskupa Gabrijela Predojevića (1642.-1644), pretvorio u ime navodno novog, a zapravo nepostojećeg sjedišta Marčanske biskupije iz vremena nakon Pavla Zorčića (1671.-1685.), a poput Pavlovića i Rothenberga i on je razdoblje od navodnog dolaska isusovaca do utemeljenje Lepavinsko-severinske biskupije, koje je pogrešno umjesto u 1734. godinu stavio u 1737. godinu, opisao kao razdoblje pritiska na pravoslavne popove i kaluđere, koji da su zatvarani. Pozvavši se na Vaničekovo djelo istaknuo je da su tijekom biskupovanja Rafaela Markovića, krajišnici bili prisiljavani ženiti se katolkinjama i nakon toga pristupiti Katoličkoj crkvi, iako Vaniček to uopće ne navodi kao karakteristiku za Markovićevo razdoblje nego samo spominje dekret Marije Terezije prema kojem se to događalo u prijašnjim vremenima, ali bez ijednog konkretnog primjera koji bi to potvrdio. Kaser nije objasnio zašto unija nije uspjela nego je citirajući Hietzingera samo konstatirao da je za Marije Terezije sjedište unijatske eparhije za Vojnu krajinu bilo premješteno u Križevce, što je djelomično točno, jer sjedište nove biskupije jesu bili Križevci, ali ona je jurisdikcijski obuhvaćala cijelo Hrvatsko Kraljevstvo, a ne samo Vojnu krajinu. Pozvavši se na Vaničeka Kaser je isusovcima pripisao i širenje unijatskog pokreta u Karlovačkom generalatu, ali ovu tezu ničim nije obrazložio, tj. nije naveo nikakvo arhivsko gradivo koje bi ju potkrijepilo.⁵⁶

Utjecaj Čaplovičevih zaključaka i tezâ starije krajiške historiografije na opisivanje habsburške vjerske politike u Krajini pokazuje i Tannerova sinteza povijesti Hrvatske, u kojoj je spomenuto utemeljenje Marče kao sjedišta pravoslavne episko-

⁵⁵ N. NILLES, *Symbolae ad illustrandam historiam ecclesiae orientalis*, 8.-10., 780.-786.; Z. BLAŽEVIĆ, *Vitezovičeva Hrvatska između stvarnosti i utopije*, 170.; Z. KUDELIĆ, „Isusovačko izvješće o krajiškim nemirima”, 125.-127., 152.-154., 167.-170.; Z. KUDELIĆ, *Marčanska biskupija*, 182.-188., 275.-277., 293.-317.; 335.-344., 370.-372., 421.-424.

⁵⁶ K. KASER, *Slobodan seljak i vojnik*, II., 186.; J. UHAČ, *Marčanska biskupija*, 122.-123.

pije 1609. godine, bez opisa Simeonovog prihvaćanja unije u Rimu. Ova knjiga sadrži i nevjerojatan zaključak da su sporovi između pravoslavnih krajišnika i Sabora početkom 18. stoljeća prerasli u postupke rasne(!?) i vjerske netolerancije, kada su pravoslavni krajišnici kao manjina u Varaždinskom generalatu, njihova biskupija i manastir u selu Marči mogli biti nekažnjeno napadnuti. Međutim, Tanner nije objasnio ni tko je napao Marču niti tko bi napadače trebao ili mogao kazniti zbog navodnog nekažnjelog napada jer je odluku o udaljavanju pravoslavaca iz Marče donijela vladarica, tj. Marija Terezija, a iako je svoje zaključke bazirao na podacima iz Rothenbergove knjige nejasno je otkuda mu zaključak o postojanju rasne netolerancije u Hrvatskoj, koju Rothenbeg ipak nije spomenuo. Tanner je naveo da su urotnici (P. Zrinski i F. Frankopan, op. Z. K.) na svoju stranu pridobili "pravoslavnog episkopa iz Marče", tj. Gabrijela Mijakića i da je 1755. godine ukinuta pravoslavna episkopija u Marči iako je ona bila sjedište grkokatoličkih biskupa, te naglasio da je hrvatski Sabor to uspio zato što je Marija Terezija bila više nego njezin prethodnik sklona slijediti svoju katoličku savijest.⁵⁷ Rothenbergove zaključke nedavno je ponovio i J. Fine spomenuvši „katoličke ofenzive protiv vjerskih sloboda pravoslavnih krajišnika u 18. stoljeću” i Marču (Severin) kao pravoslavno sjedište, koje je predano unijatima, što nije točno jer je Fine poistovijetio Marču, koju je Beč držao sjedištem grkokatoličke biskupije, sa Severinom, u kojem je tada bilo sjedište pravoslavne Lepavinsko-severinske episkopije, a Marča je 1756. predana pijaristima. Odluka o odstranjenju pravoslavnog svećenstva iz Marče donesena je na temelju zaključka Bečkog dvora da je Marča od njezina početka bila određena za sjedište grkokatoličke biskupije, koju su pravoslavni krajišnici neopravdano oduzeli grkokatolicima te nije bila povezana s nikakvim navodnim katoličkim ofenzivama, tj. općim pokušajem nasilnog unijaćenja svih pravoslavnih krajišnika u Krajini za vladavine Marije Terezije, nego se temeljila na raspravama o pripadnosti Marče Katoličkoj ili Pravoslavnoj crkvi, koje su počele još 1717 godine, za biskupovanja Rafaela Markovića. Tada je Dvorsko ratno vijeće jasno istaknulo da je Marča oduvijek bila sjedište grkokatoličke biskupije, a slične rasprave vođene su tijekom 1737. godine, pa je u prosincu te godine Bečki dvor presudio da Marču treba vratiti grkokatolicima jer je bila određena za sjedište grkokatoličkog biskupa.⁵⁸ Potvrdu da Beč tada nije planirao provesti opće unijaćenje pokazuju i odluke ugarsko-hrvatske kraljice Marije Terezije, koja je 1742.

⁵⁷ Marcus TANNER, *Croatia. A Nation Forged in War*, New Haven and London, 39., 49., 51., 58., 59. Na 57. stranici Tanner je napisao: „The tensions between the Sabor and the frontiersmen spilled over into acts of racial and religious intolerance in the Varaždin district, when the Orthodox minority and their bishopric and monastery at the village of Marcsa near Varaždin could be attacked with impunity.” Hrvatski prijevod: Marcus TANNER, *Hrvatska-država stvorena u ratu*, Zagreb, 1999., 67., 74.-75.

⁵⁸ John FINE, *When Ethnicity Did Not Matter in the Balkans*, The University of Michigan Press, 2006, 372: „In 1754, in one of the Catholic offensives to eliminate the Orthodox’s freedom of religion, the Orthodox monastery at Marcsa (Severin) was turned over to the Uniates; Rothenberg notes that this action was ‘widely resented not only by the Orthodox but also by the Catholic grenzers, who suspected a threat to their cherished privileges.’; E. G. ROTHENBERG, *Military Border in Croatia*, 35.

godine ponovno potvrdila *Statuta Valachorum*, 1751. odbacila zahtjev hrvatskih staleža za odstranjenjem karlovačkog, kostajničkog i pakračkog pravoslavnog vladike iz Hrvatske, te 23. X iste godine. zbog zbivanja u Žumberku ediktom obećala da neće dopustiti da bilo koji njezin „ilirsko-raški” podanik bude tlačen protivno sadržaju povlastica, niti silom prisiljen prihvatiti uniju.⁵⁹ Potrebno je naglasiti da odlukom o Marči nisu bili obuhvaćeni manastiri Lepavina i Gomirje, koji bi u slučaju navodnog pokušaja općeg unijaćenja u Krajini, odnosno Fineovih “katoličkih ofenziva”, također trebali biti zahvaćeni unijatskom politikom, što tada nitko nije namjeravao provesti. Međutim, ni Fine ni Rothenberg nisu razlikovali zajednički otpor svih krajišnika promjeni njihova dotadašnjeg položaja ili provođenju reformi krajiškog sustava od odbijanja pravoslavnih krajišnika da prihvate grkokatoličkog biskupa u Marči i uniju, niti su detaljnije analizirali širi kontekst događaja iz citiranih isprava.

Moramo upozoriti da tezu o konstantnoj prokatoličkoj politici krajiških vojnih vlasti i nametanju unije u suradnji s Katoličkom crkvom i Dvorom dovode u pitanje podaci o odnosu krajiških vojnih zapovjednika prema marčanskim biskupima i prijedlozima zagrebačkih biskupa za provođenjem unije, zatim izvješća koja spominju malobrojne grkokatoličke župe, a brojnije pravoslavne parohije i veći utjecaj pravoslavnih episkopa na krajišnike nego što su ga imali marčanski grkokatolički biskupi, te podaci o utemeljenju novih pravoslavnih episkopija u prvoj polovici 18. stoljeća. Tako se biskup Pavao Zorčić nekoliko puta sukobio s krajiškim zapovjednicima koji su mu odbijali pomoći u provođenju plana o uniji pod izgovorom da bi to dovelo da šire krajiške pobune, a njegov brat Marko Zorčić 1686. godine žalio se da su vojne vlasti u Grazu odugovlačile uručivanje carskog dekreta o njegovom biskupskom imenovanju kako ne bi uznemirile krajišnike. Biskup Gabrijel Turčinović je 1704. godine kardinala Leopolda Kolonića izvijestio da mu je bilo podložno svega dvanaest svećenika, u predstavi Josipu I. iz 1706. godine žalio se da mu je karlovački zapovjednik Porzia uskratio pomoć za provedbu njegovih planova o jačanju njegove crkvene vlasti na području Karlovačkog generlata, u kojem se nalazio pravoslavni dabrobosanski mitropolit Atanazije Ljubović, kojeg je podređen pećkom patrijarhu Arseniju III. Crnojeviću, a iste godine u Pakracu je uklonjen grkokatolički biskup Ivan Ljubibratić i ustoličen pravoslavni episkop, iako se Turčinović tome protivio. Zagrebački biskup Emerik Esterházy izvijestio je bečku nuncijaturu 1711. godine da je marčanskom grkokatoličkom biskupu bilo podređeno još svega 6 župa, a da su sve ostale zauzeli pravoslavni („raskolnički”) svećenici, dok je senjski biskup Adam Rattkay državnim vlastima spomenuo prijelaz stotinu katolika na pravoslavlje početkom njegova biskupovanja, zbog čega je predložio Dvoru da bi to trebalo spriječiti zabranom katolicima da odlaze u pravoslavne crkve. Nadalje, početkom vladavine Karla VI., 1713. godine, utemeljene su

⁵⁹ J. H. SCHWICKER, „Zur Geschichte der kirchlichen Union”, 295.-296., 300., 377.; M. GRBIĆ, *Karlovačko vladičanstvo*, II., 26.-27.; D. KAŠIĆ, *Otpor Marčanskoj uniji*, 77.

dvije pravoslavne episkopije, Karlovačko-senjsko-primorska (Gornjokarlovačka) i Kostajničko-zrinopoljska, čemu se protivio marčanski grkokatolički biskup Rafael Marković jer je u njihovom postojanju vidio opasnost od jačanja pravoslavlja i gubitka jurisdikcijske vlasti nad pravoslavnim krajišnicima. Isto tako Bečki dvor je zbog protivljenja vojnih vlasti odustao i od postavljanja grkokatoličkog episkopa u Pakracu 1718. godine, u kojem je nepoznati grkokatolik Stjepan Vojnović želio biti imenovan pakračkim grkokatoličkim biskupom, pa je u Pakracu imenovan pravoslavni episkop Nikifor Stefanović, dok je nakon istrage provedene u 1732. godine, koja je pokazala da u generalatu gotovo osim nekoliko kaluđera uopće više nije bilo grkokatolika, Bečki dvor 1734. godine utemeljio pravoslavnu Lepavinsko-severinsku eparhiju sa sjedištem u Severinu za pravoslavne krajišnike Varaždinskog generalata. Osim toga, neke crkvene i krajiške isprave otkrivaju drugačiju sliku o vjerskim prilikama u Krajini od one koju iznosi krajiška historiografija: na crkvenoj sinodi Zagrebačke biskupije, održanoj 1734. godine za biskupovanja Jurja Branjuga, „Vlasima raskolnicima” pripisivane su otmice katolkinja, koje su s njihovim otmičarima vjenčavali pravoslavni svećenici, Vlasi su prozivani zbog prisiljavanja grkokatolikâ da se ponovno vrate pravoslavlju i nagovaranje rimokatolika „prijearom laskanjem i prijetnjama” da prihvate pravoslavlje, zbog zauzimanja katoličkih crkvi i njihova pretvaranja u pravoslavne te zbog otimanja katoličke djece, koja su prodavana Osmanlijama. Zanimljivo je da ovaj izvor kao razlog prelaska na pravoslavlje izričito ne spominje razvrgavanje katoličkih brakova pred pravoslavnim svećenicima, što kao glavni razlog prelazaka na pravoslavlje spominje isprava Dvorskog ratnog vijeća iz 1739. godine, prema kojoj je u Karlovačkom generalatu tijekom biskupovanja pravoslavnog gornjokarlovačkog (karlovačko-senjsko-primorskog) episkopa Danila Ljubotine (1713.-1739.) na pravoslavlje prešlo između 1000 i 6000 katolika. Senjski biskup Juraj Vuk Čolnić u izvješću iz 1748. godine naveo je da je u unutrašnjosti njegove biskupije bilo mnogo pravoslavaca koji su za supruge uzimali katolkinje, a da su im vojne vlasti predavale prijašnje katoličke crkve, koje su oni pretvarali u pravoslavne, dok je J. Mal, pozvavši se na Vaničeka, spomenuo preporuku carice Marije Terezije o dolasku pravoslavnih popova samo pod uvjetom da neće grkokatolike prisiljavati na povratak u pravoslavlje, koja da je donesena zbog prisutnosti snažne pravoslavne promidžbe u Lici i pritiska okoline na povratak u pravoslavlje onih koji su prihvatili katoličanstvo.⁶⁰ Navedeni podaci otkrivaju kako su u

⁶⁰ R. LOPAŠIĆ, *Karlovac*, 164.; M. SLADOVIĆ, *Povesti biskupijah senjske i modruške ili krbavske*, 309.; J. MAL, *Uskočke seobe i slovenske pokrajine*, 172.; R. GRUJIĆ, *Pakračka eparhija*, 140.; D. KAŠIĆ, *Otpor marčanskoj uniji*, 37.; Z. KUDELIĆ, „Prijedlog dvorskih savjetnika caru Leopoldu I.”, 96.-99.; Andrija LUKINOVIĆ, *Zagreb-devetstoljetna biskupija*, Zagreb, 1998., 238.-240.; Josip BURIĆ, *Biskupije senjska i Modruška u XVIII. stoljeću*, Gospić-Zagreb, 2002., 178.-180.; *Senjsko-modruška ili Krbavska biskupija: Izvješća biskupa Svetoj Stolici: (1602-191)*, priredio Mile Bogović, Zagreb, 2003.; Z. KUDELIĆ, *Marčanska biskupija*, bilj. 196. na 133. stranici, 141., 368.-369., 408. -413., 431.-435., 438., 440., 442., 445.-449., 463., i 12. bilješka u ovom radu.

stručnim krugovima vrlo slabo poznate vjerske prilike i crkvena politika Bečkog dvora u Krajini tijekom vladavine Leopolda I., Josipa I. i Karla VI., pa se i danas ponavljaju nepouzdana, neprovjereni i pogrešni zaključci iz zastarjele literature 19. stoljeća, iako arhivsko gradivo pruža daleko kompleksniju sliku međuvjerskih odnosa i crkvene politike u Krajini.

4. Izvori Čaplovičevih podataka

Nakon osvrta na historiografiju i teze koje su se raširile pod utjecajem Čaplovičevog opisa povijesti Marčanske biskupije potrebno je ukazati na moguće izvore njegovih zaključaka. Iako je naveo da je prikaz marčanske povijesti temeljio na različitoj rukopisnoj ostavštini, spomenuvši između ostalog i krajiškoj historiografiji nepoznato izvješće vojnog auditora Varaždinskog generalata Colnera,⁶¹ Čaplovičeva povijest Marčanske biskupije pokazuje veliku sličnost s opisima njezine povijesti u nekoliko izvješća nastalih tijekom polemika da li samostan u Marči pripada Katoličkoj ili Pravoslavnoj crkvi, vođenih nakon protjerivanja grkokatolika iz Mače 1735. godine. Autori tih izvješća dokazivali su pripadnost Marčanske biskupije Pravoslavnoj crkvi i prikazivali marčanski samostan kao sjedištu pravoslavne episkopije na temelju navodnih odluka Bečkog dvora o slobodnom ispovijedanju pravoslavlja u Krajini još od druge polovice 16. stoljeća.⁶² Kao prvo valja spomenuti izvješće vojnog suca (auditora) Ambrosiusa Fretschnera von Satzenthala, kojem je rješavanje pitanja pripadnosti Marče prepustio vojvoda Joseph Friedrich Hildburghausen, zadužen za provođenje reorganizacije Varaždinskog generalata.⁶³ Fretschner je napomenuo da su mu predstavke o Marči podnijeli zagrebački biskup u ime grkokatolika i lepavinsko-severinski episkop Simeon Filipović u ime pravoslavnih krajišnika, a u izvješću sastavljenom 8. veljače 1737. Fretschner je početke Marče povezao s doseljavanjem „vlaške nacije”⁶⁴ u Varaždinski generalat za vladavine Maksimilijana II., kada su

⁶¹ U pismu zagrebačkom biskupu Jurju Branjugu od 28. veljače 1736. godine, kojim je od Branjuga zatražio pomoć u rješavanju događaja koji su doveli do istjerivanja grkokatoličkih kaluđera iz Marče, auditor se potpisao kao *Eberhard Heinrich Colner*, iako u literaturi njegovo prezime nalazimo u obliku Colneri ili Kolneri. U kopijama isprava iz zbirke *Vindica*, koja se nalazi u Hrvatskom državnom arhivu, spomenuti auditor potpisuje se kao *Everhard Heinrich Colner*, a prema Čaplovičevoj knjizi naslov Colnerovog izvješća bio bi *Pro gratiosa memoria, succinta, und wahrhafte facti species, was es mit dem Kloster Marcha, und denen all dort befindlichen nicht unierten Völkern vor eine Bewandbuss habe*. Opširnije: R. LOPAŠIĆ, *Monumenta ecclesiae graeco-orientalis*, A-I., 375.; J. ŠIMRAK, *Geaeco-catholica ecclesia in Jugoslavia*, 54.; Janko ŠIMRAK, *Spomenica o 250-godišnjici grkokatoličkog sjemeništa u Zagrebu*, 40., bilj. 73.; S. GAVRILOVIĆ, *Grada za istoriju Vojne granice, Kniga III: Varaždinski generalat (1595.-1704.)*, 228.

⁶² Z. KUDELIĆ, „Katoličko-pravoslavni prijeponi”, 113.-127.

⁶³ R. LOPAŠIĆ, *Monumenta ecclesiae graeco-orientalis*, A-I., 376. O Hildburghausenovim reformama opširnije vidjeti: K. KASER, *Slobodan seljak i vojnik*, I., 115.-118.

⁶⁴ Pojam „natio” u ranonovjekovnm ispravama odnosio se i na vjersku pripadnost, što je istaknuo M. Bogović u knjizi o Katoličkoj crkvi i pravoslavlju u Dalmaciji za mletačke vladavine. Simeon Filipović bio je egzarh Kostajničko-zrinopoljske episkopije, koji je nekoliko godina prije imenovanja lepavinsko-severinskim episkopom (1734. godine) bio protjeran iz Banske krajine zbog podupiranja krajiške bune.

navodno s vojvodama Vukovićem i Pejašinićem iz bosanskog manastira Rmnja došli episkop Gabrijel s nekoliko kaluđera bazilijanaca, koji je na mjestu razorene katoličke opatije Sv. Mihaela Arkandela u Marči podigao drvenu crkvu i ukrasio je liturgijskim predmetima donesenima iz Rmnja, a njezino uređenje nastavili su i njegovi nasljednici. Gabrijelov nasljednik bio je prema Fretschneru Simeon Vratanja, koji da je također došao iz manastira Rmnja i „uživao veliku milost” nadvojvode Ferdinanda, a nakon njega u izvješću su kao biskupi navedeni Maksim Mojsilo, Teodor Makarius, zatim Mislenović, koji da je započeo graditi zidanu crkvu (što je identično Čaplovićevom tekstu u kojem se spominju Maksim Mojsilo, Makarius i Gabrijel Miszenovics), a završio ju je Sava Stanislavić 18. svibnja 1657. postavljanjem dvaju zvona. Gabrijela Mijakića Fretschner je spomenuo samo kao zaslužnog biskupa koji je crkvu ukrasio svjetiljkom, svijećnjakom i srebrom, i istaknuo da su tijekom tog razdoblja svi biskupi bili posvećivani u Peći. Mijakićeva nasljednika Pavla Zorčića ospisao je kao čovjeka kojeg je stjecanju biskupske časti privukao samo materijalni probitak, zbog kojeg je i prihvatio položaj vikara zagrebačkog biskupa i izjasnio se grkokatolikom, pa je imenovan svidničkim biskupom, a uz pomoć biskupa Bečkog Novog Mjesta Leopolda Kolonića od Leopolda I. 8. travnja 1682. dobio Pribić, zaplijenjeno imanje obitelji Zrinskih, iz čijeg prihoda su se trebala školovati četiri grkokatolička svećenika. Fretschner je istaknuo da je Zorčićevo biskupsko imenovanje izazvalo mnoge „nesporazume i zbrku” zbog nesređenosti svećenstva u generalatu jer biskup nije uživao povjerenje ni svećenstva ni vjernika, a vrhunac nemira stavio je u razdoblje biskupovanja Rafaela Markovića zbog njegovih nastojanja da nametne uniju, pa je cijela „vlaška nacija” od vladara zatražila imenovanje pravoslavnog episkopa Simeona Filipovića i nešto kasnije preuzela marčanski samostan i crkvu, istjeravši iz njih tri preostala grkokatolička kaluđera. Fretschner je naglasio da nijedan od takozvanih „unijatskih” biskupa nije bio posvećen prema odredbama Tridentuskog sabora, te da su tri kaluđera, koja su pobjegla u Zagreb, Teofil Pašić, Simeon Bulić i Rafael Ognjančević do tada ostali jedini unijati u generalatu i nakon tih događaja pismeno iskazali želju da se vrate pravoslavlju, čime je unijatska zajednica potpuno nestala, a zadnji svidnički (marčanski) biskup Silvester da je umro Zagrebu. Na temelju iznijetih podataka o prošlosti Marče Fretschner je zaključio da je marčanski samostan trebao pripasti pravoslavnim krajišnicima i episkopu Filipoviću, a da je Pavao Zorčić, kao prvi marčanski grkokatolički biskup koji je primio uniju imao pravo samo na imanje u Pribiću. Ovo izvješće izazvalo je reakciju katoličkih predstavnika, koji su upozorili na niz netočnosti u kronologiji

Kao episkopu jurisdikcijska vlast mu je obuhvaćala Varaždinski generalat, a sjedište bio Severin. Nakon što su pravoslavni krajišnici spalili Marču Filipović je bio osumnjičen za taj događaj, a i hrvatski staleži su ga 1741. godine optužili kao glavnog krivca za nasilja nad grkokatolicima. Filipović je umro 1743. godine, tijekom istrage protiv njega. Opširnije vidjeti M. BOGOVIĆ, *Katolička crkva i pravoslavlje u Dalmaciji za vrijeme mletačke vladavine*, Zagreb., 1993., 119.; J. ŠIMRAK, *Spomenica o 250-godišnjici grkokatoličkog sjemeništa*, 40., bilj. 73.; Z. KUDELIĆ, *Marčanska biskupija*, 451., 477., 481.-482.

marčanskih biskupâ i na pogrešne podatke iz povijesti Marče u Fretschnerovom izvješću, pa Beč nije odmah odlučio kome ona pripada, a i 1744. godine carski su predstavnici na narodno-crkvenom saboru odbacili Fretschnerov zaključak da Marča pripada Pravoslavnoj crkvi.⁶⁵

Za naš rad važna je činjenica da je Fretschner kao izvore spomenuo izvješća zagrebačkog biskupa (Juraj Branjug, op. Z. K.) i lepavinsko-severinskog episkopa Simeona Filipovića, čija originalna izvješća nisu poznata, ali se možemo osloniti na Filipovićevu spomenicu o povijesti Marče i naseljavanju pravoslavnih krajišnika u Varaždinski generalat iz 1738. godine, koja se nalazi u Arhivu HAZU, vjerojatno namijenjenu Bečkom dvoru, koji je trebao odlučiti kome je Marča pripadala.⁶⁶ Čaplovičeve podatke možemo usporediti s Filipovićevom spomenicom, koja vjerojatno nije bitno odstupala od izvješća podnesenog Fretschneru prije veljače 1737. godine. Episkop Filipović je u toj ispravi pojmove „Srbi” i „srpska nacija” poistovijetio s pojmovima „Vlasi” i „vlaška nacija”, a početke Marčanske biskupije povezo je s naseljavanjem Vlaha u Varaždinskom generalatu u drugoj polovici 16. stoljeća, kad je, prema njegovoj interpretaciji, Marču utemeljio mitopolit Gabrijel iz pravoslavnog manastira Rmnja u Bosni. Istaknuvši da kler i narod koji su se naselili u Varaždinskom generalatu nisu znali za namjere Dvora o postupnom nametanju unije, Filipović je marčanskoga biskupa Simeona Vratanju naveo samo kao Gabrijelova nasljednika, posvećenog u Peći, a kao Simeonove nasljednike Maksima, Makarija, Gabrijela, Savu Stanislavića i Gabrijela Mijakića. To razdoblje marčanske povijesti opisao je kao razdoblje u kojem su u Marči redovito ustoličavani samo pravoslavni episkopi, bez ikakvih sukoba s Katoličkom crkvom i intervencija njezinih predstavnika na Dvoru, a odlazak marčanskih biskupa na posvećenje pravoslavnim pećkim patrijarsima prema Filipoviću nije se kosio s njihovim položajem i obvezama prema zagrebačkom biskupu, kaločkom i ostrogonskom nadbiskupu. Filipović je iznio tezu da se biskup Pavao Zorčić prividno prikazivao kao pravoslavni episkop posvećen u Moskvi, a pred krajišnicima skrivao da je unijat, te da je uniju prihvatio isključivo iz častohleplja za biskupskom časću i materijalnom korišću, zbog čega da su ga prilikom vizitacije naoružani krajišnici istjerali, pa je pobjegao u Zagreb, gdje je i umro. Kao Zorčićeva nasljednika Filipović je umjesto Marka Zorčića pogrešno naveo Izaiju Popovića, nazvavši ga protivnikom unije koji se morao pred pobunjenim narodom izjasniti je li katolik ili pravoslavac te bio prisiljen tražiti blagoslov patrijarha Crnojevića, koji da je slobodno vizitirao Varaždinski generalat bez protivljenja

⁶⁵ R. LOPAŠIĆ, *Monumenta ecclesiae graeco-orientalis*, A-I., 376.; D. KAŠIĆ, *Srpski manastiri u Hrvatskoj i Slavoniji*, 331. O episkopu Gabrijelu (Gavrilu Avramoviću) opširnije vidjeti 16. bilješku!; D. RUVARAC, „Mnenje ugarske dvorske kancelarije”, 365., 369.; Z. KUDELIC, „Katoličko-pravoslavni prijepori”, 114.-119.; Z. KUDELIC, *Marčanska biskupija*, 483. O Savi Stanislaviću vidjeti 26. bilješku!; A. IVIĆ, „Iz istorije crkve”, 22.-23.; J. ŠIMRAK, *Graeco-catholica ecclesia in Jugoslavia*, 4.-6., 33.-34., 141.-144.; J. ŠIMRAK, „Marčansko-Svidnička eparhija”, 38.-42.; J. UHAČ, *Marčanska biskupija*, 44.-56.

⁶⁶ R. LOPAŠIĆ, *Monumenta ecclesiae graeco-orientalis*, A-I., 385.

državnih vlasti ili predstavnika Katoličke crkve. Popovićeva nasljednika Grgura Turčinovića Filipović je pohvalio kao biskupa koji je krajišnicima dopustio ostanak u pravoslavlju, a kao unijate naveo Grgura Jugovića, koji da je bio u Rimu na posvećenju, ali je odmah po povratku umro (pogrešno!), i Rafaela Markovića, pripisavši mu nasilno tjeranje krajišnikâ na uniju s Rimom, uhićivanje svećenstva i premlaćivanje nekih krajišnika do smrti, a spomenuo je i umorstvo neimenovanog lepavinskog arhimandrita kad je htio spriječiti vojnike da uđu u crkvu. Prema Filipovićevoj izvješću Dvor je zbog ovakvih postupaka pokrenuo proces u Varaždinskom generalatu, a nakon istrage nije više bio sklon u generalatu podržati Markovićeve nasljednike Georgiusa Vuczenicha i Silvestera (autor nije naveo je li mislio na S. Ivanovića ili Palkovića, op. Z.K.)⁶⁷

Povijest Marče sličnu ovoj Filipovićevoj i Fretschnerovoj možemo pronaći i u raspravi o podrijetlu i pripadnosti marčanskog samostana i crkve održanoj 1737. godine, kada su katolički i pravoslavni predstavnici iznosili različite verzije utemeljenja marčanskog samostana, uvjete pod kojima su Vlasi naseljavani i ponašanje marčanskih biskupa. Postanak Marčanske biskupije pravoslavna je strana povezala s turskim osvajanjima i naseljavanjem prvih Vlaha na područje Varaždinskoga generalata, naglasivši da su se, nakon što su Osmanlije poslije Mohačke bitke opustošili Slavoniju i djelomično pobili, a djelomično odveli u sužanjstvo starosjedilačko pučanstvo rimokatoličke vjere, s odobrenjem cara Maksimilijana II. oko Kalnika naselili „srpski Vlasi” i neki kaluđeri iz manastira Rmnja, oslobodili planinski prijevoj zvan „Željezna vrata” koji je povezivao Križevce i Varaždin od osmanlijskih postrojbi, i istjerali ih iz Križevačke županije i cijelog Kalnika. To je Maksimilijana II. potaknulo da im dodijeli povlastice, koje je Rudolf II. proširio određivši da posjede između Save i Drave koji su pripadali kraljevskom fisku mogu zadržati, a za one koji su pripadali plemstvu trebali su dati određenu naknadu. Postanak Marčanske biskupije pravoslavna je strana povezala s episkopom Gabrijelom, koji da je došao s vojvodama Vukovićem i Pejašinićem i s nekoliko kaluđera iz bosanskog manastira Rmnja krajem 16. stoljeća u opustošenu Slavoniju, a naselili su se na posjedima Zagrebačke biskupije Ivaniću, Gradecu i Dubravi, i na posjedu Zrinskih Vrbovcu. Gabrijel je kraj močvare koju je stvorila Glogovnica, nedaleko od razorenog marčanskog samostana, po vladarevom odobrenju sagradio crkvu i manastir, posvetio crkvu Arkandjelu Mihaelu i ukrasio je obrednim predmetima koje je donio iz Rmnja, i više godina bio „vrhovni pastir srpskog ili vlaškog naroda”. Njegovu je nasljed-

⁶⁷ Svi biskupi prije Pavla Zorčića bili su imenovani tek kad su prisegnuli da će biti grkokatolici i širiti uniju među krajišnicima, a neki od njih su boravili i u Rimu, iako ondje nisu povećani, primjerice Bazilije Predojević, Sava Stanislavić Stanislavić te Gabrijel Mijakić, koji je ipak prisegnuo da će biti grkokatolik i širiti uniju među krajišnicima, a prihvatio je položaj vikara zagrebačkoga biskupa za kršćane grčkog obreda. Opširnije: R. LOPAŠIĆ, *Monumenta ecclesiae graeco-orientalis*, A-I., 385.; NAZ, *Epitola ad episcopos*, 84., 118.; J. RADONIĆ, *Rimska kurija i južnoslovenske zemlje*, 621.; J. ŠIMRAK, *Graeco-catholicaecclesia*, 54.

niku Simeonu VratANJI zagrebački biskup Domitrović darovao marčanski posjed pod uvjetom da krajišnici otjeraju Osmanlije koji su se tada nalazili samo dva sata udaljeni od Marče i potakne ih na oslobođanje Čazme.⁶⁸ U razdoblju od biskupovanja Simeonova nasljednika Maksima Predojevića pa do izbora biskupa Pavla Zorčića pravoslavni su predstavnici iznijeli vrlo štute i netočne podatke, a kao biskupe naveli su samo episkopa Maksima i njegova nasljednika, nepoznatog Makarija, zatim Savu Stanislavića te Gabrijela Mijakića. To razdoblje opisali su poput episkopa Filipovića kao vrijeme u kojem nije bilo nikakvih sukoba glede unije, naglasivši da su marčanski biskupi bili posvećivani u Pečkoj patrijaršiji bez ikakva protivljenja zagrebačkih i kaločkih biskupa, te ostrogonskih nadbiskupa, o kojima da nisu ovisili i koji da od njih nisu zahtijevali podložnost.⁶⁹ Prema njihovoj interpretaciji Pavao Zorčić je uniji pristupio zbog „urođene oholosti” i želje za biskupskom čašću, pa je uz pomoć zagrebačkog biskupa imenovan je marčanskim biskupom, ali nezadovoljan time je s kardinalom Leopoldom Kolonićem pismeno ugovorio da će on i njegovi nasljednici postati grkokatolici i prihvatiti položaj vikara zagrebačkih biskupa za novčanu naknadu od 7.000 forinti pod uvjetom da bivše dobro Zrinskih Pribić, koje je država zaplijenila nakon urote, pripadne Marčanskoj biskupiji. Istaknuvši da je tu donaciju 1682. godine potvrdio Leopold I., pravoslavni predstavnici izjavili su da se Zorčić svim sredstvima trudio vlaško svećenstvo pridobiti za uniju, radi čega im je dodjeljivao župe, ali da se pred pravoslavnim krajišnicima pokazivao kao pravoslavni episkop, posvećen u Moskvi. Ubrzo je postao sumnjiv, pa su ga Vlasi oružjem protjerali u Zagreb, gdje je i umro, a posljedica njegova biskupovanja bila je vjerska zapuštenost, nepovjerenje u biskupe i odbojnost prema grkokatolicima zbog nedostatka pravoslavnog svećenstva. Kao nasljednika Pavla Zorčića pravoslavni predstavnici naveli su Izaiju Popovića, koji da se odmah pred krajišnicima izjasnio da nije grkokatolik i nije pokušao mijenjati njihove običaje i obred, a naglasili su da je pečki patrijarh Arsenije III. Crnojević tijekom Bečkog rata posjetio Marču i Lepavinu bez ikakva protivljenja državnih i crkvenih vlasti. Tada su krajišnici posumnjali u Izaijinu pripadnost Pravoslavnoj crkvi i pozvali ga da ga patrijarh javno blagoslovi, što je on učinio i pred krajišnicima primio Crnojevićev blagoslov. Za biskupa Gabrijela Turčinovića samo su naveli da im je dopuštao živjeti „u njihovoj vjeri”, a o biskupu Grguru Jugoviću (1707.-1709.) da je pošao u Rim radi posvećenja, ali je odmah nakon povratka umro. Biskupa Rafaela Markovića (1709.-1726.) pravoslavni predstavnici optužili su da je kaluđere i svećenstvo htio natjerati na uniju s Rimom, kažnjavajući ih zatvaranjem u tamnicu, i optužili ga da je potaknuo vojnike da silom provale u lepavinski manastir, i tada su hicima

⁶⁸ Ovu priču spominje i K. Czoernig, koji na temelju Petretičeva izvješća o Marčanskoj biskupiji i navodi da se to dogodilo zahvaljujući Rudolfovim privilegijama oko 1600. godine. Međutim, u Petretičevom izvješću nigdje se ne spominje navodno ratovanje doseljenika pod vodstvom Simeona Vratanje s Turcima koje da je završilo oslobođanjem Garića i Čazme od Turaka. Opširnije: PETRETICH, *Historia de Valachorum Episcopatus*, f. 1.; K. CZOERNIG, *Ethnographie der österreichischen Monarchie*, 169.

⁶⁹ Detaljniji opis ovog razdoblja donose bilješke 39.-48.

iz pušaka pogodili tamošnjeg arhimandrita. Takvim je postupcima protiv pravoslavnih krajišnika izazvao toliku netrpeljivost prema grkokatolicima da se njegovi nasljednici u Marči, Grgur Vučinić i Silvestar Ivanović, više nisu smjeli pojaviti u Varaždinskom generalatu.⁷⁰

Usporedimo li Čaplovičeve podatke o Marčanskoj biskupiji s podacima koje sadrže spomenuta izvješća možemo primijetiti mnoge identične zaključke o njoj: Marča se spominje kao sjedište pravoslavne episkopije, njezino utemeljenje povezuje se s dolaskom episkopa Gabrijela iz manastira Rmnja za vladavine Maksimilijana II., ističe se slobodno ispovijedanje pravoslavlja njezinih episkopa sve do biskupa Pavla Zorčića te se naglašava da ni od jednog marčanskog biskupa do 1670. godine nije zahtijevano prihvaćanje unije i ispovijedanje katoličke vjere pred državnim i crkvenim predstavnicima. Zanimljivo je da ni Čaplovič niti spomenuta izvješća uopće ne spominju marčanskog biskupa Bazilija Predojevića (1644.-1648.), koji je prije imenovanja marčanskim biskupom bio arhimandrit manastira Gomirje, a kao motiv prihvaćanja unije biskupa Pavla Zorčića naglašavaju njegovo častohleplje i želju za materijalnom korišću, zbog kojih da je pred krajišnicima skrivao da je unijati i prividno se prikazivao kao pravoslavni episkop posvećen u Moskvi, zbog čega da su ga prilikom vizitacije naoružani krajišnici istjerali iz Marče, pa je morao pobjeći u Zagreb i tu umro. I Čaplovič i spomenuta izvješća kao Zorčićevog nasljednika pogrešno navode Izaiju Popovića umjesto Marka Zorčića i predstavljaju ga kao protivnika unije, koji da se morao pred pobunjenim narodom izjasniti je li katolik ili pravoslavac i bio prisiljen tražiti blagoslov od patrijarha Crnojevića, a Popovičeva nasljednika Grgura Turčinovića opisuju kao biskupa sklonog pravoslavnim krajišnicima koji im je dopuštao živjeti „u njihovoj vjeri”, iako činjenice pokazuju da je on težio obnovi crkvene vlasti na području cijele Krajine i predlagao ograničenje crkvene jurisdikcije pravoslavnih episkopa. Čaplovič i autori spomenutih izvješća istaknuli su marčanskog biskupa Rafaela Markovića kao provoditelja nasilnog unijaćenja, te spomenuli ubojstvo lepavinskog arhimandita kad je htio spriječiti vojnike da uđu u crkvu, čiji da su postupci potaknuli Bečki dvor na provođenje istrage u Varaždinskom generalatu, nakon koje Beč navodno nije više bio spreman u generaltu podržati grkokatoličke biskupe (Georgiusa Vuczenicha i Silvestera).

Treba napomenuti da se Čaplovičev opis povijesti Marče razlikuje od spomenutih izvješća samo po drugačijem redoslijedu biskupovanja marčanskih biskupa i po pripisivanju krivnje za izbijanje krajiških nemira 1718. godine biskupu Grguru Jugoviću (umro još 1709. godine, op. Z. K.) za kojeg i Čaplovič i spomenuta izvješća pogrešno tvrde da je bio u Rimu. Budući da Čaplovičev opis povijesti Marčanske biskupije, koji se temelji na crkvenoj predaji Srpske pravoslavne crkve o počecima pravoslavlja u Krajini i Marči kao sjedištu pravoslavne episkopije, ne

⁷⁰ R. LOPAŠIĆ, *Monumenta ecclesiae graeco-orientalis*, A-II., a 3.; Z. KUDELIC, „Katoličko-pravoslavni prijepori”, 119.-127.

odgovara podacima koje nalazimo u arhivskom gradivu, doima se vrlo tendencioznim. Takvog ga je preuzela i krajiška historiografija u 19. i 20. stoljeću, dodavši tezu o navodnom znatnom utjecaju isusovačkog reda na proces unijačenja u Krajini i o konstantnom pritisku Dvora, Katoličke crkve i vojnih zapovjednika na pravoslavne krajišnike, koju dosad nitko nije podvrgnuo objektivnijoj znanstvenoj kritici niti upozorio na njezine nedostatke.

Zaključak

Opis povijest grkokatoličke Marčanske biskupije koji je iznio slovački znanstvenik Jan Čaplovič 1819. godine velikim dijelom se temelji na povijesnoj predaji Srpske pravoslavne crkve o Marčanskoj biskupiji kao prvoj srpskoj pravoslavnoj episkopiji u Habsburškoj Monarhiji i o slobodnom ispovijedanju pravoslavlje u Krajini sve do 1670. godine, kada da su Bečki Dvor, Katolička crkva i krajiški zapovjednici silom počeli provoditi unijačenje, što je rezultiralo pobunama i nasilnim postupanjem prema protivnicima unije u prvoj polovici 18. stoljeća te oduzimanjem marčanskog samostana i crkve pravoslavnim krajišnicima. Ovi Čaplovičevi zaključci ušli su u krajišku historiografiju u 19. stoljeću (A. Stojačkovič, J. Schwicker, F. Vaniček) zajedno s brojnim pogrešnim kronološkim i biografskim podacima o marčanskim biskupima koje ne potvrđuju podaci iz relevantnog arhivskog gradiva, a dodana im je i netočna, ali tendenciozna teza francuskog povjesničara E. Picota o isusovcima kao glavnim promicateljima unije u Krajini, koji da su poticali vojne zapovjednike na provođenje netolerantne vjerske politike i pridobili neke marčanske biskupe za uniju. Čaplovičevi i Picotovi netočni zaključci preko Vaničekova i Schwickerova djela ušli su u historiografiju 20. stoljeća pa su ih spominjali inozemni povjesničari Vojne krajine i autori sinteza hrvatske povijesti poput E. G. Rothenberga, K. Kasera, M. Tannera i J. Finea. Oni su Habsburšku Monarhiju opisali kao netolerantnu državu u kojoj su isusovci bitno utjecali na vjersku politiku prema pravoslavnim krajišnicima, iako relevantno arhivsko gradivo kao glavne zagovornike unije spominje zagrebačke biskupe, čijim su se prijedlozima o unijačenju odupirali vojni zapovjednici zbog opasnosti od izbijanja krajiških nemira. Argumente vojnih zapovjednika prihvatio je i Bečki dvor i odbio mnoge prijedloge zagrebačkih biskupa o uniji, dok isusovci uopće slobodno nisu mogli djelovati na krajiškom području nego su se tamo pojavljivali rijetko, ali ni tada nisu poticali rasprave o mogućoj uniji zbog negativnih reakcija krajišnika na tu temu. Budući da su rezultati istraživanja hrvatske historiografije o ovom pitanju potpuno nepoznati inozemnoj historiografiji, i danas se ponavlja pogrešni podaci o habsburškoj vjerskoj politici u Krajini koje su u 19. stoljeću od J. Čaploviča preuzeli spomenuti autori. Takvo stanje u historiografiji moći će promijeniti samo daljnja i temeljita istraživanja crkvene i vjerske povijesti Hrvatsko-slavonske vojne krajine i prezentiranje novih spoznaja domaćoj i inozemnoj znanstvenoj javnosti.

The history of the Bishopric of Marča by Ján Čaplovič (Johann von Csaplovisc)

Zlatko Kudelić
Croatian Institute of History
Zagreb
Republic of Croatia

The history of the Greek Catholic Bishopric of Marča written by the Slovak scholar Ján Čaplovič (Johann von Csaplovisc) in 1819 is by and large based on the Serbian Orthodox Church legend of the Bishopric of Marča as the first Serbian Orthodox episcopate in the Habsburg Monarchy, and of the freedom to profess Christian Orthodox religion on the territory of the Military Border until 1670, when the Court in Vienna, the Roman Catholic Church and military commanders began a forceful attempt to unite the two churches. Their activities arguably provoked rebellions and a violent treatment of the opponents of the union in the first half of the eighteenth century. The monastery and the church in Marča were then taken away from the Orthodox population of the Military Border. Čaplovič's conclusions, as well as numerous erroneous chronological and biographical data about the bishops of Marča that lacked confirmation of the archival sources, were then adopted by the later historians of the Military Border in the nineteenth century (A. Stojačkovič, J. Schwicker, F. Vaniček). These authors furthermore accepted the wrong and tendentious view of the French historian E. Picot, who argued that Jesuits were the main proponents of the united church in the Military Border, that they encouraged military commanders to implement an intolerant religious politics and that they persuaded some of the bishops of Marča to support the union. Through the work of Vaniček and Schwicker, the conclusions of Čaplovič and Picot became part of the twentieth century historiography and were used by overseas historians such as E. G. Rothenberg, K. Kaser, M. Tanner and J. Fine. They depicted the Habsburg Monarchy as an intolerant state in which Jesuits crucially informed the politics towards the Orthodox population of the Military Border. Yet according to the relevant archival sources, the chief advocates of the union were the Zagreb bishops. The military commanders opposed the bishops' proposals to unite the two churches because they feared rebellions in the Military Border. The Court in Vienna agreed with the military commanders and rejected many of the bishops' proposals aimed at establishing a church union. Jesuits were not at all freely active in the Military Border; on the contrary, they visited the area rarely and, when there, never encouraged discussions about the church union precisely because they feared negative responses of the local population. Unfortunately, as international historians are entirely unfamiliar with these more

recent findings of Croatian historians, the erroneous nineteenth-century arguments about the religious politics in the Habsburg Monarchy that originated in the work of Ján Čaplovič are still in currency. The state of the historiography will only be changed if further, comprehensive research of the church and religious history of the Croatian-Slavonian Military Border is undertaken, and if new findings are presented to both national and international audiences.

Key words: Habsburg Monarchy, the Bishopric of Marča, Patriarchy of Pec, Ján Csaplovisc, Military Border, Catholic Church, Orthodox religion, church union, Jesuits, historiography